

1 KDYSI A NEDÁVNO / sešit 2 / 2011
rediguje Jiří J. K. Nebeský
Třída 1. máje 1623, 753 01 Hranice
web: www.nedavno.cz
e-mail: redakce@nedavno.cz
typografie: Tichý typ
jazyková korektura: Zuzana Jurková
vydalo nakladatelství Tichý typ
v květnu 2011 v Hranicích
s finanční podporou 25.000 Kč,
kterou poskytlo Město Hranice
náklad: 500 ks
evidence periodického tisku:
MK ČR E 19117
ISSN 1804-0659
ISBN 978-80-903768-6-1

PŮVODNĚ JSEM DOUFAL, ŽE ZA POMYSLNÉHO „dobrého počasí“ by *Kdysi a nedávno* mohlo vycházet i dvakrát do roka. Ukázalo se ale, že pro obvyklý „nedostatek finančních prostředků“ je i jednou za rok moc. Setkáváme se tedy po dvou letech. Pro budoucnost snad není zbytečné poznamenat, že prodejní cena prvního čísla byla 20 Kč, náklady na tisk přitom tvořily skoro 45 Kč. Nyní o třetinu vzrostl rozsah i prodejní cena (30 Kč), náklad na vytištění jednoho kusu sborníčku je šedesát korun.

Pokud můžu zdůraznit stati, které jsou mi obzvláště milé, pak je to úvodní pojednání Bohumíra Indry o dějinách Hranic ve druhé polovině 17. století, které je zřejmě posledním výstupem projektu hranických dějin, započatým v 60. letech 20. století (a bohužel nedokončeným). Z období 20. století je tu dvojice článků o Josefu Hladkém, osobnosti, již bychom se rádi věnovali také v dalších číslech *KDYSI A NEDÁVNO*. Tato možnost se k tématu ještě vracet mě osobně těší. V prvním svazku jsme přinesli pojednání o změnách hranického městského národního výboru po listopadu 1989 a dnes se k předmětu volně vracíme dvěma texty zachycujícími Listopad v osobní rovině – jsou to deníkové zápisy tehdejšího žáka základní školy, dnes hudebníka a novináře Romana Helcla a vedle nich vzpomínkový text dlouholetého polistopadového starosty města Vladimíra Juračky. Bylo by vůbec pěkné věnovat více prostoru tzv. soudobým dějinám. V této souvislosti mi připadá zajímavé citovat z dopisu Bohumíra Indry, v němž roku 1956 vyzýval Josefa Hladkého k sepsání pamětí: *„Nezlobte se, že »jdu na to historicky«, ale co je dnes známé a samozřejmé, za rok za dva je často již neznámé a nedostupné. Často věci, o něž není dnes zájem, budou po letech pracně shledávány, v archivech se o tom denně přesvědčujeme. Je jisté, že každá řádně vykonaná práce najde časem spravedlivého ocenění“*. Je to optimistické přesvědčení, a osobně ani nevím, jestli tak optimistický jsem.

Když pak Hladký Indrovi odpovídal, zaznělo v jeho psaní ještě jiné téma: *„Vždyť za ta léta, co zde žiji, jsem vlastně cizincem. Nikdo o mně neví a nikam se netlačím.“* O něco dříve napsal Hladký sběrateli Rudolfu Hlavovi, který jej oslovil ve stejné věci jako Indra: *„Chcete, abych psal nějaké vydavatelské vzpomínky. Nevím, nevím, koho by to mohlo zajímat. A nedovedl bych se soustředit a nemám talentu, abych dal formu. A nakonec bych musel dlouho vykládat, co a jak. Mohu jen říci, že jsem ztroskotancem života...“*

JIŘÍ J. K. NEBESKÝ

BOHUMÍR INDRA

HRANICE VE 2. POLOVINĚ 17. STOLETÍ

DOBA NEJVĚTŠÍHO ÚPADKU MĚSTA A JEHO POZVOLNÁ OBNOVA

V roce 1969 vyšel první díl dějin města Hranic, který obsahoval prehistorii Hranicka, již sepsala správkyně hranického muzea Marie Jašková, historii města od jeho počátků ve 12. století až do husitských válek z pera koryfeje moravské vlastivědy Ladislava Hosáka a nejobsáhlejší část, která se věnovala dějinám Hranic od 15. do počátku 17. století. Jejím autorem byl archivář Bohumír Indra. V původním rozvrhu tohoto projektu hranických dějin měl Indra dovést svou práci do roku 1848 a na něj pak měli navázat Ivan Krška a Ludvík Novotný vylíčením historie města v 19. a 20. století. Projekt se však v 70. letech zastavil. Základní příčinou byla zřejmě neshoda na podobě dalších dílů. Město mělo záměr vydat třísvazkové dějiny, z nichž druhý svazek by pokryl období od počátku 17. století až do roku 1918, rozsah předpokládalo podobný jako u dílu prvního. Při zachování míry „rozlišení“, kterou dr. Indra nastavil v prvním svazku, by (vzhledem k velkému množství dochovaného archivního materiálu) musel mít druhý svazek rozsah třeba pětinasobný. K dohodě nedošlo a práce na projektu ustaly. Dr. Indra část shromážděných informací využil ve svých vlastivědných článcích (knižně zatím vydána jen Historie hranických domů, 2005). Když se pak v 90. letech 20. století k dějinám města vrátil, jeho zdravotní stav už systematickou práci neumožňoval. S pomocí své ženy Jany ještě připravil kapitolu o historii Hranic v období třicetileté války (Sborník Státního okresního archivu Přerov 1996). V Indrově osobním fondu, uloženém v Zemském archivu v Opavě, se dochoval ještě strojopis s názvem Doba největšího úpadku města a jeho pozvolná obnova, který zachycuje historii města v období mezi koncem třicetileté války a vítězstvím nad tureckými vojsky u Vídně v roce 1683.

Není to ovšem text dokončený, na několika místech je vynechán prostor pro doplnění údajů, někdy chybějí celé tematické odstavce, občas se údaje opakují. Text ani není opatřen poznámkami s odkazy na prameny. Přesto jde o poměrně celistvé pojednání, které vzniklo na základě studia archivních materiálů. Vzhledem k jen malé naději, že by se někdo v dohledné době zabýval historií Hranic v 17. století do takové hloubky jako to činil Dr. Indra, se domníváme, že zpřístupnění tohoto textu veřejnosti bude prospěšné [1].

Pokud nebylo možné věty s vynechanými místy spolehlivě doplnit z jiných zdrojů (zejm. Indrových časopiseckých článků), byly vynechávky označeny závorkou [...]. Značky, které označovaly nerealizované vsuvky či poznámky pod čarou, byly vypuštěny. Text byl rozčleněn na tematické oddíly, které byly opatřeny mezititulky, do stavby textu však nebylo zasahováno.

[1] Za souhlas s publikací textu a ochotnou pomoc s jeho přípravou děkuje redakce Janě Indrové.

3 HRANICKÉ PANSTVÍ V ROCE 1649

Když se po skončení třicetileté pustošivé války ujímal r. 1649 kníže Maxmilián z Dietrichštejna opět přímé správy svých statků, byla obě panství – hranické a helfenštejnské – v žalostném stavu. Rok po uzavření vestfálského míru bylo v Hranicích o sv. Václavě 1649 stále ještě 159 domů a gruntů (tj. více než polovina všech domů) pustých, spálených a zničených, z nichž nevycházely obci ani vrchnosti žádné činže a platy. Naopak město muselo platit z nich ještě za válečných let vojenskou kontribuci. V sutinách ležel také farní kostel, vypálený Švédy, jehož gotické klenby se zřítily, městský dvůr i obě městské brány, Horní a Dolní, byly silně poškozeny, pobořeny byly i hradby města. Stejný pohled skýtal i hranický zámek. Dietrichštejn dal po skončení pronájmu obou panství r. 1649 pořídit soupis všech příjmů na obou panstvích, aby zjistil skutečný výnos z poddaných i z hospodářství, provozovaného v režii vrchnosti. Srovnáme-li výnosy poddanských platů obou panství před válkou, kdy města a vesnice byly plně osazeny poddanými, se současným stavem, vidíme nejlépe zkázu a bídu, do níž byla třicetiletou válkou stržena. Na hranickém panství klesl počet poddaných v městech Hranicích a Drahotuších a 28 vesnicích z dřívějších 1212 osedlých před válkou na 678 osedlých v r. 1649, v městě Hranicích samém z 309 osedlých na 150 včetně Židů. Peněžní činže, kterou platili poddaní vrchnosti a jež vynášela dříve 4000 zlatých rýnských ročně, klesla při úbytku tolika poddaných na 2500 zl. rýn., pro chudobu a bídu poddaných nebyla však naděje, že by mohly být od nich vybrány. Také výnosy z hospodaření ve vlastní režii (pivovaru, pálenice a šenku vína) zcela poklesly pro chudobu poddaných, kteří uhájili sotva živobytí. Rovněž příjmy z mýta, cihelny, vápenky, rybníků, lesů, z 6 panských dvorů, chovu ovcí a prasat ve dvorech byly značně nižší ve srovnání s předválečnou dobou. Mnoho usedlostí na panství bylo zbořených a pustých a nově osedlí měli lhůtu od placení vrchnostenské činže. Mlýny, dvory a vesnice byly Švédy zruinovány, chybělo dobytek, obilí i rybí návnady. V době, kdy ještě vesnice netrpěly válkou a panské dvory byly plně osazeny dobytkem a pole oseta, vynášelo hranické panství vrchnosti ročně více než 21.000 zlatých rýnských. Nyní, kdy se vyselo množství obilí v panských dvorech, dávky a platy však mohly být vybrány jen od zbylých poddaných, byl roční výnos celého panství odhadován na 6.200 zlatých rýnských. Po srážce platů vrchnostenským úředníkům a čeledi ve dvorech i za práce řemeslníků pro různé hospodářské účely byl čistý výnos hranického panství vypočten na 5.300 zlatých ročně, a to za předpokladu, že stanovené roční činže budou osedlými poddanými skutečně v úplnosti zaplacené, což při jejich bídě bylo málo pravděpodobné. Ne lépe tomu bylo na sousedním panství lipenském. Dietrichštejn se proto snažil zvýšit příjmy z panství osazováním pustých gruntů novými poddanými a novou organizací hospodářství ve vlastní režii. Především bylo nutné se zbavit všech vrchnostenských objektů, jež byly více přítěží než přínosem, neboť odčerpávaly robotní síly na stálé opravy a materiál na údržbu. Po propočtu průměrného ročního výnosu všech mlýnů na panství za několik let a nákladů na opravu a údržbu, jež převyšovaly příjmy, pronajal Dietrichštejn všechny vrchnostenské mlýny na panství mlynářům-nájemcům za pravidelný roční plat. V městě Hranicích to byl mlýn Horní při Horním dvoře, mlýn Klichovský v dnešní Galašově ulici na konci strouhy ústící do Veličky, mlýn Holubovský na Ludyni i velký Trávnícký mlýn u Hranic, patřící již k Drahotuším, jež zůstaly trvale pronajaty až do 18. století, kdy byly nakonec vrchností prodány do dědičné držby mlynářům, kteří je měli v nájmu. Základním zdrojem příjmů vrchnosti se mělo stát opět polní hospodářství s živočišnou výrobou zajišťované robotou poddaných. Ve vlastní režii ponechal proto kníže všechny panské dvory, a to v Hranicích Horní a Čaputovský, ve vesnicích dvory Opatovický, Podhorský, Klokočovský a Bělotínský i s rybníky, jež při plánovitém hospodaření zaručovaly trvalý výnos. Nejmenší panský dvůr, ve Strážezí, zřízený Žampachem a zpusťšený za švédských válek, byl jako nevýnosný likvidován a puštěn k fojtství. Všechny polní práce i práce ve dvorech a při rybnících konali robotní poddaní z okolních vesnic. Poněvadž vesnice byly značně vylidněny, narůstalo nyní

neúměrně jejich robotní zatížení. Obilní hospodářství nebylo však hlavní náplní dvoreckého hospodaření a krylo sotva vlastní potřebu včetně výroby sladu pro panské pivovary dietrichštejnských statků. Mnohem většího významu nabýval chov dobytka, hlavně ovcí pro obchod vlnou. V každém vrchnostenském dvoře bylo jen několik placených sil. V Horním dvoře to byl šafář se šafářkou, kteří organizovali práci ve dvoře, 2 dívky, svinčák a ovčák, ve dvoře Čaputovském šafář s šafářkou, 1 dívka ke kravám a ovčák. Dostávali od vrchnosti roční plat a naturálie. Podobně tomu bylo i v ostatních panských dvorech.

VRCHNOSTENSKÁ SPRÁVA

Z úsporných důvodů byla správa zruinovaných panství hranického a drahotušského r. 1652 spojena s panstvím lipenským a soustředěna na zámku v Lipníku. Agenda byla však soustředěna a přidělena více úředníkům podřízeným vrchnostenskému hejtmanu Václavu Rekovi z Černotína, bývalému nájemci obou panství, který pak pobýval střídavě na hranickém zámku nebo na zámku v Lipníku. Od své nobilitace užíval titulu hejtmana panství helfenštejnského, hranického a drahotušského. Vrchní správu všech panství rodového dietrichštejnského fideikomisu vedl už od dob kardinálových vrchní hejtmán, který sídlil v Mikulově, kde byla i vrchní účtárna knížecí, již odváděla kvartálně všechna panství čisté peněžní výnosy z hospodaření.

Sídlem správy hranického panství byl hranický zámek, do r. 1621 trvale sídlo držitele hranického panství. Za dobývání města Švédy a za jejich pobytu ve městě byl zámek značně pobořen a zruinován. Bylo nutné provést jeho rekonstrukci, aby se některé jeho části nezřítily, a současně upravit místnosti pro kanceláře správy panství i pokoje knížecí i hostinské v 1. poschodí pro občasný pobyt knížecí rodiny a její hosty. Práce byly zahájeny hejtmánem Rekem již r. 1651 a pokračovalo se v nich po řadu let. Vysoká zámecká věž nad branou (v r. 1827 zbořená), jíž se projíždělo od Horní brány městské do města, byla puklá a musela být stažena dubovými ankry. Také druhá věž nad palírnou a bednárnou byla zajištěna 4 dubovými ankry, staré klenutí bylo v ní strženo a položeny nové trámy, obě věže pak zastřešeny a pokryty šindelem. Byl také postaven nový most u Horní brány městské s novým klenutím a zvýšeny zdi kolem zámku. Práce tyto vedli zedníci mistři z Olomouce, Petr Šyler a Václav Andrys, kteří pracovali v té době na stavbě dietrichštejnské hrobky v hlavním kostele na olomouckém předhradí. Práce tesařské provedli tesař Jíra Wayzer z Dubu a Václav Vodnář z Hranic. Při nové úpravě hospodářských budov zámku byl zabrán pustý měšťanský dům Kolfářovský vedle zámku a opraven pro potřebu vrchnosti. Pokoje v zámku i ve vinném domě knížecím na hlavním náměstí byly vybaveny stoly, dveřmi a nábytkem a postavena v nich kamna. Na zámecké věži trubačské – směrem k městu – opraveny hodiny pokažené Švédy a do vytlučených oken v zámku vsadil lipenský sklenář Jiřík v šesti prostředních pokojích panských a na schodech 2300 prohlédacích koleček. Z účetních rejstříků vydání se také dovídáme, že Rek dal v těchto letech ohradit knížecí zahradu zřízenou r. 1628 na pravém břehu Veličky kamennou zdí a zřídil v ní 4 rybníčky pro pstruhy. Zahradou a rybníčky protékala voda z Veličky strouhou k Drahotuším a přiváděla vodu do panského rybníka Slavíčského. O zahradu pečoval ustanovený knížecí zahradník, který měl v zahradě postavený domek.

Hejtmán panství byl odpovědný knížeti a vrchnímu hejtmánovi všech panství za řádnou organizaci správy a vedení hospodaření na panství jemu svěřeném i za činnost podřízených úředníků, vrchnostenských správců, purkrabího, důchodního, který měl na starosti vedení hlavního důchodového účtu celého velkostatku, obročího, který se staral o obilní hospodářství a sýpky a vedl příslušné evidenční rejstříky osevní, sklizňové a výmlatní, polesního, jenž vedl a spravoval lesní hospodářství a myslivost. Ti měli ku pomoci vlastního písaře a pobývali střídavě na zámku v Hranicích nebo v Lipníku. Poštovní spojení obstarával od 2. poloviny 17. století ordinární poštovní posel olomoucký, který doručoval knížecí psaní za [...] poplatek a dopisy na

5 poštu do Olomouce nosil posel. Na hranickém zámku bydleli mimo to trvale vrátný, myslivec, panský sládek, páleník, bednář a 3 holomci, kteří dostávali od vrchnosti plat a naturálie. Všechny práce na zámku jako úklid, topení aj. byly vykonávány robotou poddaných. Hospodářské účty dílčí i celkové hranického panství, zaznamenávající všechny příjmy, vydání a čistý výnos, byly každoročně dvakrát uzavírány, a to za dobu od sv. Jiří do sv. Václava a od sv. Václava do sv. Jiří. Na obou panstvích, hranickém a helfenštejnském, byly účty vedeny až do r. 1652 odděleně – zvlášť pro každé panství, od r. 1653 však společně až do r. 1678, kdy došlo opět k rozdělení společné správy a k ustanovení samostatného hejtmána pro panství hranické a drahotušské v Hranicích a pro panství helfenštejnské v Lipníku nad Bečvou. Hejtmán Václav Rek zemřel v Hranicích 26. června 1655 ve věku 68 let, zanechav manželce a dětem městský dům a dvůr u Veličky a mlýn u Drahotuš. Jeho syn Jiří Rek z Černotína, povýšený do rytířského stavu, prodal dům a dvůr v Hranicích i mlýn v Drahotuších a byl později hejtmánem letovického panství na Boskovsku. Za nástupce Rekova ustanovil kníže Jana Jiřího Condilla Svitavského, který setrval ve funkci hejtmána panství helfenštejnského, hranického a drahotušského až do r. 1677.

V též roce 1655, několik měsíců po Rekově smrti, zemřel 6. listopadu také kníže Maxmilián Dietrichštejn ve věku 59 let. Jeho nástupcem v držbě rodových statků a v hodnosti knížecí se stal jeho nejstarší syn Ferdinand Josef, tehdy devatenáctiletý, narozený 25. 9. 1636, který se však ujal skutečné správy rodových statků až r. 1660 po dovršení zletilosti. Období jeho vlády, jež přesáhlo téměř celou druhou polovinu 17. století († 1698), lze charakterizovat jako soustavné úsilí knížete o odstranění všech následků třicetileté války, o zlepšení hospodářské existence měst i venkova, stále vyhledávání a zavádění nových forem hospodaření pro zvýšení výnosů a příjmů z jednotlivých panství. Kníže se dával informovat a byl také podrobně informován o veškerém dění na jednotlivých statcích, rozhodoval o hospodářských záležitostech jednotlivých dvorů stejně jako o osobních záležitostech jednotlivých poddaných, pouštěl se do nových hospodářských podnikání na svých statcích, do zavádění nových forem práce, zejména ve výrobě plátna a sukna, jak je poznal na statcích jiných bohatých šlechticů v té době. Hospodářství na všech dietrichštejnských statcích organizoval tak, aby se vzájemně doplňovalo a výrobky jednoho panství našly odbyti i na ostatních dietrichštejnských panstvích.

ŽIDOVSKÁ OBEC

Židovská obec hranická, která bojovala o zlepšení svého postavení a rozšíření svých práv a stále častěji se dostávala do sporů s křesťanskou městskou radou o výsady dané Židům knížetem Maxmiliánem r. 1637, si pospíšila, aby získala od nového mladého knížete potvrzení privilegií udělených jim již jeho otcem. Kníže Ferdinand potvrdil jejich vyslancům, vypraveným do Mikulova a uvedeným představenými židovské obce mikulovské už 30. srpna 1656, všechny výsady židovské obce hranické a na jejich žádost povolil jim navíc místo dosavadních 4 beček košerového vína ročně dovézt do Hranic a vyšenkovat celkem 7 beček vína. Kromě toho si vymohli Židé za zaplacení značného obnosu peněz od knížete povolení, aby mohli posílat své syny na studie do cizích měst a dcery provdati jinam na cizí panství i do měst, ovšem s podmínkou, že se vždy ohlásí předem v knížecí kanceláři ve věci poplatku za výhostní list nebo propuštění k městu. A již tři roky nato využili císařské výsady dané všem Židům Ferdinandem III. r. 1657 – svobodné návštěvy všech týdenních a výročních trhů ve městech, volného nákupu a prodeje zboží a potvrzení těchto výsad i v Hranicích na úkor křesťanské obce hranické a proti kardinálovu privilegii z r. 1629. Protože městská rada dosud bránila Židům ve volném prodeji na týdenním trhu ve městě, obrátili se na knížete, vylíčili mu všechna příkoří, jež musí trpět, a dosáhli potvrzení úplné samostatnosti židovské obce hranické. Kníže Ferdinand jim listinou danou v Hranicích 19. 7. 1659 potvrdil, že mají stejná práva jako ostatní měšťané hraničtí prodávat své zboží na týdenních trzích ve městě a také na něm kupovat, co potřebují. Za značnou

sumu peněz složenou knížeti dokonce dosáhli, že kníže přeložil dosavadní týdenní trh městský, konaný od nepaměti vždy v sobotu, na pátek, aby Židé mohli světit svůj sabat, a vydal příkaz hejtmanu panství, aby zařídil dodržování tohoto privilegia. Dovolil dále Židům, po souhlase, který vymohl na městské obci hranické, aby vystavěli pusté domy měšťanské ležící v sutinách mezi židovskými domy v dnešní Janáčkově ulici s podmínkou, že zaplatí všechny pohledávky křesťanských věřitelů váznoucích na těchto gruntech, a potvrdil jim dvouletou bezplatnou lhůtu na vystavění domů. Židovský rychtář schvalovaný knížetem dostal od knížete zmocnění soudit a rozhodovat i žaloby křesťanů na Židy a teprve nebyl-li měšťan spokojen s rozsudkem, měl se obrátit na vrchnostenského hejtmana, který spor rozhodl. Městský rychtář nesměl již více Židy-dlužníky zavírat do městského vězení. Chtěl-li naopak Žid žalovat křesťana, měl podat žalobu na něj u městské rady nebo městskému rychtáři. Kníže také zakázal městské radě trestat celou židovskou obec vězením nebo bránit hranickým Židům vycházet z města a vracet se do města, jak bylo dosud zvykem, případně bránit jim v obchodování, když některý Žid nezaplatil městské radě domovní činži nebo roční splátky za domy některému měšťanovi. Měšťan nebo obec se měli v těchto případech obrátit vždy na židovského rychtáře, nedostali-li by satisfakci, měli se obrátit k hejtmanu panství. Pouze sám dlužník mohl pak být přinucen městem takovými prostředky k zaplacení, nikoliv celá obec židovská. Zakázal také, aby město vybíralo od hranických Židů poplatek o jarmarcích 8 bílých grošů, a povolil vybrat od nich jen běžný plat z místa bez zdražování, tak jak jej platili ostatní měšťané.

PRIVILEGIUM MĚSTSKÉ OBCE Z ROKU 1660

Teprve skutečnost, že hraniční Židé se stali nezávislí na městské obci a získali od knížete výsady, jež hluboce zasahovaly do práv a výsad města daných jim kardinálem Dietrichštejnem r. 1629, vyburcovala městskou radu, že při pobytu knížete v Hranicích podala mu memoriál s prosbou o konfirmaci městských privilegií, a prosili rovněž o potvrzení několika dalších artikulů výsad. Každé potvrzení starých výsad a privilegií novou vrchností stálo vždy značnou sumu peněz, zchudlé město proto nespíchal po nástupu nového knížete s žádostí o konfirmaci. Tím však umožnilo židovské obci, aby získala nové výsady knížetem potvrzené. Městská rada upozorňovala nyní pozdě knížete, že výsady dané Židům poškozují město, a prosila, aby týdenní městský trh přeložený na pátek, jak si to Židé přáli, byl opět vrácen na sobotu, protože konání trhu v pátek je na škodu města a měšťanů. Protože město nemělo v rukou žádné písemné potvrzení o prominutí placení ročního platu z pustého obecního Velkého mlýna před Černotínskou branou, žádali rovněž o písemné potvrzení, protože za to odvedli kardinálovi městské mýto. Prosili také, aby mohli zastavit šenkování panského piva v mýtním domku na předměstí, postaveném vrchností za Horní branou k vybírání mýta, protože to bylo proti městským privilegiím. Kníže však otálel s potvrzením privilegií města a teprve po podání nové obsáhlé petice z 5. prosince 1659 potvrdil konfirmační listinou vydanou při návštěvě města 13. dubna 1660 na knížecím zámku městu Hranicím staré výsady městské, pokud nebyly již změněny císařským privilegiem a listinami jeho i jeho otce, vydanými Židům. Městská privilegia rozmnožil jen zákazem hranickým Židům pálit a šenkovat pálenku a pivo v jejich domech, kromě šenkování vína košer, jak to povolovalo židovské privilegium. Zastavil také výčep vrchnostenského piva v domku, který dal postavit před městem k vybírání mýta, a potvrdil, že tam nemá být ani v budoucnu šenkováno panské pivo ke škodě měšťanů. V artikulu o prominutí placení roční činže z pustého Velkého mlýna před Černotínskou branou blízko Bečvy, důmyslně formulovaném proti možnému obvinění, že vrchnost připravila město o mýto, uvedl, že mýto, jež patřilo městu, vynášelo málo a pouze z koňů a vozů. Kardinál dostal zvýšení mýta od císaře s výslovným určením, že má patřit vrchnosti, a ne městu. Na prosbu města zrušil povinnost města odvádět vrchnosti roční plat 43 zl. mor. 26 grošů z pustého Velkého mlýna, vyžádal si však za to souhlas města s odve-

7 dením městského mýta. Kníže Ferdinand potvrdil městu zrušení povinnosti ročního placení činže z pustého mlýna, ačkoliv činže z tohoto mlýna byla údajně vyšší než celý příjem z mýta, vyhradil si však právo dát pustý mlýn znovu vystavět na svůj náklad a užívat užítky z něho. Prosbě města o ponechání týdenního trhu v sobotu nevyhověl, protože pro židovskou obec to byla výsada nejcennější umožňující jim obchod i nákup přímo ve městě a nenarušovalo to svěcení židovské soboty, za což již složili do knížecích důchodů značnou částku peněz.

POČET OBYVATEL A DOMŮ

Počet obyvatelstva města a jeho sociální skladbu v té době poznáváme zčásti z údajů první visitace Hranic, která r. 1656 zjišťovala pro daňové účely, kolik má který usedlý měšťan a předměšťan polí a dobytka.

Podle držby polností rozdělila komise držitele usedlostí na měšťany a předměšťany s vlastním potahem, zahradníky bez potahu nebo chalupníky a každou skupinu opět na ty, kteří mají vlastní chléb, na chudé bez polí a pusté usedlosti. Z 273 měšťanských usedlostí mělo vlastní chléb 17 měšťanů a předměšťanů s vlastním potahem a výměrou polí od $\frac{1}{4}$ lánu do 1 lánu, dále 37 zahradníků ve městě i na předměstí bez vlastního potahu a s výměrou polí od 1 měrice do $\frac{1}{4}$ lánu a 14 chalupníků s výměrou $\frac{1}{2}$ až 1 měrice polí. Za chudé bylo počítáno 33 zahradníků a 57 chalupníků, kteří neměli vlastní pole, a 1 předměstský grunt s potahem, k němuž patřila jen $\frac{1}{8}$ lánu pole. Pusté zahradnické usedlosti byly 2 a 112 chalupnických. Usedlosti bez vlastních pozemků, navíc ještě válkou zničené a vypálené, bylo těžko osadit, když bylo nutné usedlost nejdříve vybudovat; majitel neměl však zajištěnou žádnou výživu z polí ani z účasti na řemeslné výrobě ve městě nebo u služby. Proto většina chalupnických gruntů zůstala pustá a zbořená, aniž se kdo našel, kdo by je chtěl na svůj náklad znovu postavit. Podle zjištění komise drželi hraničtí měšťané a předměšťané pozemky:

[tabulka chybí]

Komise zjistila, že z 91 měšťanů vyselo na zimu 1655–1656 jen 32 měšťanů průměrně 10–20 měřic, na jaro chtělo sít ještě 29 měšťanů. Ze 74 předměšťanů vyselo jen 32 osedlých, ostatní nic, na jaře chtělo sít ještě 29. Celkem vyseli měšťané s předměšťany včetně pasek a ozimu 127 měřic pšenice, 517 měřic a $\frac{3}{4}$ rži, 145 měřic a $\frac{3}{4}$ ječmene a 83 měřic ovsu. Dobytek chovalo z 91 měšťanů jen 64, z toho jen 10 měšťanů koně, 62 měšťanů mělo 1–2 krávy a 26 měšťanů chovalo svině. Ovce chovalo jen 14 měšťanů na svých předměstských dvorech. Nejvíce ovcí – 250 – chovala na svém dvoře Mariana Reková, vdova po hranickém hejtmanovi, vdova Banovská jich měla 60, zeť Banovského Jan Pop 62, panští úředníci Šimon Marcomani 65, Syryčanská 30 a dalších 5 měšťanů po 30–40 ovcích. Celkový stav držby dobytka ve městě a na předměstí byl následující: na předměstí mělo z 74 předměšťanů jen 9 koně a jen 36 chovalo nějaký dobytek, ostatní nic. Jednu krávu mělo 37 předměšťanů, 15 jich chovalo svinu, 9 pak mělo 5–10 ovcí. Jan Konstantin Banovský měl ve svém dvoře 20 ovcí a dva další předměšťané po 20–30 ovcích. Celkový stav držby dobytka ve městě a na předměstí byl následující:

[tabulka chybí]

Do tohoto počtu nejsou ovšem zahrnuty šlechtické dvory na předměstí – Šmerhovských, Světlíků a Opršalů, ani vrchnostenský dobytek dvorů Horního a Čaputovského, jež nebyly do daňových soupisů zahrnuty. Údaje první visitační lánové komise z r. 1657:

[tabulka chybí]

Poněvadž osazování pustých gruntů pokračovalo jen velmi zvolna, snažil se kníže Ferdinand zvýšit zájem a urychlit osídlení pustých domů a gruntů ve městě i na venkově udělením značných výhod nově osedlým a zajistit tak pro budoucnost i vyšší příjmy a výnosy z panství. V dubnu 1660 při návštěvě hranického panství vydal na zámku patent, publikovaný pak ve městě a vyhlášený i ve všech vesnicích obou panství, jímž promíjel všem poddaným z města

i vesnic, kteří utekli v minulých letech, hlavně za švédských vpádů, z panství a usadili se jinde na cizích panstvích, jejich provinění, vrátili-li se opět do roka zpět na své opuštěné poddanské grunty a slíbí poslušnost vrchnosti. Současně potvrdil navrátilcům všechny dědické nároky na gruntech i na staré peněžní pohledávky, které měli kdekoliv na panství. Těm však, kteří by se ve stanoveném termínu nevrátili, měly propadnout jejich nároky na všechny majetek pozemkový i domovní na panství i finanční pohledávky, jež měli kdekoliv na panství, a ještě měli být stíháni pro zběhnutí a neposlušné poddanství. Městu i židovskému rychtáři bylo přikázáno pořídit soupis poddaných zdržujících se bezprávně pod jinou vrchností, aby mohli být vyžádáni zpět. Jen u Židů a Židovek bylo napočítáno 20 hranických poddaných vdaných nebo přiženěných na jiná panství na Moravě nebo v Polsku. Šlo vesměs o sirotky, kteří podle soupisu bydleli nyní v Prostějově, Holešově, Hodoníně, Uherském Brodu, Ivančicích, Kojetíně, Krnově, Mikulově, ale také až v Osvětimi, Krakově aj.

V Hranicích a v Lipníku, kde bylo nejvíce pustých a opuštěných domů, sliboval patent cizím a přespolním řemeslníkům, kteří by se usadili ve městě (s výjimkou řemesla krejčovského a řeznického, jichž dříve bylo ve městě příliš mnoho), ujali se pustých domů, aby je znovu opravili a zde pracovali, osvobození ode všech kontribucí a činže domovní po dobu 3 let, další 2 roky měli platit jen městské obci malou pomoc za všechny povinnosti (z městského várečného domu 12 kr. měsíčně, z domu na předměstí 8 kr., zahradníci bez polí a koní jen 5 kr.). Po dobu 10 let neměli platit žádné vrchnostenské úroky a dávky, ani neměli být povinni přispívat na splácení starých městských dluhů před svým usazením ve městě. Každý nově osedlý ve městě i na venkově měl dostat od vrchnosti dříví na stavbu, nebo opravu domu za mírný obnos, který měl splatit do tří let. Ve městě bylo pak ponecháno na vůli všem cizím, kteří ujali pustý nebo vystavěný grunt a nebyli pak spokojeni, aby mohli odejít bez překážky kamkoliv, měli pouze povinnost osadit svůj dům jiným hospodářem. Na podporu venkovských hospodářství organizoval kníže na žádost poddaných na trzích hromadný nákup mladých 3–5letých koní z peněz důchodového úřadu, koně byli pak přidělováni poddaným k zlepšení jejich hospodaření. Současně se tím však zvyšoval i počet usedlíků schopných potažní roboty na panských dvorech. Peněžní částky za koně měly být spláceny poddanými ve stanovených termínech. Tyto a další hospodářské výhody pomáhaly rychlejšímu osazování domů ve městě i poddanských gruntů na venkově a již po dvou letech byly všechny pustiny ve vsích osazeny a počty poddaných vyrovnány na stav před válkou. Osazování pustých domů ve městě pokračovalo pomaleji, protože pracovní a výdělkové podmínky tu byly zcela odlišné od venkova. Zatímco na vesnicích šlo vesměs o usedlosti, k nimž patřila pole dostatečné výměry pro zemědělskou výrobu a chov dobytka, zajišťující obživu poddanému i s rodinou a případně i s čeledí, zůstávaly v Hranicích pusté a neosedlé zahradnické a chalupnické usedlosti, k nimž nepatřila žádná pole. Jejich majitelé pracovali před válkou v námezdním poměru ať už v řemeslné výrobě nebo jako nádeníci, ve službě apod. Nyní nebylo možností námezdní práce ani jiných výdělkových možností, protože pro chudobu a bídu měšťanů exportní řemesla stála. Postup osazování pustých domů a gruntů ve městě Hranicích a na vesnicích hranického panství je patrný nejlépe porovnáním počtu osedlých rok po skončení války (1649), po dvou letech (1651) a 2 roky po vydání patentu (poč. r. 1662):

Město Hranice					
osedlých před válkou	osedlých v pol. r. 1649	1651 o sv. Václavu		1662 o sv. Jiří	
		přibýlo	pustých	osedl.	pustých
309	160 včetně Židů	4	155	189 + 17 Židů	126

Osazování pustých gruntů ve vesnicích hranického a drahotušského panství bylo provedeno mnohem rychleji, jak vidíme z tohoto přehledu:

Ve vesnicích, v nichž byly zřízeny nové panské a šlechtické dvory (Bělotín, Klokočí, Velká, Ústí), poklesl počet usedlostí o zabrané grunty, z nichž byl dvůr zřízen. Otištěné počty osedlých na vesnicích potvrzují, že válkou zpustošené vesnice na Hranicku byly již v r. 1651 většinou osazené novými osedlými – lhotníky, kteří sem přicházeli ze sousedních horských německých oblastí, jež nebyly tak dotčeny válkou. Zpustošené vesnice na drahotušském panství se zalidňovaly pomaleji, do r. 1662 byly však již všechny vesnice i s městem Drahotušemi také osazené jako před válkou. Národnostní skladba obyvatel hranického panství se imigrací německých osadníků z Oderska a Potštátu do pustých vesnic hranického panství značně změnila. Podle urbáře hranického panství z r. 1663 měly již více než 75 % německého obyvatelstva vesnice Polom, Bělotín, Lučina (Kunčice), Blahutovice, Polouvsí, více než 50 % Dub, Hluzov, Velká a Středolesí, nad 25 % pak vesnice Kozí Loučky, Nejdek, Jindřichov a Radíkov. Vesnice na panství drahotušském ležící při hlavní silnici vojenských tažení, jež válkou byly nejvíce postiženy, byly osazovány převážně českými poddanými z českých záhorských obcí lipnického panství ležících za řekou Bečvou, jež byly ušetřeny řádění Švédů a vojenských průtahů. V pozdějších letech se poměr obou národností v některých vesnicích změnil i ve prospěch Čechů a slabší německé menšiny se v českých osadách počestily (Velká, Partutovice, Hluzov) a jejich potomci podrželi zčeštělá německá jména, podnes typická pro náš kraj. Zbylá česká menšina v Bělotíně, Polomi, Blahutovicích, Heřmanicích, Dubu se však naopak poněmčila a pozdější vývoj šel i v dalších sousedních vesnicích Nýdku, Kozích Loučkách v neprospěch českého obyvatelstva. Národností hranice souvislého německého osídlení ze severozápadu se tak posunula až k městu Hranicím.

Jako osedlí jsou vykazováni vždy majitelé usedlostí. O podruzích bydlících ve městě v podnájmu jednotlivých domů a jejich počtu nemáme v té době žádných zpráv, mnoho jich však nebylo, protože město jim nezaručovalo obživu. V Hranicích usedlí Židé drželi v r. 1651 12 domů. Zabývali se výlučně obchodem a v každém židovském domě bylo usazeno více židovských rodin živících se překupnictvím a pod. V roce 1655 měli Židé osazeno již 13 domů, v nichž kromě rodiny majitele domu žilo ještě dalších 19 židovských rodin hoferů.

Při berní revizi v roce 1662 bylo ve městě Hranicích zjištěno uvnitř hradeb osedlých 73 měšťanských domů šenkovních, 1 měšťanský dům zabrala vrchnost pro šenkování vína, 3 držely rytířské osoby a 2 byly pusté (dům Žampachovský a Chorynských), nešenkovních domů, tzv. uličníků, bylo osedlých 17 a 19 domů bylo pustých, židovských domů bylo osedlých 17. Na předměstí bylo osedlých 83 gruntů a 102 byly pusté, část z nich však byla pronajata a užívána ostatními měšťany a předměšťany. Kromě toho byly na předměstí 3 rytířské dvory (Šmerhovských, Světlíků a Opršálů), další 3 dvory byly pusté, byly však rovněž užívány držiteli rytířských dvorů. Do celkového počtu domů ve městě nejsou ovšem zahrnuty dominikální objekty a zámek s pivovarem a pálenicí, předměstské dvory Horní a Čaputovský, mlýny Horní, Klichovský, Holubovský a Vojtkovský, dále objekty církevní – 2 kostely, fara, škola, farářův dvůr na předměstí s dvěma grunty – a obecní objekty – radnice, šerhovna, katovna a pusté městské lázně. Celkový počet domů a usedlostí činil asi 340 objektů. Šest předměstských domů na pravém břehu Veličky v okolí bývalého bratrského sboru bylo r. 1628 zbořeno a zcela likvidováno a jejich pozemky zabrány vrchností pro nově založenou knížecí zámeckou květnou zahradu.

FARA, ŠKOLA A ŠPITÁL

Hranický farář obhospodařoval vlastní hospodářství, tzv. Farářův dvůr (u křižovatky dnešních ulic Studentské a Nerudovy), k němuž patřily polnosti na Struhlovsku o 54 měřících, 2 pastviny – jedna u lesa u knížecího chodníku a druhá v Oborách – a tři zahrady. Vlastní stáje pro koně a kočár pro zaopatřování umírajících stávaly ve dvoře vedle fary, zřízeném na místě zpuštělého městského domu darovaného k faře. Pod dohled k faře patřil městský špitál a farní škola. Špitál

neměl žádnou fundaci kromě pole o výnosu 5 měřic obilí a jedné menší zahrady. Držel je farář a platil z nich roční plat 3 zl. špitálu. Školní rektor dostával od obce 18 zl. a od vrchnosti 18 měřic [...] musel by potom dávat orgistovi 6 měřic. Orgista dostával od vrchnosti 25 zl. a od hranické obce 5 zl., kromě toho zvláštní poplatky od žáků a od zpívání koled a pašijí. Zvláště ustanovený zvoník dostával od obce 7 zl. a od obce 6 zl. Pro dohled na stav a údržbu kostela byli ustanoveni 2 stavitelé, starší a mladší, kteří byli povinni starat se o opravy z kostelních peněz, každoročně museli činit vyúčtování příjmů a vydání. Zato dostávali od kostela roční odměnu 2 zlaté.

Kníže upravil také deputát vydávaný hranickému faráři z vrchnostenských důchodů. [...]

ŠLECHTICKÉ DVORY

Výzva knížete k osazení pustých gruntů nebo přihlášení peněžních nároků na gruntech do stanovené lhůty způsobila, že se přihlásili se svými nároky dědicové šlechticů, kteří měli kdysi ve městě nebo na předměstí zakoupené purkrechtní domy a dvory. Dvory, které za války zpustly, jichž se nikdo z dědiců neujímal, prodala obec i s polnostmi bohatším měšťanům. Ti je znovu postavili a řadu let užívali v přesvědčení, že nikdo z dědiců již nežije. Nyní po přihláškách dědiců vznikaly držitelům dvorů z toho značné nesnáze. R. 1660 přihlásil dědický nárok na někdejší dvůr Karla Dobšice z Plavu ležící v Horní ulici z titulu své manželky, dcery sestry zemřelého Karla Dobšice, rytíř Václav Sokolnický z Bítova, usedlý na domě v městě Strážnici. Dobšic zemřel r. 1619 a zanechal dvě dcery, z nichž starší zemřela, mladší odešla s vojáky. Poněvadž dvůr zcela zpustl, prodala jej obec r. 1631 za 680 zlatých měšťanu Janu Popovi, zeti Václava Banovského, který dvůr opět zcela vystavěl. Za švédského vpádu r. 1645 a 1646 byl dvůr dvakrát vypálen, Pop jej však opět postavil. Spor Sokolnického s městem o právo ke dvoru se vlekl dva roky. Město tvrdilo, že dvůr spadl na město podle kardinálova privilegia pro zlé zachování dcery Dobšicovy. Kníže však potvrdil dekretem dědické nároky manželky Sokolnického, protože artikul privilegia o zle zachovaných osobách se nevztahoval na šlechtu. Poručil r. 1663 hejtmanovi panství, aby dvůr byl odevzdán Sokolnickému, Popovi měly však být vráceny splacené peníze, všechny dobytek, setba toho roku a uhrazeny všechny výlohy, které měl s výstavbou dvora r. 1631. Poněvadž se však mezitím přihlásil další dědic, syn Dobšicova bratra Jindřicha na Strážovicích, Jan Václav, učinil Pop s dědici dohodu a koupil od nich dvůr za 350 zl., které si pak dědicové rozdělili stejným dílem.

Také syn nešťastného Alexandra Holuba z Nadějova, popraveného r. 1627 v Opavě, se přihlásil s nárokem na zabraný dvůr své matky Anny Troubecké, který byl v držení hranického faráře. Byl rytmistrem císařské armády a držel ve Slezsku statek Horní a Dolní Reichov. Jeho dědické nároky byly uznány a peníze, zaplacené jeho matkou na dvoře, měly mu být ročně vypláceny. Mladý Alexandr Holub prodal však roku 1654 obci celý svůj dědický nárok za 35 zl. mor., hotově mu zaplacených.

Jiní šlechticův dědicové nebyli naopak ochotni přijmout zděděné domy a zaplatit všechny nezaplacené roční domovní dávky. Když byli r. 1662 vyzváni Absolon a Karel Václav Chorynští z Ledské, aby se ujali městského domu po zemřelém svém otci Ctiboru Chorynském z Ledské, který ležel od r. 1626 pustý a nutně potřeboval opravy, sklepy se propadly a štít domu se vychýlil od sousedních domů, zřekli se oba písemně všech svých nároků a práv a prohlásili, že jej darují tomu, kdo ho dá strhnout, aby nedošlo k neštěstí. Poněvadž obec musela po celou dobu švédských válek i později platit z domu císaři kontribuci a knížecí rentu a dlužné kontribuce a činže činily za 36 let již na 470 zlatých, vyhradili si proti zrušení všech dluhů a činží jen zahradu a polnosti patřící k domu.

Ani nápadníci domu Žampachovského, ležícího proti zámku, který připadl knížeti po Adamu Šťastném Žampachovi z Potenštejna pro jeho účast na stavovském povstání, nebyli ochotni ujmout se pustého domu a opět jej postaviti, když byli k tomu městem vyzváni. Žampach jej koupil r. 1614 od Jana Suchodolského z Voleslavic, zaplatil však necelou polovinu kupní sumy.

11 Kníže Dietrichštejn daroval dům obci, která tu chtěla zřídít obecní lázeň, pro švédskou okupaci z toho však sešlo a dům zůstal pustý. Dědic Suchodolského Jan Jakartovský ze Sudic, zemský podkomoří, na dotaz knížete se zřekl všech nároků, podobně jako Fridrich hrabě z Oppersdorfu, jehož manželka byla dědičkou Žampachovou, a prohlásila, že se o dům ani dříve neucházela, protože propadl fisku. Ve skutečnosti dům nebyl konfiskován, propadl však knížeti, protože se ho po tak dlouhou dobu nikdo z dědiců neujal. Počet domů a dvorů, které držely panské a rytířské rody v Hranicích již před válkou, značně poklesl, za třicetileté války byly domy opuštěny a předměstské dvory zůstaly vypálené a pusté. Jejich majitelé, strženi válečnými událostmi, byli buď ve vojenských službách a nestarali se o zanechané nemovitosti, nebo odešli jinam a zemřeli. Dlužné platy, činže a kontribuce, jež z těchto domů muselo za ně platit město, narostly za celou dobu do značných částek. Ani šlechtici, kteří zůstali a užívali domy a dvory při městě, neplatili za válečných let povinné platy k obci, vrchnosti ani kontribuce. Město si proto stěžovalo r. 1650 knížeti na rytíře Bohuslava Šmerhovského z Lidkovic, který držel ves Babice a na hranickém předměstí měl dvůr v Černotínské ulici, i na Jaroslava Opršála z Jetřichovic, který měl dům a dvůr v Hranicích, že přes upozornění i napomínání hejtmana nechťjší zaplatit zasedělé dlužné platy, jak byli povinni podle kardinálova privilegia z r. 1629, ale jen třetinu dluhu. Šmerhovský zaplatil sice r. 1635 po smrti svého bratra Jetřicha, od něhož otcovský dvůr převzal, zaseděných 565 zlatých, ale r. 1650 opět již dlužil obci za platy 156 zlatých. Opršál dlužil r. 1652 z domu ve městě a dvora již 321 zlatých. Na domě a dvoře po zemřelém Václavu Tamfeldovi činil dluh za činže a kontribuce r. 1652 již 321 zlatých rýnských. Ve sporu města s Opršálem o dlužnou kontribuci dala komise r. 1652 zinventovat Opršálovi v jeho dvoře ve vsi Ústí dobytek a všechny věci (měl tu 5 koní, 10 krav a 11 ovcí), věci mu však musely být hned vráceny na příkaz hejtmana Reka. Opršál učinil pak narovnání s městem a zavázal se, že zaplatí na dluh do 4 týdnů 80 zlatých. Vymáhání zasedělých platů od dlužníků bylo velmi obtížné, bylo však nezbytné, aby město samo mohlo splácet dlužné částky peněz, které si za dlouhé války vypůjčilo. Na dvoře zemřelého Jindřicha Láryše z Načeslavic obnášela dlužná částka obci za platy dokonce 1155 zlatých a převyšovala hodnotu dvora i s příslušenstvím. Láryš zemřel chudý a zadlužený, jeho celkové dluhy činily r. 1650 1709 zlatých mor. Dvůr v Horní ulici koupil r. 1609 i s privilegiem od Tobiáše Dukáta po položení závdanku, další platy již neplatil a nedal dvůr zapsat ani do městských knih. Prohlásil jej za svobodný rytířský dvůr a po celou dobu před válkou i za války neplatil činži ani kontribuci, kterou muselo ze dvora platit město. Aby dostalo zpět aspoň část peněz, jež zaplatilo na kontribuci, pustilo město r. 1651 Láryšovský dvůr na žádost pozůstalé dcery Láryšovy na přimluvu okolních šlechticů jejímu manželovi Volfu Ditrichu Světlíkovi z Gzesu za 1000 zlatých s podmínkou, že do roka zaplatí ve 3 splátkách hotově 300 zlatých a ročně pak bude platit po 15 zlatých.

MĚSTSKÁ SAMOSPRÁVA

Správu města a výkon soudnictví vykonávala v Hranicích městská rada v čele se dvěma purkmistry, starším a mladším, a deseti konšely jako spoluradními. Byli každoročně voleni a potvrzováni vrchností počátkem února na dobu jednoho roku. Dozor nad pořádkem ve městě vykonával městský rychtář, rovněž volený a potvrzovaný vrchností. Volbě byli vždy přítomni hejtman panství, důchodní, purkrechtní, obroční či poklasný. Seznam navržených osob do městské rady a funkcí purkmistrů předkládal knížeti k potvrzení vrchnostenský hejtman hranický s vlastním doporučením návrhu. Právo městského faráře přítomnosti při volbě a jeho dobrozdání o zvolených měšťanech, stanovené v privilegiu kardinálem Dietrichštejnem, aby se do rady nedostali tajní nekatolíci, bylo koncem druhé poloviny 17. století faráři upíráno a farář byl pozván do radnice, jen když zvolení představitelé měli přísahat. V sousedních Drahotuších se městská rada skládala z purkmistrů, staršího a mladšího, a sedmi konšelů, v městě Lipníku stál v čele primátor, dále 4 purkmistři a 8 konšelů, kromě městského rychtáře. Při volbě městské rady byla

zachovávána až do 2. poloviny 18. století stará tradice, podle které volba nové městské rady začala vždy slavnostní bohoslužbou v kostele. Hejtman vyhlásil pak na radnici zvolení purkmistra, rychtáře a členů městské rady, potvrzené knížetem. Když přísahal purkmistr, bylo zvoněno velkým zvonem, podruhé, když přísahal městský rychtář, a potřetí, když přísahali konšelé a městský písař. Shromáždění obce v kostele po Te Deum laudamus se pomodlilo, aby nová rada města byla soudná a spravedlivá. Stará městská rada odnesla nové radě městský inventář na radnici, t.j. všechna obdarování, městské knihy i peníze, inventář majetku i zařízení radnice, obecního dvora a městské váhy. Inventáře dochované od padesátých let 17. století jsou cenné zejména tím, že jsou to nejstarší soupisy archiválií města, které se nám většinou nedochovaly. Podle nejstaršího inventáře, sepsaného 24. února 1652, odevzdali purkmistr Jan Masalík a Jakub Chmula se spoluradními novému zvolenému úřadu:

1) obdarování neb privilegie městské na pergameně psané, červeným aksamitem obtažené bez poskvrny	1
2) novou velkou pečeť stříbrnou	1
3) prostřední pečeť novou stříbrnou	1
4) staré pečeti (stříbrné)	2
5) hlavní purkrechtní registra, bílou kůží obtažené, domy a grunty se do nich zapisují	3
6) knihu smluv svatebních, bílou kůží obtažené a v pádu Koenigsmarka z nich mnoho vyřezáno	1
7) knihy, co se do nich všeliké rozepře a porovnání zapisují, ano i přípovědi pokládají	1
8) knihy Matyášské, z nichž mnoho vytrháno	1
9) knihy, co se do nich řeznické lávky zapisují	1
10) knihy, co se roli, zahrady a farářství zapisují	1
11) stará městská a předměstská gruntovní registra	2
12) knihy staré smluv svatebních	2
13) knihy staré Matyášské a smluv svatebních	1
item dveře železné	1
item nakovadlí železné	1
item půl baně měděné, jak Khenigsmark Horní bránu minírovati dal	½
item truhlice železná s 12 rykly	1
item stoly velké od předešlého ouřadu nám odevzdaných v horní světnici	4
item stolů v dolní malé světničce	2
item stoliček lenochů v obou světnicích	8
item obilí stiklasné rzi	1 ½ měřice
item ovsu obecního	6 ½ měřice

Odvedení novému úřadu bylo provedeno 20. března, tedy zpravidla několik týdnů po vlastním potvrzení nové městské rady. V r. 1655 a v dalších letech jsou v inventářích uváděny již dvě obecní truhlice, druhá truhlice železem okovaná měla 2 visuté zámky. R. 1659 v inventáři sepsaném 31. 12. je uvedena též „kniha nová, co se do ní všeliké paměti vpisovati mají“, která se bohužel, jako řada knih výše uvedených, nedochovala. Nepochybně byla založena podle příkladu farní pamětní knihy, založené r. 1656. V inventáři z r. 1655 se uvádí kromě obilí též nádobí z obecního pivovaru, misky na vážení spískové soli, závaží a duté míry na obilí, cejchy na cejchování měř, podrobný inventář obecní váhy a všech závaží, dobytek a inventář obecní maštale v radnici.

Odděleně se odvádělo nové městské radě vyúčtování městského finančního hospodaření, zpracované ve zvláštním rejstříku městských příjmů a vydání v minulém roce, po jeho revizi, provedené vrchnostenským úřadem, a jeho projednání na prvním generálním shromáždění celé obce.

Městská rada se scházela na radnici v horní velké světnici, v níž byla konána i soudní jednání a všechna zasedání. Členové městské rady nosili při úředním jednání dlouhé černé pláště a nesměli opustit město bez souhlasu purkmistra. Na shromážděních celé obce, tzv. hromadách (sesích), v určitých časových lhůtách a podle potřeby bylo projednáváno množství sladu na várku a prodej pivních várek a řád šenkování piva, stanoveny mzdy sezónním dělníkům, cena chleba atp. Kdo pivní várku koupil, nesměl ji pod pokutou prodat jinému, ale musel ji sám vyšenkovat. Od počátku 18. stol. byly každoročně odprodány v domě radním obcí dvě obecní várky a jedna trubačská (městského trubače-pověřeného, který nebyl ustanoven), zpravidla se prodaly za 100 zl. rýnských. Obec odprodala také kořalkový kontrakt pronájemníku městské kořalny za 250 zl., více nebo méně podle ceny obilí, kořalka však nesměla být prodávána mimo město.

Na žňové práce přicházeli na Moravu každoročně sezónní dělníci ze Slezska, které měšťané nájímali na práci za mzdy schválené městskou radou. V r. 1656 bylo např. stanoveno platit držitelům od holé kosa 7 gr., od uličné kosa 9 gr., žencům 6 gr. za den, hrabačovi obilí 4 gr., hrabačovi sena 3 gr., od sečení měřice ječmene po 7 gr. Stejně tak byla usnášena cena bochníku chleba podle ceny obilí, závazná pro všechny pekaře ve městě. Stanovena byla také denní mzda nádeníkům, a to vždy od sv. Václava do Velikonoc a dvojitá od Velikonoc do sv. Václava. Kdo zaplatil nádeníkovi vyšší mzdu než bylo stanoveno, musel zaplatit vysokou pokutu.

Při obnovování městské rady, při příjezdu vrchnosti a vyšších úředníků do města bylo tradičním zvykem dávat jim peněžité dary, jimž se říkalo akvidencie. Hejtmanu se při obnovení úřadu města dávalo 6 zl., také faráři 6 zl., důchodnímu, purkrabímu, obročnímu po 3 zl., polklasnému 2 zl., písaři 1 zl., vrátnému a kočímu p. hejtmana po 17 kr. Obecním funkcionářům a služebníkům byla každoročně vyplácena služba podle ustanovení rady a celé obce, a to staršímu purkmistru 10 zl. mor., mladšímu purkmistrovi 6 zl., konšelu starému 5 zl. mor., třem konšelům přednějším každému po 4 zl., dalším šesti konšelům a rychtáři každému po 3 zl. Obecní písař dostával za roční službu 50 zl. mor., školní rektor celoročně 21 zl. rýn., varhaník 5 zl. Dvěma kostelníkům placeno po 1 zl. 26 gr. Natahovač hodin na radniční věži dostával 6 zl. a 2 páry střevíců, vrátný na Horní i Dolní bráně dostával 2 zl. 10 gr.

Každoroční pravidelná volba nové městské rady a výměna purkmistrů, jež byla po staletí až do stavovského povstání pravidlem, po třicetileté válce ustává a kníže ponechává v úřadě staršího a mladšího purkmistra po řadu let tytéž měšťany, patřící zpravidla k nejpřednějším ve městě, což se pak od osmdesátých let 17. století stalo pravidlem. Obnova městské rady byla každoročně konána, volba se však stala jen formalitou, rozhodující bylo doporučení vrchnostenského hejtmana, knížetem zpravidla beze změny potvrzované. Od začátku 18. století byl vedle rychtáře městského ustanovován a vrchností potvrzován ještě zvláštní předměstský rychtář (nazývaný též „záměstský rychtář“) a tento stav trval pak až do josefínských správních reforem v 80. letech 18. století. Byl-li městský rychtář dosazen přímo vrchností, byl nazýván „přísežným rychtářem“. Měšťtí konšelé měli každý své místo a pořadí v radě. První konšel se nazýval také starší konšel, po něm následoval druhý – až šestý konšel. Písemnou agendu města koncipoval a protokoly rady psal městský písař, zvaný od 2. poloviny 17. století městským syndikem. Při shromážděních celé obce, svolávaných pravidelně městskou radou, odpovídala celá obec vždy ústy svého mluvčího. O názor byla zpravidla žádána také tzv. stará rada, tj. konšelé dřívějších let, než bylo jednání uzavřeno. Při všech jednáních městské rady byl zachováván tradiční řád, výstup před městskou radou musel být předem ohlášen a povolen, na to dohlížel městský posel, zvaný „konšelský“, který vykonával poselskou službu. V některých letech třicetileté války mělo

město jen jednoho městského písaře. Až do roku 1642 jím byl starý městský písař Kašpar Dobřícký, který službu radního písaře zastával již v letech 1609–1627. Dobřícký jako přesvědčený luterán aktivně zasahoval do osudu města a pro účast na mansfeldské rebelii byl odsouzen do vězení a pokutován. V té době vykonával úřad městského písaře dočasně Jan Frymel z Opolí a později Lukáš Dobružský. Od r. 1629, když Dobřecký přestoupil na katolickou víru, byl opět ustanoven za radního písaře, v této funkci setrval až do své smrti v r. 1642, zemřel ve věku 77 let. Jeho nástupcem se stal Martin Štrafa, původem z Nového Města, který prožil dobytí města Švédy v r. 1645 a rozchvácení archivu města a městských knih, ve funkci zůstal až do šedesátých let. Po něm je doložen v letech 1658–1662 Jan Březovský, rodem z Litomyšle, který zemřel roku 1662 ve věku 32 let. V letech 1662–1663 je krátkou dobu písařem Martin Stanislav Symonický, od počátku r. 1664 však již Karel Količinský, který jím zůstal až do své smrti r. 1694. Marně se o místo městského písaře v Hranicích ucházel hranický rodák, pozdější emigrant a dlouholetý luterský pastor a proslulý latinský básník, magister Martin Nesselius-Kopřiva, který v r. 1666 přestoupil na katolickou víru a s podporou knížete Dietrichštejna se vrátil do vlasti a byl pak ustanoven za městského syndika v sousedním Lipníku nad Bečvou. V Hranicích jej již nikdo neznal, byl pro všechny cizincem špatně ovládaícím češtinu a o německého syndika, byť doporučeného knížetem, nikdo nestál. Službu písaře města vykonával po Količinském hranický měšťan Jan Syryčanský, který zemřel v r. 1712 ve věku 56 let. Jeho nástupce František Bohumínský byl písařem jen do r. 1717, kdy ve věku 35 let zemřel. Městský písař Tomáš Cyril Kristinides, byl to pokřtěný lipenský Žid, rezignoval na úřad písaře r. 1734 pro stáří. Byl to poslední ustanovený městský písař, všichni pozdější se podepisují již jako městští syndikové. Prvním byl hranický rodák Karel Ludvík Chrámek, který byl po řadu let písařem města Příbora a v Hranicích byl ustanoven r. 1734, ve službě zůstal ještě dalších dvacet let.

CECH SOUKENICKÝ

[V roce 1660 obnovil kníže Ferdinand privilegia a cechovní artikule cechu soukeníků, které měl od kardínála a za švédského vpádu je pozbyl. Renovované artikule byly vydány podle popisu v knížecím archivu.] Cechovní řád nepředepisoval tovaryšům vandrovní povinnost. Vandrovní tovaryš z jiného města, nebo tovaryš, který chtěl být přijat za mistra, musel předložit list od rodu a list o vyučení řemeslu a prokázat se výhostním listem své vrchnosti a teprve potom měl položit při přijetí „1 starý český groš slove Jan“, 10 zlatých moravských a 4 funty vosku a podniknouti a splnit všechny pořádky cechovní. Byl pak povinen jako mládek (mladý mistr) ochotně vykonávati vše, co mu cechmistrů přikázali ku potřebě cechu, a v téže době zakoupiti si ve městě do roka grunt. Synové hranických soukenických mistrů byli povinni položit při přijímání do cechu rovněž hned „jeden starý český groš slove Jan“, pak ½ zlatého moravského, 2 funty vosku a dáti půl bečky čtyřdenního piva. Vandrovní tovaryš nebo přespolní soukeník, který pojal za manželku dceru nebo vdovu pozůstalou po soukenickém mistru v Hranicích a chtěl se tu připovědět do hranického cechu, položil jen 5 zlatých rýnských, 2 funty vosku, ale rovněž musel položit 1 starý groš, kterýž slove Jan. Každý nově přijatý mladý mistr setrval v mládenectví dle vůle cechu, zpravidla do přijetí dalších mladších mistrů. Povinnost každého nového mistra položit při přijetí do cechu 1 starý groš Jan dokládá starou tradici a prokazuje i starobylost soukenického cechu v Hranicích. Tento v té době již symbolický poplatek byl zřejmě vybírán hned od založení cechu, patrně již od 14. století.

Do cechu mohl být přijat za spolucechovníka i nevyučení, kdo měl dosti prostředků a chtěl obchodovati suknem. Dokud se nevyučil 4 roky soukenictví, musel se smluvit s mistrem a pak s cechem o svém přijetí do společnosti a cechovního pořádku a učiniti náležité porovnání s cechem. V Hranicích se už v 16. století věnovali někteří soukeníci výlučně obchodování suknem. Od konce 17. století byli opět v hranickém soukenickém cechu soukeníci, kteří jen vyráběli suk-

15 no a sami vozili na jarmarky do cizích měst, a soukeníci-obchodníci, kteří je skupovali a prodávali ve velkém překupníkům v Uhrách a jině. Prodej a nákup vlny na trzích s vlnou a o jarmarcích v Hranicích byl vyhrazen do 12 hodiny, určené jen domácím mistrům, přespólním však ne. Žádný z mistrů si však nesměl vlnu předkoupiti nebo si ji předem zamluviti a dáti na ni zálohu před stanovenou dobou nákupu na tržišti ve městě. Provinilcům byla koupená vlna zabavena a polovina připadla cechu, polovina vrchnosti.

Na venkově nesměl žádný sedlák nebo chalupník mít váhy nebo funty, to bylo proti císařem udělenému privilegii, na újmu městských živností i na hanbu města. Kde by se váhy a funty našly, měly být zabaveny a viník propadl knížeti pokutou 4 zlaté. Cizím kramářům, handlířům a Židům bylo povoleno kupovati nebo prodávati na jarmarcích jen celé postavy sukna, jinak nesměl nikdo z nich ve městě ani ve vesnicích na celém panství prodávat sukno krájením na lokte. To bylo dovoleno jen mistrům hranického cechu na trzích ve městě. Ani ti však nesměli v trhové nebo jarmareční dni chodit s postavem sukna po náměstí nebo po domech šenkovních nebo gruntech ve městě a na předměstí, krájet a prodávat sukno v drobném. To nebylo dovoleno žádnému řemeslníku, každý směl prodávat jen na stanoveném místě na náměstí, jinak propadl pokutou a ještě měl být vězněn. Přespólní soukeníci mohli krájet svá sukna a prodávat je lidu v Hranicích ve všední dny a o jarmarcích až po uplynutí hodiny stanovené pro přednostní prodej sukna hranických soukeníků, jinak propadlo sukno vrchnosti. Sukno hranické muselo být děláno z bílé vlny, osnova srovnána na 38 loket zděli, na šíř měly být srovnány – hrubce na 36. [...] postav sukna, byl-li od mistrů uznán za štrejflovitý, musel dát pokutu a šel do vězení. Když se v něm našly více než 3 štrejfle, nesměl být postav vůbec pečeten. Kdo snoval osnovu kratší než bylo stanoveno, nebo ujal osnově půl, 1 nebo 2 chody, byl rovněž trestán pokutou a vězením. Každý postav dovezený do knížecí valchy k valchování musel mít znamení, po zvalchování byl pak proražen na znamení, že poplatek za valchování byl zaplacen. Sukno na rámech mělo být nabíjeno – hrubce na 27 a všechna ostatní tažena na 30 loket. Kdo na tu míru nedotáhl, platil opět pokutu. Nabité sukno na rámech prohlížely osoby z cechu k tomu nařízené, postav nesměl být dříve z rámu sundán. Na vadné sukno při prohlídce byla opět stanovena vysoká pokuta podle vady. Pečetění postavu, jež prokázalo jeho kvalitu, muselo být prováděno v přítomnosti a se souhlasem cechmistrů, nepečetěný postav neměl být nikam dopravován na prodej. Hrubce (hrubé sukno) bylo pečeten jednou pečeti, prostřední a přední sukno dvěma a jaderní sukno třemi pečeti. Mezulánu bylo dovoleno dělat jen mistrům a jejich manželkám pro kohokoliv, tovaryši neb jiná čeleď jej nesměli dělat, pod pokutou. Děláním houní a koberců nebylo dovoleno nikomu. Kdo tato ustanovení nechtěl dodržovat, nesměl více dělat soukenické řemeslo. Vlnu kupovali hraničtí soukeníci na trhu, po zavedení rozsáhlého chovu ovcí v panských dvorech brali letní i zimní vlnu od vrchnosti, které uskladňovala v Hranicích nejen vlnu hranickou, ale i mikulovskou.

Celková produkce vrchnostenské vlny činila ročně asi 230 kamenů a zimní vlny 250–260 kamenů. Z toho prodával vrchnostenský úřad v 17. století ovšem větší část obchodníkům do Púchova, Trnavy, Košic a Prešova nebo hranickým Židům. Celková výroba sukna v Hranicích v 2. polovině 17. století nebyla velká. Podle poplatků placených soukeníky za valchování sukna v knížecí valše při městě, postavené na mlýnské strouze pod Horním mlýnem, bylo v 2. polovině 17. století ročně valchováno 200–250 postavů sukna. Vrchní hejtman dietrichštejnského panství se pokusil dodávat hranickým soukeníkům vrchnostenskou vlnu a brát od nich hotové postavy sukna k prodeji ve Vídni, ale pro silnou konkurenci a lepší kvalitu nabízených suken bylo vrchností po několika letech od těchto pokusů upuštěno. Pokoušeli se o to v pozdějších letech na naléhání knížete i hraničtí Židé, ale prodej hranického sukna zůstal nakonec opět jen v rukou hranických soukeníků a kupců. Počet soukenických mistrů zůstal do konce století omezen sotva na 20 mistrů, kteří pro chudobu vyrobené sukno sami prodávali. Sukno bylo hranickými

soukeníky vozeno na jarmarky zejména do Uherského Brodu nebo na Slovensko, ale bylo to velmi nebezpečné pro stálé ohrožování turecké, ale i častá loupežná přepadení.

CECH ŠEVCOVSKÝ

Současně obnovil kníže Ferdinand r. 1660 privilegia a cechovní artikule cechu ševcovskému, které měl od kardinála a za švédského vpádu je pozbyl. Renovované artikule byly vydány rovněž podle opisu v knížecím archivu. K cechu byli připojeni ševci města Drahotuš a také ševci na celém panství, kdyby se který usadil někde ve vsi, zůstal stále s nimi v cechovním řádu. Každý mistr měl mít nejvýše 2 tovaryše a 1 pachole na učení. Kdo se chtěl připojit k cechu, musel si nejdříve koupit grunt, předložit list od rodu i od řemesla, zajistit přípovědní plat, rok dělat u svého mistra a pak ukázat, zda umí nebo neumí řemeslo. Měl zkrájet hovězí kůže na dvojce boty, pak měla být ukázána teletina, hodil-li se z ní dělat boty, a měl pak z ní udělat boty a ženské střevíce. Při ukazování řemesla byl povinen poctit mistry na svůj náklad svačinou, mistrův syn nemusel řemeslo ukazovat ani dávat svačinu. Aby všichni mistři bohatí i chudí mohli být živi, dovoloval řád, že od Vánoc až do Květné neděle mohl každý donést na trh jen 12 párů bot a 10 párů střevíců. Prodej mohl začít teprve až cechmistři rozkázali. Cechmistři měli povinnost prohlížet na trhu boty a střevíce a nedobře ušité vyloučit z prodeje a mistr musel být pokutován vysokou pokutou. Přespolní mistři nesměli na týdenních trzích boty prodávat. To jim bylo dovoleno jen o jarmarcích, ale i jejich boty byly hranickými cechmistry prohlíženy, zda jsou dobře udělány. Také nesměl nikdo prodávat boty, kdo sám je rukou neudělal, jinak mu bylo vše pobráno a dáno chudým a špitálu. Podle smlouvy s vrchností byl cech už od předbělohorské doby povinen určit z cechu jednoho mistra k děláni mužské i ženské obuvi do zámku a panských dvorů na celém panství, za stanovenou cenu. Z kůží přivezených na trh mohl každý mistr koupiti jen 10 velkých kůží a 30 malých a co bylo více, to měl koupiti celý cech. Kůže dovezené na trh sedláky mohl každý mistr kupovati volně. Řezníci byli povinni, jak bylo obyčejem od starodávna, donést na trh v sobotu syrové kůže velké i malé z dobytka, který zabili, a prodávati je domácím ševcům od rána do večera, Židům ani jinam mimo město nesměli je prodat pod pokutou.

Přespolní řezníci směli dovézt na trh maso z dobytka velkého i malého, jen když dovezli i kůže a prodávali je na trhu. V trhový den nebylo však povoleno vyvážet kůže z města, jinak je ševcovský cech zabavil. Cech měl monopolní právo vykupovat na trzích na panství hranickém a drahotušském kůže, jiní lidé ze vsí ani Židé je nesměli kupovat. Pouze koželuzi ve městě i na předměstí, kteří byli ve společném cechu, měli kupovat na trzích od řezníků škopovice, když je vystavili na náměstí, tak jako cech ševcovský, jiné kůže však nikoliv. Také kožíři měli svobodu každý v roce koupiti pro svou potřebu 4 kůže, prodat je však směli jen ševcům, kteří byli povinni kožířům tyto kůže vydělati. Kdo by z řemesla ševcovského chtěl dělati jen koželužství, měl zůstat v cechu a všechny povinnosti vykonávat jako jiní mistři. Židům však nesměl koželuh kůží vydělávati. Pro případ, že by se ve městě usadilo více koželuhů a utvořili cech, měli ševci právo kůže malé i velké pro svou potřebu si sami vydělávat. Koželuzi naopak měli být povinni ševcům kůže krájet na prodej, a kdyby chtěli kůže vyvážet z města, měli povinnost ohlásit to napřed ševcům, zda nechce nikdo z dosavadních mistrů ševcovských kůže koupiti.

Ševci na panství drahotušském byli povinni připojit se do hranického cechu. O jarmarcích v městě Drahotuších dohlíželi mistři z Hranic.

CECH KREJČOVSKÝ

Také cech krejčovský v Hranicích pozbyl cechovní řád a privilegia, která dostal od kardinála Dietrichštejna, za švédských válek. Kníže Ferdinand vydal jim je roku 1660 a potvrdil staré obdarování. Tovaryš vandrovní neb krejčí z jiného města, který se chtěl usadit ve městě, neb na panství hranickém musel kromě zaplacení poplatků a předložení listu od rodu a od řemesla po-

17 být nejdříve čtvrt roku ve městě a pak byl povinen před celým cechem křídou na tabuli nakreslit 12 mistrovských kusů, jeden po druhém, a to: 1) zhotovit kněžský ornát z 6 loket aksamitu, 2) kněžskou reverendu z 14 loket sukna v šíři 1 lokte, 3) mnišskou kápi z 14 loket sukna o šíři 1 lokte, 4) jeptišskou sukni s kápí zhotovit z 12 loket sukna, 5) celý dek na sedlo udělati z 9 loket aksamitu, 6) stan se 2 špicemi a 2 kauky, na to dostal 180 loket cvilichu, 7) stan s 1 špicí a 1 kaukem ze 140 loket cvilichu, 8) španělskou kápi z 8 loket sukna o šíři 1 loket a plášť nazděl měl být půl páté čtvrti, 9) formanskou kytli nazděl 5 čtvrtí lokte, 10) uherský kaftan z 3 lokte harazyje, 11) uherské gatě ze 7 čtvrtí harazyje, 12) šturmhauob obšít, na to měl 5 čtvrtí aksamitu spotřebovati. Po vykonání těchto 12 mistrovských kusů musel vystrojit mistrům svačinu, grunt na panství sobě zakoupiti a uvést se v poddanost hranické vrchnosti. Mistrovým synům hranických krejčí nebo i odjinud z dědin na hranickém panství, kteří s hranickým cechem drželi bratrství, se odpouštěly mistrovské kusy, museli však zaplatit ½ zl. přípovědi a za svačinu 3 zl. do cechu. Vandrovní tovaryš tohoto řemesla, který si vzal vdovu po krejčovském mistru, musel udělati jen polovinu těch kusů, které by se mu ukázaly, a zaplatiti poplatky. Pokoutní krejčí, tzv. štolíře, nesměl pod trestem nikdo míti, ani Židé. Učení řemeslu trvalo rok nebo dva, při zápisu i při propuštění z učení musel zaplatit poplatek cechu.

Také v hranické židovské obci byl jeden krejčí Žid, který platil do cechu 2 zlaté s prosbou o ochranu, aby Židé nedávali jinde šit než u něho. Poněvadž však 8 let špatně platil, nechtěl cech s ním nic více mít. V té době bylo v hranickém cechu 16 mistrů krejčovských, což bylo na malé město mnoho. Cechmistrů prosili proto r. 1693 knížete o přidělení artikulu, který by stanovil nižší počet mistrů. Kníže Ferdinand doplnil proto 29. dubna 1693 jejich artikule a vysadil počet krejčích, kteří mohou v Hranicích vykonávat řemeslo, na 12 mistrů. Do doby, než dosavadní počet 16 neklesne na 12, neměl být přijímán žádný další mistr. V roce 1696 byl však 29. dubna celkový počet krejčích zvýšen a stanoven na 13.

CECH PEKAŘSKÝ

Artikule cechu pekařského, potvrzené knížetem Ferdinandem na hranickém zámku 12. dubna 1660, obsahovaly kromě ustanovení o katolickém náboženství, vložená do cechovního řádu již r. 1628 kardinálem z Dietrichštejna, volbě cechmistrů a přijímání do cechu, vlastní cechovní pravidla, která se lišila jen v detailech od artikulů cechu, jež dal pekařskému cechu r. 1538 Jan z Pernštejna. Pekaři měli mít denně na prodej dostatek chleba rezného a pšeničného. Zda ho mají dostatek, bylo kontrolováno 3 nebo 4 hodiny před začátkem prodeje, při zjištění nedostatku chleba propadl celý cech pokutou. Pro prodej bílého a rezného chleba měli pekaři nařízené společné místo na rynku, ale mohli obojí chléb prodávati i doma na okně neb na stolech. Pro pečení řád stanovil, aby jeden týden pekla bílý i rezný chléb polovina pekařů a druhá polovina druhý týden. V čase postním pekli pekaři preclíky pořádkem, tedy jeden mistr po druhém. V trhově dny v týdnu, jež byly nyní stanoveny v úterý a v sobotu, měli i jiní lidé domácí i přespólní svobodu péci a prodávati po celý den chléb, ale jen rezný pecnový, a nesměl být menší než za 1 groš český. O jarmarcích měl každý právo prodávati chléb rezný i pšeničný, avšak ne na cechovních pekařských lávkách. Kdo ustanovení tato nedodržel, byl mu chléb pobraán a dán chudým do špitálu. Při drahotě a suchotě, když pekaři nestačili zásobit město chlebem, byl vyvolán frejunk, aby mohl každý péci a prodávati rezný chléb. Jakmile však pekaři stačili sami zásobiti město chlebem, byl frejunk odvolán. K mletí obilí měl být pekařům k dispozici jeden knížecí mlýn při městě, kdyby nestačil, mělo být k dispozici druhé kolo. Učení řemeslu trvalo 1 nebo 2 roky. Kdo se učil 2 roky, dostal od mistra šaty choděcí a obuv, kdo si smluvil u mistra jen 1 rok učení, měl dát po vyučení do cechu 4 funty vosku a mistrům půl achtlu bílého piva a 5 grošů českých. Cechmistrů měli při sobě chovat cechovní pečeť pro všelikou potřebu, s cechovním znamením preclíků, jak byl v listině vymalován.

Kromě těchto cechů, jimž byla obnovena cechovní privilegia zničená za třicetileté války, byly ve městě ještě cech tkalcovský, kožišnický, cech kovářský (do něhož patřili i koláři, bednáři, nožíři a zámečníci). Ve městě provozovali však i další řemesla, např. zlatník, malíř aj., jejichž členové byli inkorporováni do zemských cechů v Olomouci nebo Kroměříži.

V 70. letech 17. století se v Hranicích vedle soukenické výroby uplatňovala stále více i plátenická výroba, která nabývala stále většího významu i pro export.

Cech tkalcovský v Hranicích, k němuž patřili v té době i tkalci na dědinách na celém panství, zachovával v podstatě cechovní řád pernstějenský z r. 1536, pozměněný a doplněný jen ustanoveními o katolickém náboženství kardinálem Dietrichštejnem r. 1628. Podmínkou vykonávání řemesla v Hranicích byla držba gruntu ve městě nebo na předměstí, ale řád dovozoval i nemajetným, aby dělali řemeslo na panství. Štolíři neboli potulači, kteří dělali plátna ve městě nebo na vesnicích a nebyli členy cechu, byli prohlášeni za škůdce a trestáni vrchností vězením i pokutou. Kupovati přízi ve městě nebo na dědinách celého panství bylo přesporním zakázáno. Bylo to dovoleno jen na trhu o frejmarku pro vlastní potřebu, nikoliv na překup. Plátna lidem byla dovolena dělat jen na šíř, jak se dělají v Olomouci. V 80. letech, když mistrů početně přibýlo, vyžádali si r. 1676 opis cechovních artikulů od tkalcovského cechu v Budišově. Byly to vlastně artikule tkalcovského cechu v Kroměříži, dané ve Vídni r. 1657, jež Budišovští jako biskupské město převzali r. 1670. Z tohoto budišovského privilegia byl pořízen český překlad, některé artikule byly však upraveny a doplněny podle starého cechovního řádu hranického. Nový cechovní řád předložený knížeti potvrdil Ferdinand z Dietrichštejna a vydal hranickému cechu tkalcovskému listinou z 25. srpna 1677. Tento řád byl pak platný až do josefínské doby. Místo 2 let učení předepisoval nyní 3 roky a povinnost každého tovaryše po vyučení řemesla vandrovati 2 roky, pro syny mistrů jen 1 rok. Kdo z poddaných na vesnicích, usedlých na jednu míli od města, chtěl provozovat řemeslo tkalcovské, byl povinen přihlásiti se do cechu hranického, držeti cechovní pořádek a skládati předepsané cechovní poplatky. Žádný mistr nesměl přijmouti učedníka do učení bez vědomí cechmistrů hranického cechu. Podnájemník nebo hofer, který nebyl osedlý na panství, nesměl provozovat řemeslo ani být přijat do cechu.

Proti štolířům ve městě, na předměstí i na venkově byly předepsány přísné tresty. Všechna plátna dělaná a vozená na prodej se směla dělat jen na brněnskou šíři a na nižší. Plátna, jež hraničtí tkalci dělali lidem, měla být dělána na šíř, jak se dělají v Olomouci. Podobným způsobem se měly dělati i civích, barchan, mezulán, trüb a fürwalt a výrobky se měly cejchovat cechovním znamením. O trhovách dnech a jarmarcích byli cechmistři povinni prohlédnout syrová nebo nebílená plátna konopná i koudelná přinesená na trh a změřiti je, zda jsou dělána na brněnskou míru. Z každé kopy plátna na trhu byl vybírán poplatek cechu. Cechmistři prohlíželi na trhu i přízi dovezenou na prodej. Příze směla být prodávána v trhově dni jen veřejně na trhu, aby tkalci měli možnost volného nákupu. Kupovat ji však mohli i jiní měšťané a měšky pro svou potřebu, nikoliv však k handlu. Nikdo z mistrů a tovaryšů nesměl však choditi sám po domech a skupovati přízi.

Tkalci v Drahotuších dosáhli r. 1666 od Ferdinanda z Dietrichštejna opětne potvrzení artikulů vlastního cechu v Drahotuších, který utvořili už koncem 16. století společně s ševci a bednáři celého panství drahotušského.

Cech kovářský slučoval i koláře a bednáře v městě Hranicích. Cechovní artikule, které si mistři sami zřídili, potvrdil jim r. 1604 Zdeněk Žampach z Potenštejna, cech tehdy slučoval mistry řemesla kovářského a kolářského. Nový cechovní řád daný jim kardinálem Dietrichštejnem vycházel v podstatě ze starých artikulů doplněných jen ustanoveními o náboženství mistrů cechů. Tento řád platil pak až do počátku 18. stol. Volba cechmistrů tohoto smíšeného cechu se prováděla tak, že se mistři rozdělili na 2 strany a každá si vyvolila jednoho mistra a oba pak

19 jeden rok cech řídili. K cechu patřili všichni mistři uvedených řemesel usedlí v Hranicích i Drahotuších i v dědinách obou panství. Mistr kovářského řemesla musel vyhotovit mistrovský kus – nejprve měl okovat koně, a to tak, že mu vyvedli koně z obecní maštale před kovárnu, pacholek zvedl koni všechny čtyři nohy, kandidát si je musel řádně prohlédnout, aby na ně udělal podkovy. Pak koně odvedl z města a po čase musel kandidát udělané podkovy koni přibít. Kdyby se nehodily, musel by kovář platit velkou pokutu. Dále musel ukovatí nový vůz a sekeru [...].

Také cechu řeznickému vydal kardinál Dietrichštejn v r. 1628, 11. listopadu nový cechovní řád. [...] Cech kožešníků a blanařů dostal od Václava Mola z Modřelic r. 1616 nový cechovní řád, protože starý cechovní řád vydaný jím v Olomouci r. 1510 neodpovídal již době. Mol zrušil jím 4 kusy ukazování řemesla na nové, neboť staré kusy byly již zastaralé a velice pracné. Kardinál Dietrichštejn potvrdil a doplnil tento cechovní řád o artikule náboženské a povinnosti mistrů při bohoslužbách, jinak zůstaly původní artikule nezměněny. K ukazování mistrovského kusu měl dostat každý nový mistr 160 králíků. Z těch měl udělati blány o 4 křídlech a předložit je k posouzení do cechu, zda jsou dobře udělány. Cizí kožešníci mohli své výrobky prodávat v Hranicích jen o jarmarcích pod radnicí na určeném místě, kromě klobouků a čepic podšíváných, což bylo vyhrazeno hranickým mistrům.

TURECKO-TATARSKÉ VPÁDY NA MORAVU

Ještě před zahájením nových tureckých nájezdů na Moravu v druhé polovině r. 1663 dala hranická vrchnost sepsat nový urbář panství hranického a drahotušského zachycující jména všech osedlých v jednotlivých vesnicích panství, jejich robotní povinnosti, platy a dávky vrchnosti. U města zapsány jen povinnosti, platy a dávky. Examinace podle skutečnosti byla prováděna přímo v každé vesnici, a to v době od 22. [...] do 11. června 1663. Slibný hospodářský rozvoj města a konsolidace poměrů na venkově dosažená v šedesátých letech byly však opět narušeny válečnými událostmi, které se sice nedotkly přímo města a hranického panství, ale rozvrátily veškeré dosavadní úsilí o normalizaci.

Město Hranice a vesnice hranického panství se ještě zcela nevzpamatovaly z válečných hrůz a škod třicetileté války a již opět se zmocňoval strach a úděs všeho obyvatelstva z blížících se turecko-tatarských ukrutností a zkázy. Zákrok císařských vojsk v Sedmihradsku r. 1662 byl záminkou tureckému sultánovi, že vypověděl počátkem r. 1663 císaři válku. Turecká vojska, k nimž se připojila pomocná tatarská jízda, stála již v červnu 1663 u Budína v celkové síle 200.000 mužů a 17. srpna oblehla největší protitureckou pevnost na území Slovenska (Nové Zámky). Značná část tatarských vojsk se brzy oddělila od obléhajících a vydala se na plen všemi směry po celém Slovensku. Jedna část pronikla až k Trenčínu, pálila a zajímala lidi, jiná překročila Váh a snažila se proniknout karpatským průsmykem na Moravu, která jim byla dána odměnou v plen k rabování, zajímání a odvezení mladých lidí do otroctví. Menší oddíly císařských vojsk, které se tomuto přívalu postavily na odpor, byly poraženy a rozehnány. Obrana Moravy a hraničních přechodů nebyla řádně připravena, protože nebezpečí tureckého vpádu na Moravu bylo dlouho podceňováno. Po zprávách o obležení pevnosti Nových Zámků byly na Moravě urychleně a zmateně připravovány pevnosti Olomouc, Brno a Uherské Hradiště k obraně, stažena sem i vojenská hotovost.

Hraniční průsmyky zůstaly však nezajištěné. Stavové moravští slíbili sice císaři postavit na obranu země zemskou hotovost, kterou měla vyslat jednotlivá panství vyzbrojením 1 rejtara z 15 lánů a 1 mušketyra z každých 3 lánů, shromažďování hotovosti bylo však zdlouhavé, chyběly dispozice o místě srazu, velení, způsobu zásobování atd. Hotovost proto do bojů ani nezasáhla a při prvních zprávách o vpádu Tatarů do země a jejich ukrutnostech se valná část rozprchla a spolu s venkovským obyvatelstvem se uchýlila do hor a lesů. Venkovská šlechta, bohatí měšťané a Židé již dlouho předtím uprchli se svým majetkem dále do Čech a do Slez-

ska. Poddaný lid, připravený stále k útěku, přestal robotovat, odvádět platy a dávky vrchnosti i císařskou kontribucí. Kníže Dietrichštejn sám neměl dlouho zájem vydávat peníze a stavební materiál na opravu hradu Helfenštejna, který mohl poskytnout poddaným z širokého okolí jisté útočiště. Ještě v červenci odmítal návrhy hejtmána hranicko-lipenského panství Condilliho a podmiňoval souhlas k nezbytným opravám hradu ujištěním okolních vrchností, kolika penězi a robotníky přispějí na opravy. Příklad, že robotní práce na polích nesmí utrpět, nechtěl povolit potřebné dřevo na opravu ochozů, mostů na hradě ap. Teprve když v srpnu nebezpečí vpádu na Moravu bylo již zcela zřejmé, dal Condillovi příkaz pomoci městům Hranicím a Lipníku při opravě hradeb a urychleně připravit i hrad Helfenštejn k obraně. Ten byl teprve r. 1656 na rozkaz císaře spolu s jinými neobydlenými hrady v zemi zčásti demolován, aby nemohl sloužit za útočiště loupeživým bandám nebo nepřátelským vojskům, demoliční práce byly však potom zastaveny. Nyní bylo nutné napáchané škody zase rychle odstranit, především zazdít 3 rozsáhlé průlomy v hradební zdi vyhozené střelným prachem, opravit stanoviště pro děla, vybrat hradní studnu 78 sáhů (142 m) hlubokou, která byla r. 1656 zasypana až na 21 sáhů (40 m) aj. Do hradu byly sváženy zásoby obilí a všichni utečenci do hradu byli povinni pomáhat při opevňovacích pracích. Venkovské obyvatelstvo z obou panství se mělo podle příkazu knížete uchýlit do Hranic a Lipníka a pomáhat při jejich obraně. Nebyl však dostatek střelných zbraní a marně objednávala a sháněla obě města i vrchnostenský hejtman dodání mušket z Rýmařova, na Helfenštejně chyběla děla i střelný prach, protože děla a veškerá munice byla odvezena před demolicí hradu r. 1656 do Olomouce. Kníže poslal do obou měst a na hrad Helfenštejn jen několik desítek mušket a několik set pík, hvězdic a tupláků, jež však stačily jen pro boj muže proti muži. Všechny příkazy a nabádání knížete Dietrichštejna k podaným, aby se nebáli a bránili se, poněvadž pomocná vojska jsou již na pochodu, i výzvy krajského hejtmána přerovské čtvrti se mýjely účinkem a zděšené venkovské obyvatelstvo po prvních zprávách o vpádu tatarských hord 4. září přes Skalici k Uherskému Hradišti a bleskových jejich nájezdech až k Hustopečím u Brna, o hrůzostrašném jejich řádění, pálení vesnic, surovém zabíjení lidí a dětí, odvlékání mladých lidí do otroctví prchalo zděšené do hor a lesů, nedbajíc nic na příkazy a napomínání vrchnostenských úředníků. Také všichni sedláci a poddaní ze všech vesnic hranického a lipenského panství, kteří museli předtím složit přísahu věrnosti vrchnosti, že budou bojovat proti nepříteli, utekli již 5. září s dobyt看em do hor a lesů na Valašsko nebo do Jeseníků i dále do Slezska, jiní až k Rýmařovu, a nechali vsi zcela liduprázdné. Hraničtí a lipenští Židé vyvezli včas všechn svůj majetek do Slezska a v srpnu opustili spěšně i své domy přes protesty a žádosti měšťanů, aby pomohli při obraně města. Také hrad Helfenštejn zůstal poloprázdný a uteklo se sem jen málo lidí, z nichž hejtman Condilli ozbrojil 50 mužů k obraně hradu. Venkovský lid po zprávách o tureckém dobytí pevnosti Nových Zámků, pokládané za nedobytnou, cítil se bezpečněji v nepřístupných horách a lesích, kam se tatarská jízda neodvážila. Jen měšťané v Hranicích a Lipníku zůstali, opravovali urychleně hradby a příkopy a stavěli u bran palisády k obraně. Podle zprávy hejtmána Condilla, odeslané 6. září z Hranic knížeti, bylo v Hranicích připraveno bránit město 125 mužů ozbrojených mušketami, měli však jen 60 liber prachu, proto prosil knížete o rychlé zaslání 2 centnýřů prachu do Hranic. Město Lipník mělo bránit 168 ozbrojených měšťanů. Když však 8. září po kontrole městské obrany chtěl Condilli odjet s rodinou a majetkem z Lipníka do Olomouce, postavili se mu měšťané se zbraněmi v rukou, nechtěli jej pustit z města a žádali, aby s nimi zůstal a pomáhal bránit město. Také Hraničtí si později stěžovali knížeti, že všichni vrchnostenští úředníci je opustili a utekli s rodinami do Olomouce. Condilli se pak ospravedlňoval knížeti, že opatřil obě města k obraně a do Olomouce odvezl jen ženu a děti a hned druhého dne se vrátil.

Tataři při tomto prvním vpádu na Moravu ve dnech 4.–9. září spalili, vyrabovali vesnice a městečka jihomoravských panství i s městy Brnem, Valašskými Klobouky, Slavičínem, Vsetí-

21 nem, Hodonínem, Břeclaví, zabili tisíce lidí a několik tisíc lidí, hlavně žen a dívek, odvěklí a hnali zpět přes Bílé Karpaty do svých táborů a odtud pak do otroctví. Poněvadž se v malých skupinách bleskově rozjízďeli po celém kraji až k Brnu a Olomouci a stejně bleskově shromažďovali, vojenské pluky císařské, stojící na jihu Moravy, je nemohly napadnout, bály se rozptýlit, aby nebyli překvapeni a obleženi, nikdo se jim proto nestavěl na odpor. Kol 10. září se na 500 Turků pokusilo také prolomit Vlárský průsmyk nad Brumovem, obsazený Valachy, aby tu vnikli na Moravu, jejich útok byl však odražen. Také hejtman vsetínského panství sdělil Condillovi, že se Tataři pokusili i nad Trenčínem s mnoha tisíci mužů prolomit pas, ale byli zahánáni Valachy pod vedením hraběte Valeriána Podstatského. Chycení tatarští zvědové vypověděli, že připravené tatarské oddíly chtějí vpadnout na plen do Slezska a na severovýchodní Moravu. Ačkoliv tatarské hordy již po několika dnech odtáhly z Moravy s uloupenou kořistí, dobyt看m a zajatými měšřany na Slovensko, nechtěli se poddaní vrátit zpět do vesnic a setrvali dále v nejvyšších horách, zvláště když docházely zprávy o novém vpádu Tatarů 19. září na jižní Moravu k Uherskému Brodu [...].

Veškerý život přestal, nikdo necestoval, vše bylo opuštěno. Strach a obavy ještě vzrostly, když došly zprávy, že pevnost Nové Zámky padla 23. září do rukou Turků. Bylo zjevné, že dalším loupeživým vpádům a řádění turkotatarských vojsk lze zabránit jen zajištěním karpatských průsmyků, aby se jimi nepřítel nedostal do země. K posílení obrany průsmyků proti náporu Tatarů vydal krajský hejtman přerovské čtvrti v Olomouci 19. září příkaz hejtmanům východomoravských panství vypravit urychleně stanovené kontingenty zemské domobrany k hraničním průsmykům. K Uherskému Brodu mělo být vysláno celkem 1307 mužů, z toho mělo panství hranické a lipenské dodat 382 mužů. Měli být vypraveni se stravou na 4 týdny do Holešova. Hejtman Condillus a hejtmané ostatních panství, vesměs bývalí důstojníci císařské armády, byli určeni jako velitelé této hotovosti, neuposlechli však rozkazu a nechtěli opustit svá panství. Tvrdili, že se nesmí vzdálit a musí bránit svá panství. Velitel obrany zemských hranic hrabě Valerián Podstatský, který spěšně zajišťoval posílení obrany průsmyků, vydal 2. října z Uherského Brodu jménem císaře písemné příkazy Condillovi a hejtmanům panství přerovského a holešovského, aby ihned vypochozovali a obsadili průsmyky Strání a Březovou. Podstatský musel však Condilla osobně vyzvednout v Hranicích a přimět ho k pochodu s 200 muži k Uherskému Brodu dokazováním, že obrana průsmyků a zabránění vpádu nepřitele do země je důležitější než místní domácí obrana.

V Brodě byla domobrana rozdělena a pas Strání, kde již byly provedeny záseky, přikázán k obraně Hranickým a Lipenským, Přerovským a Holešovským s jejich hejtmany. Podle písemné zprávy Condilla knížeti, odeslané 17. října z hradu Helfenštejna ihned po opětném návratu, již ospravedlňoval svůj odjezd z panství a rychlý návrat, 7000 Tatarů chtělo přepadnout pas Strání a snažili se vpadnout obráncům do týla. Když se jim to nepodařilo, upustili od tohoto pokusu a probili se 8. října sousedním pasem Hrozenkovským, vzdáleným sotva míli cesty, který bránili Fulnečtí, Podštátští, Kunvaldští a Spálovští, a vnikli do země. Když obklíčená a pobíjená domobrana začala prchat, opustil i velitel Valachů a zemské hotovosti hrabě Podstatský průsmyk, prchal na Vsetín a pak na Hukvaldy. Tataři obránce porubali a nikým nezadržováni valili se pak na Vsetín, který vyrabovali a zapálili, pobili stovky osob a mnoho set mladých lidí z města a vesnic vsetínského panství opět odvěklí do otroctví. Jiné oddíly přepadly Vizovice a opět Valašské Klobouky, pálily, plenily, mordovaly, mladé lidi svazovaly, odrostlejší děti nastrkaly do pytlů a spolu se zajatými je dopravily již po několika dnech zpět na Slovensko. Vojenské pluky generála Souchése stály nečinně u Kroměříže, aby ji bránily. Očekávaly soustředěný útok větších tatarských vojsk na město, nebo na některou z moravských pevností, k tomu však nedošlo. Na drobný boj s rychlou tatarskou jízdou, rozlévající se po celém kraji, nebyli velitelé připraveni a netroufali si rozptýlit se na menší oddíly a zasáhnout, aby nebyly obklíčeny přesilou,

Condillus a ostatní obránci průsmyku Strání a Březová seděli po 9 dnů nečinně v průsmyku bez pomoci, chleba i munice, a poněvadž Tataři už 12. října na zpáteční cestě do Uher nocovali s kořistí sotva půl míle od průsmyku a přešli pak přes hory, opustil s celou posádkou průsmyk a utekl na Helfenštejn, aby se prý postaral o urychlené jeho opevnění a přivedl sem i celou hraničko-lipenskou hotovost, jíž velel. Podle sdělení Condilla vedli Tataři s sebou mnohem více zajatých než byli sami silní a kdyby byli napadeni jízdou gen. Souchése, ležící v Kroměříži, mohla být valná část zajatců zachráněna. Condillus sám ukořistil jen stříbrem okovaný čakan, který mušketýři vzali zabitému Tatarovi, když napadli jejich tábor a zmocnili se několika koní. Dietrichštejn se zajímal pouze o to, kolik poddaných obou panství bylo zabito u Hrozenkova, a když od Condilla dostal zprávu, že Hraničtí a Lipenští bránili průsmyk Strání a nikdo nepadl, byl spokojen. Turci na Slovensku dobyli zatím koncem r. 1663 Nitru, Levice a rozsáhlé východních oblasti Slovenska a dosáhli největšího rozšíření své moci v Uhrách a na Slovensku. Na Helfenštejně pracovali mezitím zedníci spěšně na zpevňování hradeb a dokončili zazdění průlomu hradební zdi u studny a do 3 týdnů měly být i ostatní díry a nejnebezpečnější místa opravena. Zpevňovaly se zdi proti lesu. Při opravách pracovalo mnoho mužů z hotovosti na šancích, druhá stovka střežila hrad a další stovka opravovala stržený týnský stav.

Poněvadž přímé nebezpečí v zimních měsících již nehrozilo, byl vrchnostenský dobytek, uschovaný v horách, značně vyhublý, sveden zpět do panských dvorů, také poddaní se pomalu vraceli do svých vesnic a domů. Všichni se však nevrátili, někteří zahynuli strádáním, nebo zůstali již na jiných panstvích, kam utekli. Kníže dal 26. října příkaz propustit domobranu z Helfenštejna domů a ponechal na dokončení oprav a hlídání hradu jen 10 mužů, kteří měli být vždy po 8 dnech vystřídáni. Podle starého zvyku museli být vydržováni vesnicemi.

Velkou přitěží obyvatelstva se však stávala pomocná vojska saská i braniborská, jež táhla v říjnu ze Slezska přes Hranice do Uher k posádkám císařské armády. Kol 20. října leželi dragouni v Hranicích a Lipníku. Měšťané je museli vydržovat, přesto vpadli do bytů měšťanů a loupili. Také vojáci položení do vesnic brali lidem obilí i koně a sedláci ze Strážce a Slavíče si je museli od vojáků zpět vyplatit. Vojáci neměli žádnou disciplínu. Obyvatelstvo ve vesnicích, v nichž se za pochodu položili, značně trpělo jejich vydíráním a surovostí. Počátkem prosince 1663 ležela na Hranicku kompanie braniborských a holštýnských pluků ve vsích Polomí, Bělotíně, Heřmanicích, Dubu, Blahutovicích a Polouvsí, které podle stížnosti hejtmana Condilla knížeti „tak zřídili, že mnohé z nich se nevzpamatují ani za 3 roky. Ubohé poddané obírali o všechno, co bylo v domě, stížnosti nepomohou, ochrany se nedovolají. Stěžuje-li si kdo u jejich důstojníků, má to za následek nadávky a hrubosti a ubozí lidé jsou ještě více týráni. Uskuteční-li se ubytování vojsk častěji, nebudou moci poddaní plnit své povinnosti a znamená to zánik celého panství.“ Hejtman Condillus se snažil uchránit co nejvíce a dosáhl protesty u krajského hejtmana, že aspoň vracějící se pluky do Slezska nebyly dirigovány přes Hranice, ale z Kroměříže na Tovačov a Olomouc.

Poněvadž Turci již další nájezdy nepodnikli a v listopadu opustily jejich armády Slovensko a vracely se přes Uhry domů, bylo v prosinci odveleno také pomocné vojsko císařské z Uher do zimních kvartýrů. Nebezpečí turecké nebylo však ještě zažehnáno a počátkem roku 1664 bylo počítáno s obnovením bojů. Opožděné polní práce byly koncem října rychle dokončeny, pole oseta a vymláčené obilí uschováno do obilních jam. Turecké posádky na Slovensku podnikaly už v polovině března 1664 opět štráfy až k Trenčínu a bylo nutno se obávat opětných vpádů na Moravu. Hejtman Condillus, který již dokončil opevnění hradu Helfenštejna, žádal proto knížete o povolení nákupu pušek a munice. Muškety chtěl odebrat z Úsova, kus po 2 zl. 20 kr., také olovo a prach. Ale také císařská vojska posílená pomocnými vojsky z Německa i z Francie, spolu s postavenou rakouskou hotovostí, podnikly na jaře r. 1664 soustředěný nápor na turecká postavení na Slovensku a pevnosti obsazené tureckými vojsky. Dobyla Nitru, porazila turecká

23 vojska novozámeckého paši a dovršila tyto úspěchy proslavenou porážkou Turků v bitvě u sv. Gottharda 1. srpna 1664, po níž přistoupili Turci na dvacetileté příměří. Pevnost Nové Zámky zůstala však nadále v rukou Turků. Císařští postavili proto na obranu průsmyků na Moravu novou pevnost na Váhu, nazvanou Leopoldov. Přímé útoky a vpády tureckých vojsk na Moravu byly tak načas zažehnány.

LÁNOVÁ VISITACE Z ROKU 1675

Stálé nebezpečí turecké a potřeba vydržovat vojsko velmi zatěžovala císařskou komoru a byly proto hledány nové zdroje příjmů vyšším zdaněním poddanské půdy a zavedením nových daní. Také v pozdějších letech byly provedeny zvláštními komisemi ustanovenými zemským sněmem několikrát tzv. visitace – inspekce všech měst a vesnic. Protože výsledky lánové visitace z r. 1657 byly nespolehlivé a během let se navršily četné stížnosti na chyby a nesrovnalosti ve zdanění, byla r. 1669 provedena revize lánové vizitace, která kromě usedlíků, velikosti a jakosti pozemků zjišťovala i opuštěné statky a pole. Na hranickém panství provedla komise visitaci a přísný výslech rychtářů a přísedních všech obcí ve dnech 3.–5. srpna 1667 a zjišťovala přitom neosedlé, pusté grunty.

V Hranicích, ve vlastním městě uvnitř hradeb bylo zjištěno 40 [?] osedlých měšťanských domů, jejichž majitelé měli výčepní právo piva a většinou měli i vlastní pole a hospodářství. Jen několik z nich provozovalo kromě šenku piva řemeslo. Dva domy vyhořelé v r. 1665 měly ještě knížecí lhůtu 3 let, 1 dům nově osedlý před 5 lety měl knížecí lhůtu 10 let. Dva domy připadly zpět obci pro neplacení povinných platů a byly počítány jako pusté, 5 dalších domů bylo sice zčásti vystavěno, ale po úmrtí majitelů zůstaly neosedlé. Měšťanů s domy, kteří provozovali řemeslo a neměli právo šenku, bylo 17, dva domy další připadly opět obci pro neplacení ročních splátek. Osedlých měšťanů, kteří neprovozovali řemeslo ani neměli právo šenku, bylo 9, ti se živili většinou nádenickou prací. Neosedlé pusté domy nebyly uvedeny. Ve městě bylo zjištěno ještě 6 chalup, jež patřily ke kostelu, v nichž bydlel zvoník, hrobař a další zaměstnanci kostela, a 3 chalupy patřící obci, v nichž bydleli vodnář a městští pacholci. Z měšťanských domů, jež náležely rytířům, držel jeden rytíř Jaroslav Opršál z Jetřichovic, jeden panský dům po Adamu Žampachovi ležel v rozvalinách, další opuštěný dům Chorynských převzala vrchnost.

Židé drželi ve městě v hradbách 12 chalup a kromě toho 1 obecní chalupu a židovskou školu a na předměstí pustou chalupu sloužící za židovský špitál. Na předměstí bydlelo 49 osedlých a 6 dalších mělo lhůtu, 3 grunty byly zčásti vystavěné, ale po odchodu hospodářů zůstaly neosedlé. Měšťané vnitřního města měli na předměstí 19 hospodářských chalup se stájem pro dobytek, kromě toho byl tu obecní dvůr, právě tehdy městem koupený, farářův dvůr a dvory panských úředníků – hejtmána Jana Jirího Condilla a Václava Syryčanského. Šlechtici drželi na předměstí 4 dvory, a to Vlk Dětřich Světlík z Gzesu, Fridrich Hrubčický z Hrubčic, Jaroslav Opršál z Jetřichovic, Bohuslav Šmerhovský z Lidkovic a panský polesný, kterému hejtmán povolil koupit a držet dům Tamfeldský. Komise odhadla také, kolik obilí lze na polích vyset a kolik polí zůstane úhorem. [...]

Při druhé generální lánové visitaci v r. 1675 prováděné početnou komisí na Hranicku a Lipnicku po dobu 25 dní byla zjišťována výměra poddanské půdy a rozdělena pro daňové účely do tří bonitních tříd. Do 1. a 2. třídy byla počítána pole velmi dobré a dobré jakosti, vhodná pro pěstování pšenice a žita, do 3. třídy pole horší kvality, vhodná pro pěstování ovsa, pohanky apod. Generální komise klasifikovala jednotlivé druhy polí a zařazovala je do tzv. berních lánů, z nichž pak byla vyměřena daň. V Hranicích byla klasifikace rustikálních polí prováděna od 10. do 13. října 1675 a polovina polí 42 měšťanů (675 měřic 6 achtlů) byla započtena do první třídy a druhá polovina (675 měřic 6 achtlů) do druhé bonitní třídy. V Drahotuších a Lipníku byla zjištěna lepší půda a pole obou měst byla zařazena dvěma díly do první a jedním dílem do druhé třídy. Také

užívaná činžovní pole a paseky v Hranicích byly rozděleny polovinou do první a polovinou do druhé bonitní třídy (po 103 měřících a 60 achtlech). Pro účely přesnějšího zdanění poddaných byly však komisi počítáni za berní lány i řemeslníci a chalupníci bez polí, pustiny i židovské domy – domkář bez polí (15 na 1 lán), řemeslnické chalupy (15 na lán), měšťanské domy s výčepním právem (11 na 1 lán) a židovské domy (18 na 1 lán). Tak 46 řemeslníků bylo v Hranicích přepočítáno na 3 berní lány, 134 řemeslníků a domkářů na 8 lánů a 7 achtlů, 13 usedlých Židů na 6 berních achtlů atd. Na celém panství hranickém a drahotušském bylo napočítáno 197 lánů 3 ¼ achtlů. Komise nepočítala však r. 1675 do obecních lánů města svobodné domy šlechticů na předměstí nebo v dědinách na panství a učinila tak teprve r. 1678, poněvadž to vlastně byly rustikální dvory. Proto výměra zdaněných polí 1. a 2. třídy vzrostla v Hranicích z 572 na 772 měřic. Nezdaněny zůstaly jen vrchnostenské pozemky, jež patřily k panským dvorům.

UHERSKÉ VPÁDY NA MORAVU

Ani po průměří z roku 1664 nenastal však klid, který by umožnil opět rozkvět obchodu a řemesel. Habsburkové se snažili připoutat uherské země k ostatním svým zemím, omezovali svobody uherských stavů a násilně zaváděli rekatolizaci. Vysílali na Slovensko stále nové pluky, jež byly velkou přítěží moravským pohraničním panstvím, na nichž ležely zimním kvartýrem. Nespokojenost a odpor uherských stavů vedly roku 1671 k povstání, jež však hlavní strůjcové zaplatili životem. Poprava vůdců povstání, konfiskace statků a násilí císařských vyvolaly však dlouhou válku, oddíly vzbouřených Uhrů a jejich turecko-tatarských spojenců pronikly v r. 1672 a 1678 až k hranicím Moravy, hrozil opět vpád do země.

Tatarská vojska vyslaná Tökölym na Moravu nepronikla již přes hraniční průsmyky, obsazené hunskou milicí. Při novém náhlém vpádu v polovině r. 1680 pronikli však Huni do hradištského kraje, vpadli do Frenštátu a pronikli až k Frýdku-Místku a Hukvaldům, zplundrovali a pálili vesnice, na hrady Hukvaldy a Helfenštejn vloženo opět na čas vojsko.

Časté a náhlé vpády uherských rebelů na východní a střední Moravu v 70.–80. letech 17. století vyžadovaly stálé budování obrany měst přerovského a hradištského kraje a vydržování císařských vojsk ležících zde v kvartýrech. Velitel olomoucké pevnosti žádal r. 1677 kromě toho od všech panství z širokého okolí dodávku dřeva na posílení opevnění města, do něhož za nepřátelského vpádu se mohou obyvatelé utéci i se svým majetkem. Pro hranické a lipenské panství byl stanoven kontingent 125 jedlových kmenů i s jejich dopravou do Olomouce nebo jeho zaplacení penězi. Kníže Dietrichštejn se ohrazoval, že obě panství nikdy dřevo na opevnění Olomouce nedodávala a obě města toto dřevo potřebují pro vlastní opevnění na palisády a jiné potřeby fortifikační a nestačí krýt náklady na opravu vlastních zdí a věží.

Také vojenské posádky, které byly vkládány do měst a ležely tu řadu měsíců kvartýrem, byly velkým břemen obyvatelstvu. Ačkoliv usnesením zemského sněmu moravského z r. 1656 a 1657 byla stanovena denní porce stravování vojáků a koní a přikázáno dávat vojákům jen to, co bude od země přikázáno, žádali velící důstojníci pravidelně od města diškreci za udržení lepší kázně vojáků. Nedostali-li tyto úplatky, drželi důstojníci špatné komando a vojáci se dopouštěli různých příkoří a výstupů vůči měšťanům. V r. 1679–1680 ležel v Hranicích kvartýrem se svou kompanií hejtman Kryštof Karel hrabě Schellenberg od Starhenbergova pluku, ostatní kompanie také na vesnicích. Kníže povolil dávat mu na jeho žádost, aby držel lepší komando nad vojáky, týdně diškreci 1 vědro piva, 3 měrice ovsa, 2 husy, 2 kačeny, 2 slepice, 1 kapouna a měsíčně 1 tele nebo 2 berany. Když však také ostatní důstojníci pluku žádali o diškreci a Schellenberg žádal, aby také kvartýrmistru byla místo dávání stravy poskytnuta diškrece, kníže zakázal tyto diškrece úplně a upozornil hejtmana, že je císařem zakázáno tyto diškrece dávat, a upozornil ho, že nebude-li držeti kázeň a pořádek nad kompanií, jak je jeho povinností, může o svou kompanii snadno přijít a na stížnost knížete bude od kompanie kasírován. Mnoho to však nepomoh-

25 lo a hranický hejtman si stále stěžoval, že důstojníci se o nic nestarají a vojáci nemají žádný respekt. Proto když r. 1682 byl pluk Starhenbergův vystřídán podle příkazu krajského hejtmána rejtary pluku Caprari, z nichž kompanie rytmistra Arco byla ubytována ve městě a ostatní kompanie po vesnicích, bylo nařízeno stravování vojáků in natura pořádkem u měšťanů a na venkově u sedláků, aby byla zajištěna lepší kontrola a znemožněny neoprávněné požadavky vojáků. Důstojníci se stravovali v hospodě.

Ozbrojeného povstání uherského využili i Turci. Když počátkem roku 1683 vypršelo dvacetileté příměří, vypověděla turecká porta opět válku císaři a vytáhla s velkou armádou, k níž se opět připojili Tataři, vojska Tökölyho i vojenské oddíly sedmihradského knížete, tureckého vazala Apáffyho, a bez většího odporu se dostali až k Vídni, kterou začali obléhat. Na Moravě byla urychleně opevňována Olomouc a stavěny palisády. Hranickému vrchnostenskému úřadu přikázáno dodat z každého lánu [...], z něhož se daly udělat 3 palisády. Vojenský velitel žádal do 14 dnů dodání 5000 [...] kamenů na opevnění města. Také brány města Hranic byly opatřeny dvojími palisádami, měšťané byli ve zbrani a všichni lidé byli naplněni strachem z moci a síly nepřítele. Cennější nábytek ze zámku a vrchnostenského dvora dal vrchní zazdít ve zvláštním oddíle. Dobytek z vrchnostenských dvorů dal zahnat do helfenštejnských lesů. Poddaní se nechtěli uchýlit do města a chystali se v případě nebezpečí k útěku do lesů, stejně jako helfenštejnská obrana a svobodné dvory, na které nebylo spolehnout. Žádný z moravských průmysků nebyl obnoven, protože mužstvo určené k obraně se rozuteklo a uherští povstalci spojení s Turky podnikali hluboké štráfy na Moravu. V červenci vyplnili Valašské Klobouky, mnoho lidí zabili a okolní vesnice vypálili a mnoho lidí odvěkli do otroctví. Vesničané nechtěli ze strachu před štráfujícím nepřítelem jít na robotu, ačkoliv byly žně, ze sousedních panství se roznesly zprávy o ukrutné tyranii uherských rebelantů. Ohrožené Vídni, chráněné jen slabou posádkou, přišla v poslední chvíli na pomoc vojska císařské armády vedená Karlem Lotrinským a polská pomocná vojska vedená králem Janem Sobieskim. Polská vojska táhla k Vídni v srpnu třemi proudy, levé křídlo polské armády přes Ostravu, Nový Jičín, Hranice, Drahotuše na Lipník a Přerov, král Sobieski sám ve středním proudu na Dvorce a Olomouc. Drahotušský kronikář Konorza chválí jejich spořádaný průchod a kázeň, vojsko nikomu neublížilo. Spojená vojska německo-polská připravila pak 12. září Turkům u Vídne hroznou a rozhodující porážku, která byla počátkem konce tureckého panství v Uhrách.

Konec tureckého panství na Slovensku a v Uhrách vzbuzoval opět velké naděje na rozkvět obchodu suknem a rozšíření jeho výroby i větší bezpečí kupcům a formanům při jejich jízdách na daleké trhy do Uher. Až do uzavření míru v Karlovaci vystálo však město Hranice a vesnice celého panství značné útrapy při zásobování a ubytovávání pomocných německých vojsk táhnoucích na pomoc císařským vojskům na Slovensko a do Uher. Město muselo vojsku dodávat chléb, maso, sádlo, pivo [...].

1650	Jan Pop, Jiřík Neviš	rychtář Václav Stehlík
1651	Jan Masalík, Jakub Chmula	rychtář Jeremiáš Jež
1652	Jan Masalík, Jiřík Neviš	rychtář Jan Měchovský
1653	Jan Pop, Jakub Chmula	rychtář Václav Milocký
1654	Jan Pop, Jeremiáš Jež	rychtář Václav Milocký
1655	Jan Pop, Jiřík Neviš	rychtář Ondřej Kryst
1656	Jan Pop, Václav Jedlička	rychtáři do r. 1701 neuvedeni
1657	Jan Pop, Jeremiáš Jež	
1658	Václav Jedlička, Jiřík Neviš	
1659	Jeremiáš Jež, Jiřík Neviš	
1660	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1661	Jeremiáš Jež, Jiřík Neviš	
1662	Jeremiáš Jež, Jiřík Kunčický	
1663	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1664	Jan Pop, Jiřík Neviš	
1665	Jan Pop, Jiřík Neviš	
1666	Jan Pop, Jiří Sedláček	
1667	Jan Pop, Jiřík Kunčický	
1668	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1669	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1670	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1671	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1672	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1673	Jiřík Sedláček, Hendrych Lipenský	
1674	Jiřík Kunčický, Jiřík Partutovský	
1675	Jan Pop, Hendrych Lipenský	
1676	Jan Pop, Hendrych Lipenský	
1677	Jan Pop, Jiřík Jelec	
1678	Jan Pop, Václav Smetana	
1679	Jan Pop, Václav Smetana	
1680	Jan Pop, Václav Smetana	
1681	Jan Pop, Václav Smetana	
1682	Jan Pop, Václav Smetana	
1683	Jan Pop, Václav Smetana	
1684	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1685	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1686	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1687	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1688	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1689	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	
1690	Jiřík Jelec, Jiřík Raich	

[1] Seznam hranických purkmistrů z let 1650–1850 byl publikován jako příloha práce Bohumír Indra, Biografický slovník k dějinám města Hranic, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov 1998, s. 31–77, z něho přebíráme údaje za léta 1650–1700. Předcházející období je zachyceno v knize Hranice – dějiny města, I., Hranice 1969, s. 125–126 (1550–1620) a ve studii Bohumír Indra, Město a panství Hranice za třicetileté války, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov, 1996, s. 79–80 (1618–1650).

27	1691	Jiřík Jelec, Jiřík Raich
	1692	Jiřík Jelec, Jiřík Raich
	1693	Jiřík Jelec, Jiřík Raich
	1694	Jiřík Jelec, Jiřík Raich
	1695	Jiřík Jelec, Jiřík Raich
	1696	Jiřík Raich, Balcar Šmach
	1697	Jiřík Raich, Balcar Šmach
	1698	Jiřík Raich, Balcar Šmach
	1699	Jiřík Raich, Balcar Šmach
	1700	Jiřík Raich, Andreas Kuzník

STANISLAV MILOŠ

STARÝ FARNÍ KOSTEL V HRANICÍCH

Asi jedinou významnou stavbou původní trhové vsi Hranic byl farní kostel zasvěcený sv. Janu Křtiteli [1]. Zpočátku to mohla být pouze menší stavba, ale koncem 13. století už pravděpodobně stál kamenný kostel v dále popsaném rozsahu. Zaujímal polohu v místech dnešního Školního náměstí, presbytář byl orientován tradičně na východ a jeho závěr byl vzdálen 11 m od západní zdi dnešní budovy katolické fary. Pravoúhlý presbytář by mohl nasvědčovat, že hranický kostel snad patřil ke skupině raně gotických staveb huti pracující pro olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburku (1247–1281). Jde o typické jednodlné dispozice s pravoúhlými kněžišti a některými charakteristickými znaky, jako např. šestidílnými klenbami apod. Do skupiny patří např. raně gotická novostavba olomouckého dómu nebo kostel sv. Mořice v Kroměříži. Za pravděpodobně nejbližší příbuznou stavbu v nedalekém okolí lze považovat gotický kostel sv. Šimona a Judy ve Špičkách (5 km východně od Hranic), které leží na bývalé obchodní cestě vedoucí již ve 12. stol. z Kelče na Opavsko. Proti názoru, že hranický kostel patřil do olomoucké skupiny, hovoří zase fakt, že jeho opěrné pilíře měly obdélný tvar (tak jsou aspoň zakresleny v plánech z 18. století), narozdíl od olomoucké skupiny, která má opěráky lichoběžníkového průřezu [2].

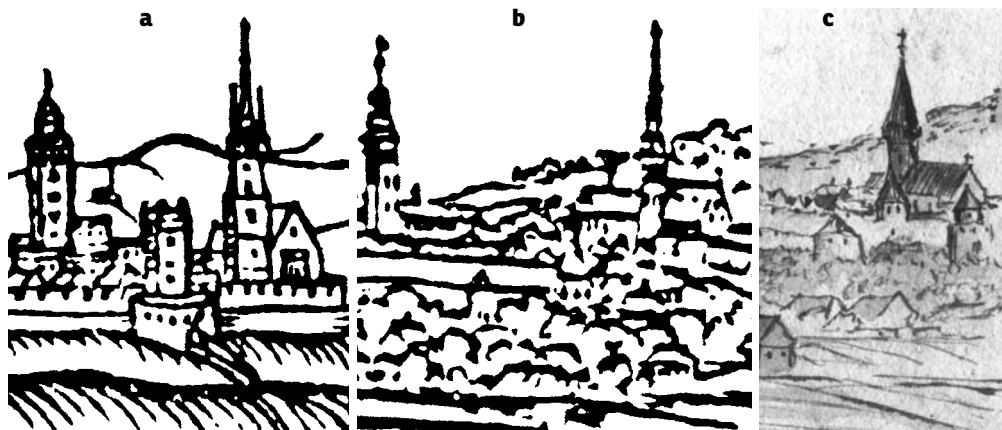
Na zachovaných plánech kostela z roku 1747 a 1751, které jsou dnes uloženy v grafické sbírce Moravské galerie v Brně, je zachycen půdorysný stav kostela v době, kdy se rozhodovalo o výstavbě nového kostela na náměstí, po němž mělo následovat zbourání starého kostela.

V prvním plánu (viz zde s. 33) jsou vyznačeny rozměry kostela v sázích, popisky jednotlivých částí kostela a mimo to tužkou délkové kóty od hradební zdi a okolních domů ke kostelu [3]. Po převedení těchto údajů do metrického systému bylo možno zrekonstruovat rozměry kostela a překreslit jej do stávajícího půdorysu Školního náměstí. Druhý plán z roku 1751 (viz barevnou přílohu, s. a) je popsán rukou brněnského architekta Františka Antonína Grimma, který se stal autorem nového farního kostela. Oba plány kromě kostela zachycují také hřbitov, včetně ohradní zdi, obklopující celý kostel, a dále budovu fary stojící východně od kostela. Severně od kostela je zakreslena rovněž budova farní školy. Západní a jižní stranu popsaného komplexu uzavírá městská hradba.

[1] Chrám je uváděn jako kostel sv. Jana Křtitele, zhruba od 30. let 18. století pak jako kostel Stětí sv. Jana Křtitele, toto zasvěcení pak přešlo také na nový farní kostel.

[2] Václ. Richter, Několik plánů z Hranic, in: Časopis Společnosti přátel starožitností LX, 1952, s. 81–96 (s. 93).

[3] Popis plánů otiskl Václav Richter (viz předcházející poznámku).

Starý farní kostel: **a** dřevorez Jana Willenbergera, 1593, **b** kresba Josefa Gallaše, 1808, **c** kresba Josefa Gallaše, 1822

POPIS KOSTELA [1]

Hlavní venkovní rozměry kostela: celková délka kostela byla 37 m, šířka lodi 16 m, šířka presbytáře 9,5 m, délka presbytáře 10 m, délka lodi 20 m. Na základě těchto rozměrů, které jsou téměř shodné s rozměry současného kostela na hlavním náměstí, lze usoudit, že město, kterému kostel sloužil, již stálo v plném rozsahu. Tyto skutečnosti vyvrací tradovaný názor, že kostel byl malý a nepostačoval svou kapacitou potřebám města.

Hlavní vchod v západním průčelí kostela byl chráněn malou předsíní o rozměrech 4×4 m, vedle níž vpravo se nalézala kostnice. Druhý vchod do kostela byl situován od severu a byl rovněž chráněn předsíní o rozměrech $5,5 \times 4,5$ m. V severovýchodním rohu kostela vlevo vedle presbytáře byla umístěna čtvercová věž o hraně 7 m, na které byly umístěny zvony, přičemž dva menší zvony byly dle Gallašova popisu údajně pro nedostatek místa zavěšeny venku pod stříškou nad oknem. V přízemí věže byla umístěna tmavá sakristie o rozměrech 4×4 m, nad níž byla malá oratoř. Na věž a jednu z oratoří se vstupovalo po vnějším schodišti, přiloženém k severní zdi kostela mezi severní předsíní a věží. Pod schodištěm byla za času faráře J. J. Stržíňka (farářem v Hranicích 1716–1757) okolo roku 1748 náhodou nalezena krypta rodiny Svrčovských [2].

[1] Popis vznikl kombinací údajů, jež vyplývají z dochovaných plánů kostela s textem, který na základě Gallašových zápisů otiskl Libor Scholz, Památky města Hranic, Hranice 1864, s. 98–100.

[2] Josef H. A. Gallaš, Památky o pustých tvrzích blíž města Hranic (1811), rkp., in: Moravský zemský archiv, fond Benediktini Rajhrad, sign. Oa13, s. 15–17 uvádí: „Za času faráře Stržíňka okolo roku 1748 nalezen byl náhodou hrobní sklep Svrčovské čeledi při starém farním kostele pod schodami, jimiž se na věž a na pavlač kostelní chodilo, v kterémž sklepe pět umrlčích truhel složeno bylo, v nichž se dvě mužská a dvě ženská těla dospělých osob a jedno[ho] malého asi dvouletého dítěte nacházely. Kteráž těla, když se truhly otevřely, všechna takměř neporušená býti se zdály, když pak se jich něco hmotněji dotkl, rozpadaly a v prach se obracely. Oděv jak mužů, tak i žen byl černý, skvostný a velmi starosvětský s velkými obojkami. Jedna ale z těch osob mužských – což paměti hodno jest – měla mečem oddělenou hlavu, a sice dle nápisu za příčinou, že před svým vládařem klobouku nesmekl a povinnou jemu poklonu neučinil. Což ale já za prostou předstírku držím, kterouž se čelď svrčovská, ana pravdověrně do počtu oných zbujníků, jež Václav a Jan, králové čeští, pro jejich hanebné lotrovské vejstupky mečem pokáráli, hanby své sprostiti a u potomstva očistiti snažila. Neb porovnávali se pověst starých hranických obyvatelů, která nás o držitelích hradu Svrčovského došla, s pravdou, tak zajisté velmi zlotřilá býti musela, kteráž pocestné obchodníky nejenom loupila, nýbrž i ukrutně mordovala a zbitých těla do blízké hradu toho ležící propasti metávala. Nepochybuji, že Stržínek, jenž byl muž učený a milovník starých příběhů, památku nálezu onoho svrčovského hrobu i se všemi na truhlách vynášnými nápisy zaznamenal, kteráž ale nevědomostí a nedbalostí jeho následovníků k ztracení přišla.“ V rukopise Scuta nobilium civium Hranicensium, in: MZA, fond Benediktini Rajhrad,

Vpravo od presbytáře byla umístěna větší sakristie o rozměrech 5 × 5,5 m, nad níž byla další oratoř, na kterou se vstupovalo rovněž po venkovním schodišti. V této oratoři byla umístěna ve dvou skříních kostelní knihovna, která za časů mladého J. H. A. Gallaše byla téměř prázdná.

Nízký a tmavý presbytář o vnitřním rozměru 9 × 7 m byl osvětlen pouze dvěma většími a jedním malým oknem. Byl zaklenut dvěma poli křížové klenby, která mohla být přestavěna po vypálení kostela Švédy v roce 1645. V presbytáři byl jediný dřevěný oltář, údajně špatné řezbářské práce, černě natřený a velmi řídko zlacený se sochami představujícími Stětí sv. Jana Křtitele. Zvenčí byl presbytář v rozích podepřen dvěma opěrnými pilíři.

Lod kostela měla zvenčí od západu rovněž v rozích dva opěrné pilíře. Při levém opěrném pilíři souběžně se severní zdí lodi bylo přistavěno venkovní schodiště, kterým se vstupovalo na kůr a na dřevěné pavlače, jež se nacházely jedna při pravé zdi a dvě nad sebou při levé zdi lodi kostela. Na kůru byly umístěny varhany (původní shořely při požáru kostela r. 1645).

Lod byla plochostropá s dřevěným malovaným stropem s motivy zlacených růží. Celý strop byl podepřen uprostřed masivním dubovým sloupem, natřeným červeně, na kterém byly umístěny menší obrazy.

V lodi byly dva oltáře podobného stylu jako hlavní oltář. Na pravé (epistolní) straně oltář sv. Kříže, na levé (evangelní) straně lodi oltář zasvěcený sv. Michalu. Oba oltáře měly podle Gallašova popisu malované obrazy.

V roce 1671 byla k jižní (pravé boční) zdi kostela přistavěna kaple sv. Trojice o vnějších rozměrech 5,5 m šířky a 12 m délky. Kapli dala postavit paní Anna Pešová, manželka měšťana a perníkáře Václava Peši. Měla samostatný vchod a byla prolomena do hlavní lodi pasem širokým 4,5 m. V kapli byly 3 oltáře – po levé straně sv. Anny, uprostřed Umírajícího sv. Josefa a vpravo sv. Jana Nepomuckého [1].

UMĚLECKÉ PAMÁTKY KOSTELA

Interiér kostela byl vyzdoben řadou výtvarných děl, do dnešní doby se zachovaly:

1) ZVONY – tři zvony (z let 1499, 1506 a 1703) jsou dnes zavěšeny ve farním kostele Stětí sv. Jana Křtitele, další dva doložené zvony (druhý zvon z roku 1506 a z roku 1551) se do dnešní doby nedochovaly [2].

2) LITURGICKÉ PŘEDMĚTY – z inventáře původního kostela se zachovala cínová křticí mísa, kterou nechal zhotovit r. 1616 luterský farář Jan Hoffman Krnovský. Uchovává ji Kunsthistorisches Museum ve Vídni [3].

3) OBRAZY – jediný dochovaný je epitafní obraz Šmerhovských z Lidkovic z roku 1658, který se dnes nachází ve farním kostele v boční kapli Bolestné Panny Marie. Ze zápisů hranického měšťana Antonína Dvořáka se dozvídáme, že v roce 1840 koupil od soukenického mistra Matěje Rydla oltářní obraz ze zbořeného boční kaple sv. Trojice. Rydl jej vlastnil v letech 1823–1840. Další osudy obrazu nejsou známy [4].

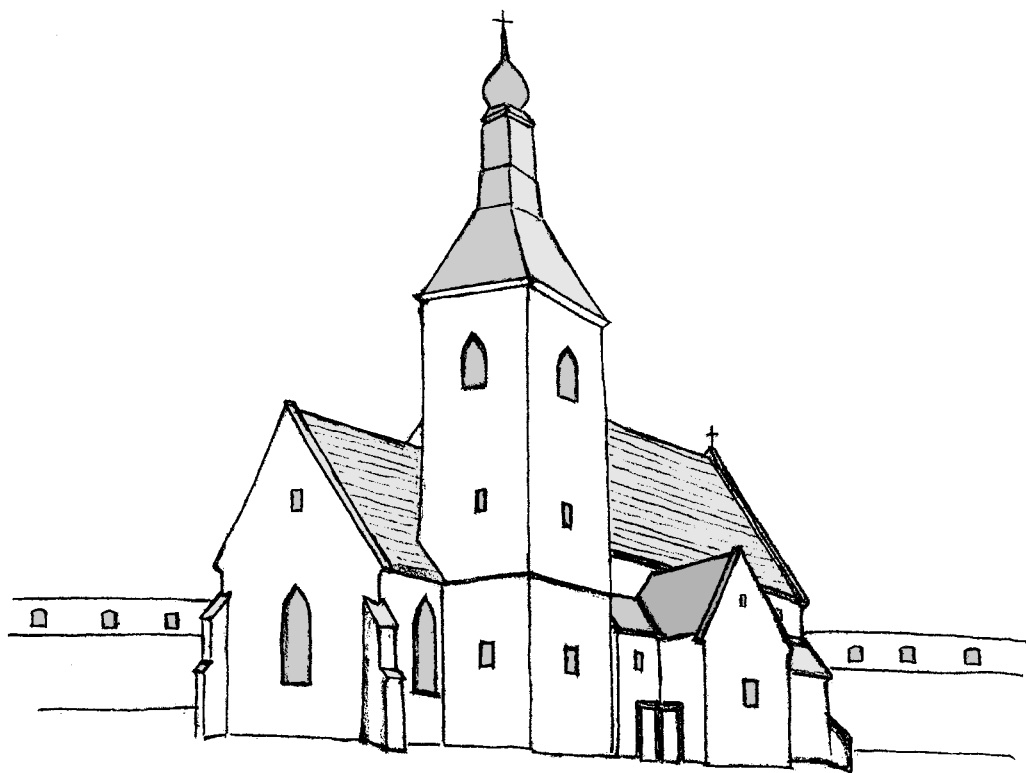
sign. Oa26, s. 62 pak poněkud jinak: „V tomto [...] sklepě nacházelo se patero rakví: dvou mužských, jedno ženské dospělé a dvou malých dítek. Mužské osoby byly prý, jakž mi o tom od hodnověrných lidí vykládáno bylo, vysokého způsobu vešš šestí střevíců, a sice obě dvě státa.“

[1] Oltář sv. Josefa byl vystaven roku 1693, oltář sv. Jana Nepomuckého pak v roce 1717. Popis otištěný ve Scholozových Památkách města Hranice uvádí v kapli tři oltáře, zatímco plán z roku 1751 ukazuje pouze dva. Zmíňme ještě, že plán z roku 1747 zachycuje ze západní strany venkovní vstup do kaple, ale plán z roku 1751 má na místě vstupu okno.

[2] Stanislav Lapčík, Soupis epigrafičských památek okresu Přerov. Brno, FF UJEP, 1974. Dipl. práce, s. 50–53.

[3] Ladislav Hosák – Bohumír Indra – Marie Jašková, Hranice – dějiny města I., Hranice 1969, s. 113 a foto 31b.

[4] Bohumír Indra, Malířské dílny a malíři ve městech severovýchodní Moravy a těšínského Slezska od 16. století do osmdesátých let 17. století, I, in: Časopis Slezského muzea, série B, 39, 1990, č. 2, s. 150.

Pokus o perspektivní rekonstrukci starého farního kostela, kresba Stanislav Miloš

4) SOCHY – 20. století se dočkala, alespoň pokud víme, pouze pozdně gotická socha Matky Boží, opravená po požáru v roce 1656. Stávala zřejmě na bočním oltáři sv. Kříže a po zboření kostela byla prodána předměšťanu bydlícímu v Horní ulici v pozdějším čp. 886 (dnes již zbořeném). Naposledy byla fotografována Karlem Zaoralem r. 1944, v r. 1947 byla prodána Ing. Janečkovi (vydavateli hranického Přehledu) a odvezena do Ostravy. Její další osudy jsou od té doby neznámé [1].

5) NÁHROBNÍKY – kostel sloužil jako místo pohřbu místní šlechty i bohatších měšťanů, součástí interiéru byla tedy řada náhrobních kamenů, na okolním hřbitově byl výskyt kamenných náhrobníků jistě řidší, ale nějaké předpokládat můžeme. V kryptě farního kostela je dnes uložen dětský náhrobník Anny Sidonie Žampachové z Potštejna († 1605), pietního zacházení se dočkal zřejmě proto, že se jednalo o jediný náhrobník spjatý s vrchností hlásící se ke katolickému [2] vyznání. Ostatní rodiny majitelů panství v předbělohorském období, pokud vůbec své členy pohřbívaly v Hranicích, se hlásily k evangelickému (luterskému) či bratrskému vyznání. Ostatní náhrobníky ze starého kostela a hřbitova byly po zrušení kostela využity jako stavební materiál, zlomek z nich se ve 20. století podařilo najít a zachránit. Ve fondu Městského muzea a galerie v Hranicích se dnes nachází čtveřice náhrobních kamenů, které dříve jistě patřily do interiéru starého kostela, byly nalezeny při stavebních úpravách domu čp. 89. V roce 1922 to byla trojice

[1] Bohumír Indra, Město a panství Hranice za třicetileté války, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov, 1996, s. 65 a 78.

[2] Žampach byl původně bratrského vyznání, v roce 1602 konvertoval ke katolictví.

artefaktů identifikovaná jako: nápisová deska z rodinného hrobu manželů Jana Žernovského z Žernoví († 1572) a Lidmily ze Štatumberka († 1571), náhrobník Matouše Daniela († 1579/80) a fragment měšťanského náhrobníku, v roce 1994 byl nalezen ještě fragment figurálního náhrobníku Lidmily ze Štatumberka († 1571). Několik dnes nezvěstných kamenných náhrobníků bylo zachyceno v dobových písemnostech: Paprocký v Zrcadle slavného Markrabství moravského [1] z roku 1593 popsal sedm hranických náhrobníků rodiny Kropáčů z Nevědomí z 3. čtvrtiny 16. století a náhrobníky manželů Kašpara Posadovského z Posadova († 1542) a Anny Pavlovské z Vidbachu († 1558). Josef H. A. Gallaš ve svých rukopisech mimo to zmiňuje podle vzpomínek pamětníků ještě trojici náhrobníků rodiny Svrčovských (jeden měl patřit rytíři jménem Michal) a náhrobník Josefa Posadovského z Posadova [2]. Mimo to popsal náhrobník Jana Josefa Larische z Niemdorfu († 1745) „zazděný na polední (jižní) straně normální školy“ [3], Scholz jej roku 1864 lokalizuje: „je zazděn ve zdi nové školy na dvoře“, který připomínal hřbitovní historii Školního náměstí ještě v polovině 19. století.

Mimo to se obdobné náhrobníky nacházely na ohradní zdi (současného) městského hřbitova, založeného na přelomu 16. a 17. století. V literatuře se má obvykle zato, že i tyto desky byly původně zazděny v kostele a teprve druhotně na hřbitově, ačkoliv pro to nejsou žádné důkazy [4]. Dnes se jedná o jeden figurální náhrobník, který je dodnes umístěn ve hřbitovní zdi, a jeden figurální náhrobník přenesený roku 1938 do muzea.

ZKÁZA KOSTELA

10. října 1645 přitáhlo k Hranicím švédské vojsko pod vedením generála Königsmarka v síle asi 25.000 mužů. Ještě večer po dělostřelecké palbě vzali město útokem. Do města se dostali prostřelenou Dolní bránou. Čtrnáct dní plenili město, řádili na radnici i v kostele, kde otvírali hrobky, v nichž někteří měšťané ukrývali peníze a stříbro. Kostel při obléhání vyhořel. Při požáru se údajně zřítily klenby [5]. Mohlo se tak stát pouze v presbytáři, neboť loď nebyla nikdy předtím zaklenuta. Požár zničil střechy kostela i věže. Zřejmě došlo k poškození oltářů, obrazů, soch a dalšího kostelního mobiliáře. Při odchodu Švédové vyhodili do vzduchu obě městské brány (Horní a Dolní), aby město nebylo schopno další obrany. Vnitřní věž Dolní brány s renesanční atikou, zobrazená na dřevorezu z roku 1592, již nebyla do této podoby nikdy obnovena. Kostel byl po požáru obnoven. Věž byla oproti pozdně gotické podobě na Willenbergerově dřevorezu z roku 1592 (vysoká štíhlá střecha s postranními věžičkami) snížena a dostala nižší prostou Jehlancovou střechu [6]. Byly obnoveny klenby, střecha a strop lodi. Při opravě byla přistavěna kaple sv. Trojice na jižní straně. V této podobě kostel sloužil ještě sto let.

Jak uvádí Bohumír Indra, v polovině 18. století byla vedena čilá korespondence týkající se opravy zchátralého kostela, případně jeho nahrazení novým svatostánkem. V případě výstavby

[1] Bartoloměj Paprocký z Hlohov, Zrcadlo slavného Markrabství moravského, Olomouc 1593 (reprint 1993).

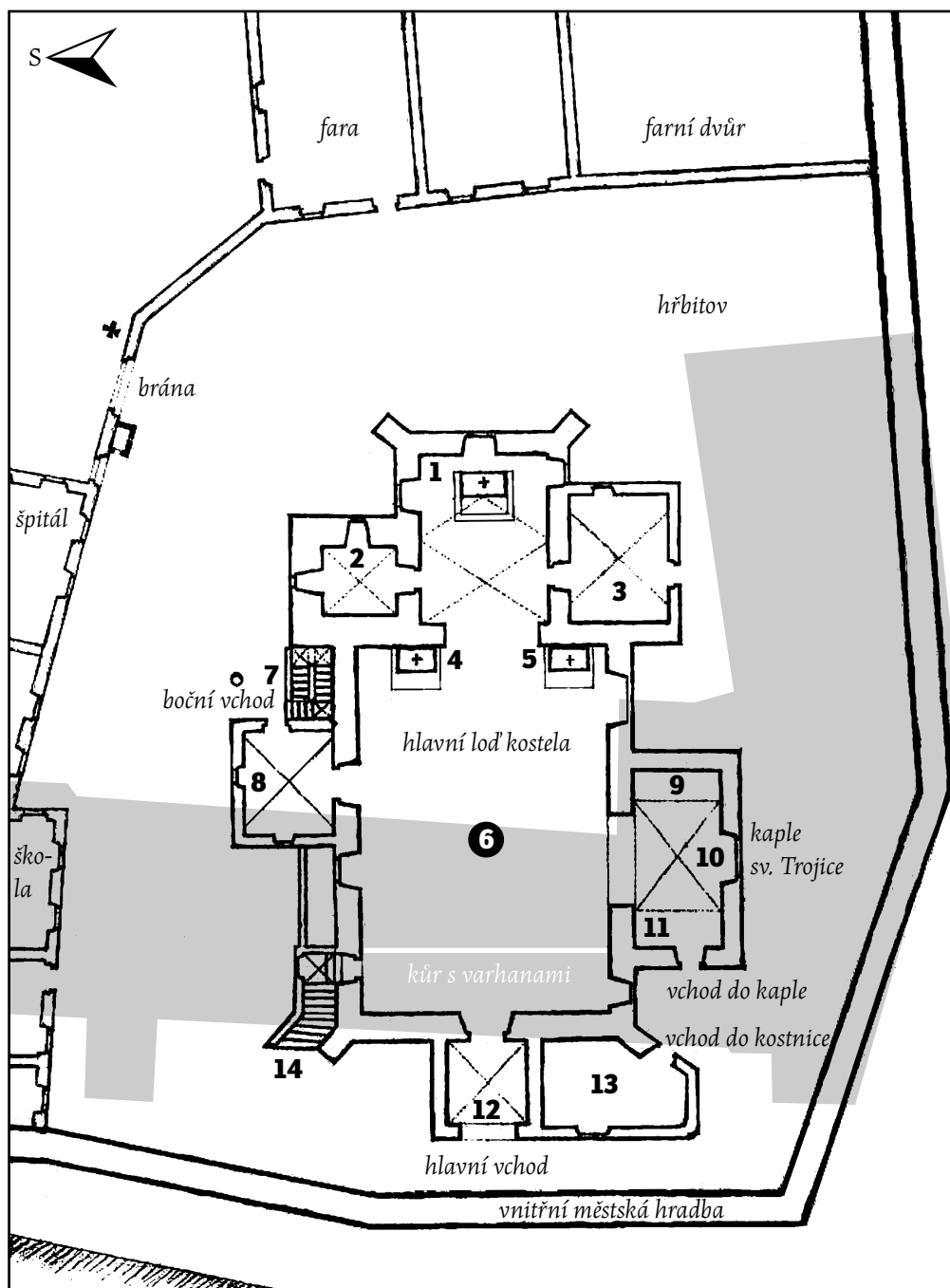
[2] Obě křestní jména jsou pro předbělohorskou dobu poměrně nepravděpodobná.

[3] Josef H. A. Gallaš, *Scuta nobilium civium Hranicensium*, in: MZA, fond Benediktini Rajhrad, sign. Oa26, s. 91 a vložený lístek s kresbou motivů z náhrobníku.

[4] Bohumír Indra, *Náhrobní kameny bývalého farního chrámu v Hranicích*, in: *Záhorská kronika* 16, 1933–1934, s. 10–12.

[5] Bohumír Indra, *Město a panství Hranice za třicetileté války*, in: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 1996, s. 64.

[6] Srovnání je ovšem možné pouze na základě dvou Gallašových kreseb, které pořídil na základě vzpomínek pamětníků ve snaze zachytit Hranice v první polovině 18. století – první v rkp. Památek města Hranic epocha III. (Moravský zemský archiv, Benediktini Rajhrad, sign. Oa9) z roku 1808 (originál dnes v rukopise není), druhý v rkp. Diplomatických památek města Hranic díl I. (Státní okresní archiv Přerov, fond Josef Heřman Agapit Gallaš) z roku 1822.

FARNÍ KOSTEL A OKOLÍ PODLE PLÁNU POŘÍZENÉHO 9. ČERVENCE 1747: **1** presbytář s hlavním oltářem, **2** věž (v přízemí sakristie, v patře malá oratoř), **3** větší sakristie (v patře oratoř s knihovnou), **4** oltář sv. Michala, **5** oltář sv. Kříže, **6** podpěrný sloup dřevěného plochého stropu lodi (na plánu není zakreslen), **7** schody na věž a na oratoř, **8** severní předsíň, **9** oltář sv. Anny, **10** oltář sv. Josefa, **11** oltář sv. Jana Nepomuckého, **12** západní předsíň, **13** kostnice, **14** schody na kůr a boční pavlače dnešní školní budova

nového chrámu navrhoval hranický farář zachovat původní presbyterium s věží, které by pak sloužilo jako hřbitovní kaple. Inspekce vyslaná Karlem knížetem z Dietrichsteina 22. srpna 1752 došla k závěru, že tuto „ruinu“ již nelze zachránit a renovovat, ale že je třeba postavit kostel nový. Varianta výstavby nového chrámu na stejném místě byla zamítnuta s tím, že stávající místo je pro kostel nevhodné – zasuté v koutě a malé, přičemž ke zvětšení by nemohlo dojít ani kdyby se odstranil okolní hřbitov a hradební zeď [1].

Poslední etapa existence starého kostela nadešla s výstavbou nového farního kostela na náměstí, jeho základní kámen byl položen 28. května 1754 a dostavěn byl 16. října 1763, ovšem ještě bez oltářů a vnitřního vybavení. 25. června 1763 byly do Hranic přivezeny ostatky sv. Theodora mučedníka. Protože oltář sv. Josefa v novém kostele nebyl ještě dokončen, byly zatím uloženy na hlavním oltáři ve starém kostele, odkud byly 19. března 1766 do nového kostela přeneseny a uloženy do skleněného relikviáře, z něhož byly v roce 1994 odcizeny.

Přesný údaj, kdy byl starý kostel zbořen, není znám, ale lze logicky předpokládat, že se tak stalo nejdříve v roce 1766. Zajímavostí je, že tak nejméně po dobu tří let obohacovaly siluetu Hranic dva kostely.

Na místě zbořeného kostela a zrušeného hřbitova byla podél západní hradby postavena nová školní budova, která postupnými dostavbami a úpravami získala současný vzhled a uzavírá jižní a západní stranu dnešního Školního náměstí. Stavební úpravy se dotkly také budovy fary, při jejíž pozdně barokní úpravě byly některé fragmenty ze zbořeného starého kostela pravděpodobně použity jako stavební materiál a jsou v objektu patrné dodnes.

OVĚŘOVACÍ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

K ověření informací z plánů bylo nutno zjistit, jestli jsou ještě v terénu zachovány základy původního objektu.

První sondážní průzkum jsem uskutečnil v létě 2001 na terase za západním křídlem školy, kde podle původního plánu měla vystupovat západní předsíň kostela s kostnicí. Při tomto průzkumu byly základy předsíně a kostnice v hloubce zhruba 70 cm pod úroveň dnešního terénu skutečně nalezeny, a to dokonce s překvapující přesností (tolerance 30 cm).

Původní terén kolem kostela byl níže, o čemž svědčí poměrně vysoká vrstva navážky, tvořená pravděpodobně materiálem ze zbořeného kostela. Uvnitř kostnice byla pod vrstvou zavážky nalezena asi půl metru silná vrstva lidských kostí, které se v objektu kostnice nahromadily během existence původního hřbitova.

Prostor mezi západním vstupem do kostela a vnitřní hradební zdí byl široký pouze 2 metry, což vyvolává otázku, zda byl využíván jako hlavní vstup. To může dokazovat, že hradba byla postavena v době, kdy už kostel na svém místě stál. Zároveň je třeba zmínit, že při výšce hradeb (cca 6 metrů včetně ochozů) a jejich umístění do kostela ze západní strany mohlo pronikat jen velmi málo světla a hlavní vstup do kostela byl tak tvořen velmi úzkou a tmavou uličkou. Síla zde lokalizované hradební zdi byla 170 cm, jako je tomu ostatně u vnitřní hradby kolem celého města. Zeď měla základy v poměrně malé hloubce (cca 30 cm pod úroveň původního terénu), stavitelé u vnitřní hradby spíše spoléhali na sílu zdiva a spolehlivé podloží v tvrdém jílu.

Dále jsem prováděl sondu na místě levého pilíře západního průčelí kostela, který ještě mohl vystupovat z nových základů dnešní školní budovy. Zdivo pilíře jsem v terénu nenalezl, zbyl zde pouze jeho otisk v podloží. Podle tohoto otisku již nebylo možno zjistit, zda pilíř měl obdélníkový nebo lichoběžníkový tvar, což by mohlo být zajímavé pro časové zařazení stavby (viz úvod článku).

[1] Bohumír Indra, *Historie hranických domů*, Hranice 2005, s. 127–128.

Na východní a západní straně kostela nebylo možné sondy provést, neboť se nalézá pod parčíkem a komunikacemi před školní budovou. Možnost dalšího výzkumu se naskytla až na podzim roku 2008, kdy se celé Školní náměstí včetně Farní ulice a ulice 28. října dočkalo předláždění žulovými kostkami a položení nových sítí. Při té příležitosti byly nalezeny a zdokumentovány hluboké masivní základy kostelní věže, nevýrazné zbytky základů presbytáře, přičemž obvodové zdivo kostelní lodi už bylo zachyceno pouze v otisku v jílovém podloží. Dále byly vykopány základy ohradní zdi hřbitova (výskyt kostí je četný na celé ploše Školního náměstí), základy budovy městského špitálu včetně sklepa pod původním objektem a směrem k Motošínu velmi slušně zachovalé zbytky základů vnitřní věže Dolní brány a předsunutého barbakánu (předbrání) včetně mostu, kterým se přes příkop do brány jezdilo.

Porovnání vykopaných základů s dokumentací opět potvrdilo, že plán z roku 1747 je na svou dobu velmi přesný.

Při pokusu nalézt pohřební sklípek Svrčovských pánů, o kterém Gallaš uvádí, že býval „*pod schodami, jimiž se na věž a na pavlač kostelní chodilo*“, jsem našel pouze otisk severní obvodové zdi (s levým ukončením bočního vstupu) v původním podloží s poměrně plytkým založením, které vylučuje existenci sklípku v těchto místech.

STANISLAV SOUČEK

Z DĚJIN HRANICKÉHO ŠKOLSTVÍ

Stanislav Souček (1870–1935), profesor českého jazyka a literatury na Masarykově univerzitě v Brně, se gallašovské tematice věnoval v počátcích své odborné kariéry. Chopil se tehdy tématu nikoli neznámého, ale prakticky neprozkoumaného. Až do sedmdesátých let 19. století vycházely takřka výhradně příležitostné texty rekapitulující Gallašovy životní osudy, případně drobné zmínky o jeho sbírce *Múza moravská* v dějinách obrozenecké literatury. Na bohatou mnohotvárnost Gallašovy písemné pozůstalosti upozornil poprvé Karel Šmídek ve studii Josef Heřman Galaš a pozůstalé rukopisy jeho (*Časopis Matice Moravské* 1877), teprve Souček se však na počátku 20. století odhodlal pročíst a zhodnotit celek Gallašovy tvorby. Nejprve otiskl studii O výtvarnictví Františka a Josefa Heřmana Agapita Gallašů (*Časopis Matice Moravské* 1903). Název i podtitul – Biografický příspěvek – evokují drobný doplněk, ve skutečnosti se však jedná o první kritické čtení Gallašových autobiografických spisů, byť důraz na oblast výtvarného umění převládá. O „zdlouhý“ celku Gallašova díla se pak Souček pokusil ve dvoustostránkové studii Z Gallašovy literární pozůstalosti (*Časopis Moravského musea zemského* 1907–1910) s podtitulem ještě skromnějším – Výpisky a poznámky. Ač v Součkově bibliografii text figuruje mezi studiemi, rozsahem se blíží jeho největším monografiím. A i když od vydání uplynulo už sto let, jedná se dosud o jedinou analytickou a současně shrnující práci o Gallašově díle. K tématu se Souček vrátil ještě v článku Z dějin hranického školství, kde se věnoval Gallašovým zprávám vážícím se k dějinám pedagogiky, a naposledy v recenzi na Hahnovu studii o Gallašově rukopisu gessnerovských idyl (*Časopis Matice Moravské* 1914). Při četbě Součkových studií nemůžeme dost ocenit jeho badatelskou poctivost, ačkoli s poněkud příkrým definitivním hodnocením Gallašova díla souhlasit nemusíme. Otiskujeme zde po stu letech znovu málo dostupný a málo využívaný text o hranickém školství, který se dotýká hranických realit 18. a 19. století a zároveň představuje podstatný příspěvek k dějinám moravské pedagogiky. Bez zajímavosti dnes nejsou ani autorovy poznámky o učitelské práci na počátku 20. století, kdy svou práci sepišoval.

Dnes učitel k svému úkolu přistupuje po studiích, po přípravě, ne sice vzorné, ale aspoň přece dosti účelné; má zajištěno živobytí, ne sice stkvělé, ale přece aspoň takové, že netřeba přivýdělávat na újmu vlastního povolání, a není hmotně závislý na okolí, ve kterém pracuje; má zákonem a prováděcími nařízeními předepsanou učebnou osnovu a útek do ní schytán zákonnými předpisy, odbornou literaturou, vlastním vzděláním a vzhledem do dětské duše; obecná potřeba vzdělání a z ní vyplývající zájem státu o ně přivádí a nutí do školy děti i z odlehlých horských samot a kontroluje práci učitelovu v ní. Jak jinak bývalo dříve, do druhé poloviny XIX. století! A smutno, že tak bylo a že tak mohlo býti po té době, v níž veliký učitel národů vybudoval svou soustavu paedagogickou, a u nás, pro něž předem ji budoval! Až bude vymalován obraz školství

37 našeho v třech posledních stoletích, bude možno distancí jeho od ideálu Komenským vysněného měřiti úpadek náš pobělohorský, jež s nestydatou frivolností neb naprostou ignorancí smí nazývati otavným spánkem jen neomluvitelná zaujatost.

Ke dvěma obrázkům, jež dále kreslím, shledal jsem látku v rukopisích hranického rodáka J. H. A. Gallaše (1756–1840). Jsou to: předem rukopis rajhradského kláštera sign. O. b. 27, „Schulwesen in Weiskirchen“ [1], pak příslušné kusy obou autobiografických děl „Má vlastní biografie“ a „Opravení a doplnění mé v Muzi Moravské vydané biografie“, jakož i „Pobízky všech učených rodilých Hraníčanů k ujednání a zřízení zvláštní dle příkladu třebovické vlastenské slavnosti v jejich otcovském městě“ (o třech těchto rukopisích čtenář poučení najde v mém čl. „O výtvarnictví Fr. a J. H. A. Gallašů“ v Časopise Matice Moravské XXVII. 1903, 117 a 127), posléze jeden kus z rukopisu kláštera rajhradského, sign. O. β. 25 „Originalschriften die Kirchenbibliothek betreffend“. V něčem použito i mého čl. „Z Gallašovy literární pozůstalosti“ v Čas. mor. musea zem. VII.–X.

V prvním z obou obrázků shrnuty jsou záznamy o školství hranickém v době předcházející reformu tereziánskou, v druhém zprávy z první čtvrti století XIX. Gallaš ovšem po bájevě předmluvě o školství v době pohanské a cyrillo-metodějské a o středověkých školách klášterních vůbec své německé dějiny školství hranického začíná všelijakými dohady o škole hranické za dob, kdy Hranice byly statkem klášterním, ale trvám, že celý jeho výklad o školství hranickém do století XVIII. nemá ceny. Poznamenávám z něho jen tradici o truhlicích cechu literátského s privilejiemi z XVI. stol. a pěkně psanými knihami, obsahujícími památnosti hranické, což vše v XVIII. stol. shořelo, a vědomí Gallašovo o úpadku pobělohorském, kdy rodiče, i možnějši, místo aby týdně platili rektorovi i krejcar za učení dítěte ve čtení, 1 ½ kr. za učení počtům a psaní, posílali je do školy pokoutní, k nějakému ševci, krejčímu, vysloužilci nebo babě, učícím za skrovnou odměnu, ačli je vůbec posílali, když povinné návštěvy nebylo.

R. 1762, když bylo Gallašovi 6 let, otec zavedl jej do školy. Škola byla tehdy u bývalého farního kostela, byla přistavena ke knížecímu špitálu a stála tedy na hřbitově; na místě jejím počátkem XIX. století stál obecní dům, sousedící s normálkou postavenou v koutě při městské zdi. Ve škole od pradávna bydlel dole rektor, nahoře varhaník. Rektorem tehdy byl Šebestian Řehula, dobrý hudebník, ale kořala. Obíral se víc malířstvím než učením. Za to varhaník Benedikt Keller měl pověst nejlepšího učitele; velmi dobře učil oběma domácím jazykům i latině a byl též výborným učitelem hudby, jenž ze svých žáků vychoval mnohé virtuosity ve zpěvu a ve hře na housle; byl zbožný, střídmy, zdvořilý, zkrátka vzorný po stránce mravní; jen poddával se snadno zlosti, ale vada ta se ztrácela léty a vlivem zákonů školních; po smrti Řehulově na jednomyslnou žádost obce stal se rektorem a byl i kostelním a městským hospodářem. K tomuto učiteli přivedl starý Gallaš svého syna a žádal ho, aby hocha „ostro držel“ a naučil německy čísti a psát. Ale učitel, věda, že starý Gallaš je naprosto nezběhlý v němčině a také žena jeho že je pouhá „Moravkyně“, vymlouval mu učení němčině; že prý by to nebylo hochovi s prospěchem, aby se učil němčině, když nemá s kým německy hovořiti, a aby zanedbal jazyk mateřský, kterému

[1] Tak nadepsána mapa papírová s kusy dosti různorodými. K dějinám školství hranického přihlížejí z nich: zlomek „Geschichte der Weiskircher Stadt-Schule“, zlomek jiných dějin školství, dále německý, neúplně zachovaný výpis stížností na školu hranickou, Gallašových prací o její pozdvižení a vzniku Koberových nadací a posléze Gallašovo německé provolání k žákům 3. třídy, roku 1821 zapsané do čestné knihy školní. Kromě těchto kusů je tu zlomek českého popisu zázkřků přírodních, německé oznámení Gallašovy „Kurzgefaszte Geschichte der ... fürstlich Dietrichsteinschen Schutzstadt Weiskirch ...“, vydané r. 1836, nějaké zprávy o hranických knihovnách, kusy konceptů Gallašových k „Pobízce“, „Ehrendenkmal der rechtschaffenen Weiskircher“ a „Plán k dobročinnému sjednocení“.

rozumí. Ptal se, k čemu hoch je určen, a když zvěděl, že ke kněžství, nabídl se, že bude jej učit i hudbě, bude-li mít hoch k ní schopnost. Mezi řečí zmínil se starý Gallaš také o tom, že hoch rád kreslí. Ale to se učiteli nelíbilo: má-li prý z hochů býti kněz, nesmí kreslit a každá příležitost k této zábavě musí mu býti odňata. A sám pak dbal také, aby mladý Gallaš ani krokem neodbočil s cesty k cíli, který mu určili rodiče hned, když se narodil. Když hoch na žádost jednoho spolužáka jednou nakreslil na kamenné tabulce nějaké panáčky, učitel nařídil jim za trest, aby jeden druhému žilou dali „poláka“, t. j. jeden druhému na lavici vymrskali. U Kellera učil se Gallaš česky („moravsky“) čísti a psát, pod jeho vedením vycvičil se ve zpěvu a zpíval na kůru a také tolik latiny si odnesl z jeho učení, že mohl býti přijat do piaristického gymnasia lipnického, ač žádal o přijetí do něho celý měsíc po začátku školního roku.

Hranice tou dobou měly asi 3000 obyvatelův a tedy tuším asi 400–500 dítek školou povinných. Ale z tohoto počtu dětí do školy chodil jen malý díl. Keller, učitel na svou dobu patrně dobrý a rozumný, r. 1762 měl sotva 50 žáků, rektor pak sotva 20, hlavně děvčat, jež učila čísti rektorka. Padesát žáků pouze mít v třídě dnes chtěl by leckterý učitel, dvacet jich před sebou viděl jen několikrát ve svém životě – na ústavě učitelském, když měl „výstup“ v první třídě cvičné školy. Ale před 150 lety učitel byl by býval rád plným škamnům: byl by měl větší příjem. Bral totiž od dětí, jež učil hláskovati, týdně po 1½ kr., od dětí, jež učil čísti a psát, po 2 kr. a od větších, jež učil počtům a hudbě, po 3 kr.; plat stálý měl jen za úkony kostelní. Z mála dětí byl ovšem malý sobotales.

Co bylo s ostatními dětmi návštěvou školy povinnými? Mnozí rodiče učili si sami své děti, zvláště děvčata; tak na př. i sestry Gallašovy naučily se čísti doma. Posléze se školou obecnou konkurovaly školy pokoutní skoro v každé ulici.

Z těchto pokoutních škol nejlepší jméno měla škola ševce Herrmanna, předsedy cechu literátského, na Motošínském předměstí. Herrmann byl člověk řádný, zbožný, svědomitý a pro pilnost v učení a slušné chování byl dokonce více vážen než rektor. Z jeho praeparandy, cvičení v počátcích latiny, vycházeli nejlepší studenti lipnického gymnasia, jeho žáci psali krásněji než žáci učitele Kellera. Podle vypravování dvou jeho žáků zapsal Gallaš, jak bývalo v jeho škole.

Aby mohl přehlédnouti žáky, švec paedagog měl verpánek na vyvýšeném místě. Větší žáci, kteří se učili u něho psaní a latině, seděli u dlouhého stolu, praeparandisté hned u stoličky mistrovy; menší žáčkové seděli dílem na dlouhé lavici, dílem na stupních podia, na němž trůnil učitel, děvčata byla na lavici u kamen pod dohledem paní mistrové. Učení začalo se českou („moravskou“) modlitbou k sv. Duchu. Po ní praeparandisté pomodlili se latinské „Veni sancte spiritus“; antifonu k němu intonoval sám praeceptor – tak jmenovali Herrmanna jeho praeparandisté a většinou i ostatní žáci. Po modlitbě Herrmann nadiktoval praeparandistům deklinaci, komparaci, verbum nebo konstrukci k tichému vypracování a předložil „předpisy“ (vzorné předlohy k opisování, zvané tehdy „foršřifty“) žákům učícím se psát. Obojích těch nemusil si potom všimati. Jen zašeptal-li kdo z nich k sousedu, ozvalo se pathetické praeceptorovo „Silentium!“ a již bylo zase ticho. Po větších žácích došlo na menší. Pan praeceptor učil je hláskovati a čísti, žáčka po žáčku, zatím co jeho žena měla na starosti děvčata. První „hodina“ byla tedy praeparanda, psaní, čtení a také trocha počtů; skončila se tím, že pan praeceptor vrátil se od menších žáčků k větším a praeparandistům, aby jim prohlédl úkoly. Po té intonoval „Angele dei“ a tím začal druhou „hodinu“. V ní učil katechismu a spolu s ním morálce a to tak dobře, že žáci jeho počítali se k nejmravnějším a nejzbožnějším. Škoda, že nemáme více vhledu do tajův jeho paedagogické dílny! Ke kouzlům jejím patřil ovšem potěh, zástupce metly, která „vyhání děti z pekla“. Ačkoli však jím přísný mistr platil za každý poklések proti mravnosti, přece žáci jeho jej ctili a milovali. Že z jeho školy vyšel leckterý dobrý občan, může býti sice pravda; ale přec jen dobrořečiti budeme reformám tereziánským za to, že takovýmto pokoutním školám odzvonily.

Gallašova podobizna na fasádě základní školy (2. stupeň) na Třídě 1. máje v Hranicích, 1906

Švec paedagog, jehož škola rozsahem učiva upomíná na staré městské a piaristické školy, třeba ani nebyl sběhlý student, za jakého má chuť jej pokládati, kdo vidí shon nynějších rodičů po tom, aby jejich děti vystudovaly pro nějaký úřadek. V XVIII. věku bývalo mezi hranickými řemeslníky mnoho lidí studovaných, prošlých i celým šestitřídním gymnasiem, ano i filosofii. Byliť hoši, často i za poslední krejcar, posíláni do piaristických škol latinských do Lipníku, protože kdo nebyl zběhlý v latině a neproběhl několika humanistickými školami, byl pokládán za sprostáka a nedostal se tak snadno k obecnímu úřadu. Proto hoši možnějších měšťanů před řemeslem vystudovali třeba všech šest latinských tříd a filosofii. A zaměstnání školskému byl blízek tehdejší literát, který nepředzpěvoval jen sprostému lidu z knih při službách božích a nemodlil se jen s ním, nýbrž i čítával po službách božích v neděli a ve svátek doma sousedům z písma i jiných knih nábožných a jim nejasná místa vysvětloval.

Vedle školy měl učitel také úkony kostelní, starost o kůr, o varhany a jinou hudbu a o zpěv, a za to měl plat stálý. Jistě větší, smíme-li souditi dle dneška, byl odtud důchod příležitostný, ze štol. Někáký podíl na dárkách a nějakou poctu asi vynesla též mu duchovní koleda, potom císařem Josefem II. zrušená, při níž zpíval a pak psal na dvěře svěcenou křídou „tři krále“, zatím co farář příbytek kadidelnic vykuřoval, svěcenou vodou vykropoval a požehnával.

Známo, že stálý plat za kůr není veliký, ba že z celého důchodu z kostela leckde by se učitel sotva slušně ošatil. Dříve bývalo jistě hůře. Říká se: za málo peněz málo muziky. Ale to neplatí o někdejším učiteli; ten za málo peněz dělal mnoho muziky. Bylo tomu s kostelem tedy jako se školou a platí i tu tedy verš staré trhové písně o stavích, charakterisující stav učitelův slovy: „dost má práce pro svou hubu a málo do ní“. Dle záznamu hranického učitele a regenschoriho K. Jíříčka (v jeho příspěvku k úřední sbírce lidových „oper“, písní a tanců, provedené r. 1819) zpívali ve všední dny a při ranní nedělní literáci („bratrstvo lásky bližního“) z Božanova kancionálu „Slavíčka“ a učitel tedy den co den hrál na varhany, při hrubé byla muzika „chorální“ a tak bylo také při litaniích o mši s požehnáním spojené až do doby, kdy zavedena byla normální píseň „Před tebou se klaníme“. Práce v kostele bylo dosti s hudbou, uváží-li se, že svátků do Josefa II. bylo více a že přísný hudebník, jako Keller, nespokojil se jednou zkouškou k slavné mši.

A neměl ovšem a nemá andělské trpělivosti, aby se nezlobil při zkoušce; tak Gallaš se školou Kellerovou rozloučil se zkušeností, že vyplácí také rozzlobený dirigent.

Chrámová hudba tehdejší měla ovšem svůj dobový ráz; byla světská, jako zesvětštělá všechna ostatní ozdoba chrámová za doby protireformační. Protože se líbily árie opery „Cosa rara“ nebo štyrské tance, zněly také z varhan. Nám zní nyní nepodobně k víře to, co Jiříček dle paměti své a starých lidí zaznamenal o radovánkách, jimiž do dob Josefa II. plnil se kostel o jitřní. Troubilo se na pastýřské trouby, bily hodiny a ponocný odtroubil půlnoc; chlapci mívali s sebou všelijaké pronikavé nástroje hudební, smíme-li toho slova užiti o dřevěných žežulkách (dle všeho píšťalkách k napodobení hlasu kukaččina), hliněných ptáčcích pískacích, zvoncích, kladívkách a želiškách; napodoben zpěv slavičí a bylo slyšeti i sýkoru, kuřátka, vrabce a jiné a jiné zvuky, že od nich se kostel až rozléhal. Gradualem a offertoriem o hrubé mši, jak půlnoční, tak božíhodové, bývaly české hudební vložky skládané v duchu valašských koled pastýřských, ba tak skládány byly i celé mše a ta „valašská muzika“ (pastorelly) trvala až do hromnic. Zapsané koledy a mše ukazují, jak pojem boha z filosofického nedohledna byl snižen v dohled prostého člověka: biblické vypravování o narození Ježíšově pojato jako příběh na Valašku událý a epicky reprodukováno nebo zdialogisováno s lidovými naivnostmi a hrubostmi pomocí básnického podání lidového a jeho technikou. Kusy ty pravděpodobně většinou složili sami staří kantoři naši, jichž podíl na vytvoření naší lidové poesie a hudby bude větší, než se tuší.

Roku 1774 přišly reformy, na nichž celých sto let potom stojí naše školství s nějakým zlepšením a s nějakým zhoršením.

Úspěch opravných myšlenek závisí na jejich včasnosti, t. j. přiměřenosti k době a jejím trvalým potřebám, a na jejich provedení. Z hlavních myšlenek reformy tereziánské cenné byly pouze myšlenka zevšeobecniti školství (sto let teprve po smrti jejího hlasatele Komenského přijatá v zemi, jež z matky stala se mu zarputilou macechou) a myšlenka postavití je mimo vliv církve – domyšlena a ke všem svým praktickým důsledkům dovedena nebyla z nich jedna ani druhá, ba náběh ke zlaicisování školy dokonce brzy byl odvolán. Nešťastné byly další dvě myšlenky: idea vychovávatí pro stát, pojatý za cosi jiného než za souhrn občanů jej činících, a z ní vyplývající vědomá germanisace, dále pak idea vytvořiti rozdílné druhy škol obecných dle velikosti jich působistě, rozlišiti školu hlavního města od školy města krajského a obojí od školy venkovské, idea to nedůvodná, nespravedlivá, anachronistická při svém vzniku a přece tak dlouho přečkavší století, které prohlásilo rovnost lidí. Abych pak ocenil prvou z těchto nešťastných myšlenek tereziánských: všechny vnitřní zmatky v Rakousku jsou plodem této centralisační chiméry, žádající od individualit, osob i celků státních a národních, obět, které živoucí individuum dáti nemůže, totiž odřeknutí vlastního života. Snahy pak germanisační byly utopii již v době josefinské: škola cizojazyčná sama o sobě, nepodporována jinými okolnostmi, nestačí na národnostní assimilaci, nedovede odnárodniti, dovede jen zdržeti vývoj jednotlivce i společnosti, otupovati intelektuálně, zhrubovati, zbůhdarma roztracovati síly nejlepšího věku; a tak germanisační svou tendencí rakouské školství století potereziánského vychovávalo hospodářské a kulturní opoždění neněmeckých národů rakouských a trpkost v jejich národnostním cítění.

A provedení reform? Roku 1819 želeťický učitel Vincenc Merlíček zapsal a trvám i složil za „finale“ svého příspěvku k úřední sbírce lidových „oper“, písní a tanců tento popěvek:

*Rektoři jsou hodní lidi,
mají psoty dosti;
rektor chodí oškubaný
a preceptor bosky;*

*nežli býti rektorem anebo preceptorem,
raděj chci v české Přelouči být citátorem.*

Jiných věcí nedotýkajíc – může takový proletář jako tehdejší učitel, nášlappek kde koho, za to, že nepozdvihl valně školy? –

Hranice od reformy tereziánské měly triviálku se třemi učiteli. Po celých však třicet let, co od svého pensionování (1791) Gallaš žil ve svém rodišti, dávala podnět jemu a nejvzdělanějším jeho spoluobčanům ke steskům. Učitelé většinou byli karbaníci, opilci a demoralisovali svým příkladem; jeden dokonce, starý atheista a vlník, pod rouškou zvláštní péče o výchovu děvčat choval se k nim tak, že musil býti na podnět Gallašův napomenut školním dozorcem. Školy nedbali. Jeden z nich víc maloval a zvláště portretoval a proto měl ve škole pomocníka; s ním se o vyučování rozdělil tak, že každý učil po půlhodince ráno a odpoledne, ale oba bylo za doby vyučování vídati mimo školu. Tím vším žactvo, zvláště chlapci, stávalo se nevázané, drzé, nepobožné; ale přece nebylo troufalosti k zakročení: byli protektoři získaní hladkými řečmi a mimoškolskými službami, shovívalo se a umlčovalo. Farář mimo zkoušky nešel do školy a nechtěl nic mít s úřady ani světskými ani duchovními; prý to tak je v úřadech, jako by jim běželo o odklizení křesťanství, a z řečí mladých duchovních až hrůza! U něho Gallaš nedožádal se nápravy. Usiloval tedy o ni sám.

Veden cizími příklady a tužbami doby, znamenitým darem knižním r. 1811 založil farní knihovnu, obsahující díla duchovní, mravoučná, dějepisná i jiná vědecká, přístupnou všem obyvatelům města i podměstí, předem však určenou kněžím, učitelům a jejich pomocníkům; čítárny ovšem nesmělo býti při ní, poněvadž dvorní dekret z 3. srpna 1798 zapovídal toho druhu knihovny všude jinde mimo hlavní město každé „provincie“, patrně ze starosti o „pravé“ vzdělání lidu. Jednání o knihovnu vleklo se sice ještě šest let i přineslo původci jejímu dosti pochůzek, psaní a mrzutostí, ale přece je přivedl ke konci a dovedl toho, že knihovna ve čtvrtém desetiletí XIX. věku měla několik tisíc svazků, v jichž seznamu shledal jsem leckterý vzácný kus, na př. z jezuitské tiskárny trnavské. Založení knihovny té bylo vskutku kulturním činem pro obec hranickou, třeba myšleným a provedeným ve slohu doby.

Dle návrhu Gallašova přidán k rukám školního dozorce školní výbor složený ze starosty a 6 jiných členů, jenž měl dohlížeti ke škole a mít na péči její potřeby. Hned v 3. schůzi tohoto výboru přijat Gallašův návrh, aby učitelé byli podřízeni zvláštnímu duchovnímu direktoru školy, jímž byl by čtvrtý duchovní, jehož si obec přála, vydána o tom Gallašova zpráva, možnějšími členy výboru složeno hned 1500 zl. víd. měny a kapitál ten, jehož úroky měl býti placen nový ředitel školy, do 4. desetiletí XIX. věku vzrostl tak, že dával úroků 300 zl. konv. měny. Také na této myšlence, nevím, zda provedené, znáti je ráz doby. Dozoru farářovu znovu podřízena byla škola za Františka I. Vedle toho Gallašovým snem bylo, aby kněz byl zároveň učitelem nejen náboženství, než i jiných užitečných umění, rektor pak byl učitelem umění literárního a hudby a jeho žena cvičila děvčata v pracích ženských. Přání, aby kněz byl zároveň učitelem, je dozvukem církevního školství středověkého, shledáváme však je ještě u takového racionalisty, jako je Havlíček.

Gallašovým podnětem a pod jeho jménem založil zámožný přítel jeho K. Kober čtvero nadání: 1. na školní prémii, 2. pro nejlepšího učitele, 3. pro chudého otce nebo vdovu, snažící se ctnostně vychovati dítka, 4. pro nejctnostnější chudé děvče. Přímo na školu měla působiti prvá dvě stipendia. Chci prvý z těchto výchovných prostředků své doby osvětliti (dle Gallašova konceptu k listu nadačnímu, opraveného tuším krajským nebo vrchnostenským úřadem). Ideovým podnětem k prvnímu nadání byla důvěra ve vliv vzorných příkladů a účelných odměn.

Nadační kapitál je 500 zl. víd. m. Za úroky z části jeho jedné, 200 zl., farář učiní po zkoušce na konci školního roku premiovou slavnost s kázáním o bázni boží, pravdomluvnosti, mravnosti a píli, promluveným k mládeži, se slavnou mší, „Veni sancte“ a posléze rozdělením odměn. Za úroky z dalších 300 zl. mají být poděleni dva chlapci a dvě dívky z nejvyšší třídy školy hranické; přednost mají děti hranické a chudší, jedním premiantem může však být i dítě odjinud rodilé; nestačí-li ten peníz na premie, má být doplněn z dobrovolných poplatků vybraných od těch, kdo vypůjčili si knihy z hranické farní knihovny. Knihy na premie, obsahu duchovního, mravního nebo dějepisného, určuje katecheta, Němcům německé, Čechům české. Mají být pěkně vázány a mít věnování (přepisují je věrně jako doklad výmluvný o jazykovém úpadku):

„Tato Knjha vdeluge se tobe N N za Odmenu twogi Pilnosti Bohabognosti a dobrego mrawniho se Chowanj. Ona tobe k Vpamатовanj slaužiti ma na wssechna Naučenj genž se ti we Sskole přednasseli, a ma te k Plnenj Powinnosti twogich, Boha, twe mile Wlasti, Wrchnosti, Rodičuw, sameho sebe, a wssech twých Bližnjch se tegkagicych, wzbuzowati. Bud tedy wždy bohobogný, sslechetný, prawdomluwný a ctnostny, abys wždy skutečně ssastný býti mohl; což take wlastnj gest Žadost a Aumysl Zakladatele w gehož Gmene se tobe podawa.“ Datum, podpisy farářův, katechetův, učitelův (učitelův podpis přidán oprávcem konceptu), dozorcův – ti čtyři totiž vybírají premianty dle předepsaného regulativu, kladoucího větší váhu na zbožnost a mravnost než na nadání a píli.

Premiantům dává se naděje na stipendium pro studenty založené Ign. Sukupem; jména jejich, jejich zásluhy a premie mají být zapsány v pamětní knize chované v hranické farní knihovně (Gallaš do ní napsal německou exhortu k žákům o ctnosti a moudrosti, v čemž oběm spočívá lidské štěstí a čest, a skládal pro ni seznam proslulých Hraničanů, „Ehrendenkmal rechtschaffener Weiskircher“, po nichž jako po svých vzorech měli jít premianti); při slavnostních průvodech půjdou hned při praporu, eminentista s medailí na zlaté šňůrce; učitelé a žáci mají eminentistům onkati, ne tykati; vyznamenání získaná mají premianti ztráceti jen postupmo a shodou všech činitelů při určování premií. Dozorem nad rozdělením premií a účty o použití nadační jistiny povinen je farář. Z druhého nadání o téže slavnosti měl být podělen nejlepší učitel 6 zlatými konv. m., neb stříbrnou medailí stejné ceny.

Povzbuzování ctižádosti tedy bylo lékem na neduhy školy hranické. Byl to prostředek starý, z jesuitské školy zděděný, jehož úspěch daleko nestojí za zlo, které působí; a použito ho bylo s maloměstskou malicherností. Ale filistrové z doby, již dusil František „princip stability“, věřili tomuto prostředku tak jako metle a rákosce. Proto svou čestnou knihu měli i žáci nedělní školy a Gallaš do ní napsal napomenutí k píli a pozornosti. A byla ovšem i kniha hanby pro žáky zlé, dokud se nepolepšili.

Zájem hranického vlastence o školu není tím vším ještě vyčerpán.

Na zisk knihovny, školy a jejích premiantů Gallaš pomýšlel, když „Pobízkou“ chtěl pozdvihnouti lokální vlastenectví Hraničanů a za tím účelem vzdělance z nich sdružit v jakési bratrstvo. Jeho ochota, zadarmo učit v nedělní škole počátkům mravnosti, přírodovědě, rýsování, řezbě a malbě, neuskutečnila se jen proto, že nedostalo se mu od tehdejších měšťanů pomůcek a místa. Sám, kdys adept cechu malířského, učil hranickou mládež rýsování, kreslení a malbě, spokojuje se odměnou, kterou z dobré vůle rodiče jeho žáků mu přinesli, a mnohdy sklížeje nevděk. Své žáky při tom též vedl k mravnosti, k pilnému shromáždění vědomostí a umění, k lásce k víře otcovské a řeči mateřské, své promluvy opíraje o příklady vzaté z dějin a z vlastní zkušenosti. Tento nábožensky a mravně výchovný ráz jeho hodin kreslení dosvědčuje jich pamětník a pak „Spasitedlné naučení“, které Gallaš napsal r. 1833 jednomu žákovi za dalším vzděláním do Vídně odcházejícímu a které jsem rozebral v uv. článku v Čas. Mat. Mor. Pochopitelný je tomu, kdo zná ráz a účel Gallašových prací vydaných i rukopisných a ví, že Gallaše člověka a literáta skládají prvky osvícenství a reakce.

43 Nespokojil se sice pouhým výpisem dějin a současné bídy hranického školství, ale přece nedovedl vším svým snažením ani toho, aby české obyvatelstvo rodného města jeho na čas nezpronevěřilo se sobě samému a nedalo se spoutati vládou cizonárodní menšiny.

Text byl otištěn v týdeníku Komenský, ročník 38, 1910, č. 21, s. 321–323; č. 22, s. 345–347; č. 23, s. 357–359 a č. 24, s. 379–380 (též zvláštní otisk – V Zábřeze tiskem a nákladem Družstva knihtiskárny, 1910, 12 s.).

HELENA KOVÁŘOVÁ *kovarova@prerovmuzeum.cz*

KAPLE V MILENOVĚ, SLAVÍČI, VELKÉ A RADÍKOVĚ FILIÁLNÍ KAPLE FARNOSTI DRAHOTUŠE Z 19. A 20. STOLETÍ

V polovině 19. století mohli obyvatelé města Drahotuš s osadou Rybáře a sedm přířazených obcí [1] navštěvovat bohoslužby a jiné náboženské obřady ve farním kostele v Drahotuších nebo v kostelích sousedních farností – sv. Martina v Jezernici [2], sv. Antonína Paduánského ve Středolesí [3], Stětí sv. Jana Křtitele v Hranicích. Využívat mohli také filiální kostelík sv. Havla v Podhoří, kde od roku 1851 působil kněz expozita. Kaple sv. Anny na hřbitově v Drahotuších byla využívána pouze při pohřbech a pro mše při červencové pouti [4].

V jednotlivých vesnicích tehdy existovaly pouze zvoničky s obecním zvonem. Vznik těchto dřevěných staveb souvisel s požárním řádem, který na Moravě vstoupil v platnost roku 1751 [5]. Podle něj se požár na vesnicích vyhlášoval zvoněním. Zvoničky mohly být uzavřené na obdélném půdoryse, nebo se jednalo o rozeklaný kmen se stříškou, pod níž byl zvon zavěšen. Uzavřená dřevěná zvonička se dochovala v Hrabůvce a ve Lhotce. Z osady Rybáře známe zvoničku v podobě rozeklaného kmene. Tento vzor byl využit také při vzniku nové zvoničky v Klokočí [6].

Některé obce byly od farního kostela vzdáleny natolik, že v zimě a za nepříznivého počasí nedovolily obyvatelům rozblácené nebo zasněžené cesty účastnit se mší svatých. Pro staré a nemocné lidi nebo malé děti byla pravidelná návštěva kostela nemožná. Potíže nastávaly také při udělování posledního pomazání umírajícím apod. Toto byly hlavní argumenty, které vesnice uváděly v žádostech o povolení vystavět vlastní svatostánek [7].

Dalším důležitým impulsem pro výstavbu zděných obecních kaplí bylo zrušení poddanství a roboty v roce 1848 a s tím související vznik obecní samosprávy. V každé obci byl volen obecní výbor v čele se starostou. Jedním z projevů emancipace obcí ve druhé polovině 19. století byla

[1] Přířazeny byly vesnice Slavíč, Milenov, Klokočí, Hrabůvka, Radíkov, Velká a Lhotka.

[2] Původně samostatná fara v Jezernici byla od roku 1622 trvale přířazena k Drahotuším. V roce 1786 zde byla zřízena lokální kuracie. Více JAKEŠOVÁ, Helena. Farnost Drahotuše v 17.–19. století. Opava 1999, s. 64–72 [diplomová práce].

[3] Středolesí patřilo do obvodu drahotušské fary. V roce 1784 bylo kvůli velké vzdálenosti přefareno k Potštátu. V roce 1842 zde byla zřízena lokální kuracie.

[4] INDRA, Bohumír – TUREK, Adolf. Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911. Olomouc 1947, s. 78.

[5] KŠÍR, Josef. Dřevěné zvoničky na Hané. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, roč. 55, 1946, s. 332.

[6] O historii klokočské zvoničky blíže Klokočí: Dějiny a přítomnost obce. Klokočí 2004, s. 167–168.

[7] ZAOpo (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc), ACO (arcibiskupská konzistoř), G3, k. č. 4848, k. č. 4807.

45 výstavba zděných kaplí, reprezentativních dominant jednotlivých vesnic. Je nutné připomenout, že církev na stavbu nových obecních kaplí finančně nepřispívala.

Patrocinia nových kaplí v Milenově, Slaviči, Velké a Radíkově, jejich vzhled i vybavení interiéru se nijak nevymykají době vzniku. Kaple v Milenově, Slaviči a Velké z druhé poloviny 19. století byly postaveny v duchu dobového historismu se silným vlivem tradic stavitelství katolické církve. Kaple v Radíkově vznikla až v roce 1939, kdy již architekturu ovládly jiné trendy. I zde však převážil konzervativní historismus podpořený dozorem arcibiskupského úřadu. Nabízí se srovnání s Husovým sborem v Drahotuších, který byl postaven v letech 1934–1936 [1]. Stavba určená pro Církev československou, která vznikla v roce 1920, se programově hlásila k tvarosloví soudobých směrů architektury. Také v tomto případě byl projekt připomínkován nadřízeným církevním orgánem a byl měněn. Bylo by zajímavé srovnat tyto dvě stavby z hlediska míry vlivu investora a nadřízených úřadů na projekt.

V interiérech kaplí z 19. století byla původně umístována sloupová oltářní retabula se zděnou oltářní menzou, jak to vyžadovaly kanonické předpisy. Tento celek se dochoval pouze v kapli v Milenově, částečně ve Slaviči. Vnitřní výzdobu tvořily často plastiky odpovídající dobové ikonografii (Panna Marie Lurdská, Nejsvětější srdce Páně, sv. Cyril a Metoděj).

Zděné kaple byly nejen centrem zbožnosti v obci, ale také jejich výrazným reprezentativním symbolem. Přestože vliv církve na život obyvatel obcí v současnosti výrazně pokles, zůstávají kaple dominantou vzbuzující pocit sounáležitosti komunity. Často fungovala určitá forma svépomoci při údržbě kaple i v době komunistické totalitní vlády. Pokud bylo třeba sehnat nedostatkové zboží, jakým plech na novou střechu věžičky kaple byl, nezáleželo na stranické příslušnosti. Jednalo se přece o obecní kapli postavenou předky místních rodin.

KAPLE NANEBEVZETÍ PANNY MARIE V MILENOVĚ

O stavbě první obecní kaple ve farnosti Drahotuše rozhodli roku 1865 v Milenově. Tamní dřevěná zvonice byla ve špatném stavu a při zvonění se kymácela. Obecní výbor navrhl uhradit část nákladů z obecních prostředků, konkrétně prodejem části obecních pozemků. Dále se počítalo s prací místních obyvatel, kteří měli v případě nutnosti přispět také finančně. Shromáždění celé obce schválilo plán dne 17. prosince 1865. Realizaci projektu oddálila prusko-rakouská válka v roce 1866 [2]. Také deštivé jaro následujícího roku odložilo položení základního kamene na 24. června 1867. Slavnostního aktu se účastnili představení obce a obecní výbor, místní zedníci Jan Křístek a Čeněk Šrom, dále pak nádeníci. Na rychlém a bezproblémovém průběhu stavby měli velký podíl sami Milenovští, kteří pracovali zdarma nebo za symbolickou mzdu. Také dary dobrodinců přispěly k zdárnému dokončení kaple. Například Jan Sedlák utržil za tesané dřevo na stavbu 14 zlatých a z toho 10 zlatých daroval zpět na kapli. Milenovská obec nechala zhotovit 20 000 kusů cihel, které byly vypáleny nedaleko vesnice [3].

Kaple je menší stavba s jednoduchým tvaroslovím, jejíž projekt nevyžadoval náročnější práci architekta a projekt mohl být realizován svépomocí. Autor návrhu stavby není v jinak bohatém pramenném materiálu zmiňován. Jedná se o jednoduší stavbu obdélného půdorysu zaklenutou jedním polem pruské placky se zrcadlem. Odsazený presbytář je obdélný se seseknutými rohy, zaklenutý taktéž jedním polem pruské placky se zrcadlem. Přibližné vnější rozměry kaple jsou 6,75 m × 8,4 m.

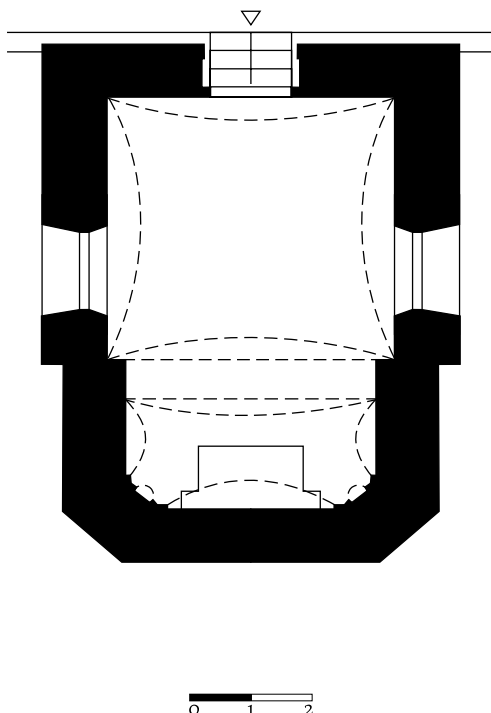
[1] ŽŮREK, Karel. Drahotuše město. Drahotuše 1936. Také KOVÁŘOVÁ, Helena. Církevní správa v Drahotuších. In Drahotuše : Historie a přítomnost. Hranice 2008, s. 189–210.

[2] Srov. Soudní okres Hranický, vývoj v letech 1900 až 1935. Uspořádal Alfa V. Musiol. Hranice 1936, s. 215.

[3] Veškeré informace o stavbě, o prodeji jednotlivých obecních pozemků, o dobrodincích a přesných nákladech spojených se stavbou kaple jsou uvedeny v kronice Milenova (SOkA (Státní okresní archiv) Přerov, Archiv obce Milenov, i. č. 25, Kronika obce od roku 1853). Totéž lze najít také v knize NOVÁK, Alois. Milenov v minulosti a současnosti. Milenov 2008, s. 54–56.

Milenov, pravá strana kaple, 27. 2. 1998

Již za několik měsíců po započetí stavby, na podzim 1867 byla osazena věž (osmiboká lucerna s jehlanem korunovaným křížkem) a zavěšen zvon. Střecha byla pokryta břidlicí a podle potřeby plechem. V roce 1868 byla ještě kaple omítnuta, vydlážděna a osazena okna a dveře.

Oltářní obraz s motivem Nanebevzetí Panny Marie zaplatili zdejší mládenci a panny roku 1868. Oltářní sloupové retabulum zhotovil stolařský mistr z Polomí v roce 1870. Bylo umístěno ke zděné oltářní menze v kapli. Část bohoslužebných oděvů, ornát a štolu, získala obec od dobročinného spolku z Prahy. Obec měla nechat za dar 4 ornátů sloužit 12 mší svatých ve farnosti. Ostatní mešní šaty a potřebné liturgické náčiní zakoupili Milenovští v Olomouci.

Poté obec požádala o vysvěcení kaple a schválení možnosti sloužit zde několika mší ročně. Drahotoušský farář musel požádat o povolení vysvětit novou kapli arcibiskupskou konzistoř v Olomouci. Obdržel také tzv. mešní indult na 4 mše ročně [1]. Slavnost svěcení se konala 6. listopadu 1870 pod vedením faráře a děkana Petra Vysoudila a kaplana Františka Hynka za účasti obyvatel obce, duchovních z okolních farností a podkrajského hejtmána z Hranic. Obec zajistila slavnostní hudbu a střelbu. Slavnost zahájilo kázání, následovalo svěcení stavby zvenku. Poté družička Františka Sedláčková předala děkanovi klíč a svěcení bylo dovršeno sloužením mše svaté. Vzácnější hosté přijali pozvání na hostinu u starosty Martina Sedláka, ostatní navštívili hostinec.

Místní mládež se později složila na zakoupení druhého obrazu (sv. Cyrila a Metoděje) a svícnu. Různí dobrodinci darovali také další interiérové vybavení kaple. K 3. 11. 1870 činila celková suma výdajů na kapli 916 zlatých 79 krejcarů, na oltář 300 zlatých 40 krejcarů.

[1] ZAOpO, ACO, G3, k. č. 4829.

Obec nechala zhotovit diplomy čestného občanství pro JUDr. Aloise Františka Šroma a kaplana Františka Hynka, mimo jiné „za snahu o okrasu kaple“. Slavný rodák advokát dr. A. F. Šrom objednal v Kroměříži kamenný kříž. Ten byl roku 1871 vztyčen před kaplí a vysvěcen děkanem Petrem Vysoudilem. Na pravou stěnu kaple byly umístěny sluneční hodiny a pozemek kaple obehnán dekorativní kovovou mříží. Nad vchodem kaple je výklenek s mělkým segmentovým záklenkem, v němž se nachází soška sv. Jana Nepomuckého. Uvnitř kaple nejsou lavice, pouze židle. V roce 1998 se v kapli nacházela také plastika sv. Antonína Paduánského, Nejsvětějšího srdce Ježíšova, Panny Marie Lurdské. Do jara roku 1998 stávala po pravé straně kaple lípa. Na počátku 20. století mívala kaple a škola, v jejímž sousedství kaple stojí, stejnou fasádu, patrně okrové barvy [1]. Kaple byla ve druhé polovině 20. století omítnuta šedým břizolitem. V létě roku 1998 byla kaple opravena. Mimo jiné dostala barevnou oranžovo-růžovou fasádu, která časem vybledla [2].

KAPLE SV. JOSEFA VE SLAVÍČI

Kolem roku 1875 rozhodlo o stavbě obecní kaple také zastupitelstvo ve Slavíči [3]. O projektu se vyjednávalo téměř dva roky a nakonec byl c. k. hejtmanstvím i obcí schválen nákres inženýra Zachariáše Hermana [4]. Kaple nemohla být postavena na místě původní zvonice, protože tento pozemek zakoupilo ředitelství severní železniční dráhy za 150 zlatých. Peníze byly použity na stavbu kaple. Jako vhodné místo byla v roce 1877 vybrána zahrádka před starou školou. Finančně měla být stavba zajištěna z peněz za pronájem části obecního pastviska. Na zasedání obecního představenstva padl také návrh požádat o materiální pomoc majitelku hranického velkostatku (kněžna Gabriela, rozená z Dietrichsteina, provdaná Hatzfeld-Wildenburg).

Původně se počítalo s tím, že Slavíčští poskytnou bezplatně potah na dovážku stavebního materiálu. Avšak ceny za dovážku byly stanoveny ještě v roce započetí stavby (1877) [5]. Stavba byla pro Slavíč finančně vyčerpávající a již roku 1878 chybělo 350 zlatých na zaplacení staviteli. Obec si měla vypomoci půjčkou.

O patrociniu svatostánku se jednalo až v roce 1881. Rozhodnutí zasvětit kapli sv. Josefovi padlo na jednání obecního představenstva. Oltářní obraz nechal na své náklady zhotovit představený obce František Bočan z čísla popisného 14.

V srpnu 1882 uzavřel farní úřad Drahotuše s obcí Slavíč smlouvu o údržbě kaple. Obec se zavazovala udržovat kapli slušně ohrazenou, chránit ji před znečištěním a zneuctěním [6]. Dále se zakazovalo nalévat v místním hostinci alkoholické nápoje ve dnech konání mše, aby se tam věřící neshromažďovali. Povinností obce byl dovoz a odvoz kněze v den sloužení mše svaté, poskytnutí snídaně a odměny 2 zlaté 50 krejcarů. Poté požádala obec Slavíč prostřednictvím drahotušského faráře Františka Brossmanna arcibiskupskou konzistoř o povolení vysvětit novou kapli a mešní licenci na 8 mší ročně. Schváleno bylo novostavbu benedikovat, ale povolena byla

[1] Obrázek otištěn v knize BARTOVSKÝ, V. Hranický okres. Vlastivěda moravská, II. Místopis. Brno 1909, s. 238. Škola měla tuto fasádu ještě na konci 20. století a její barva byla okrová (žlutá).

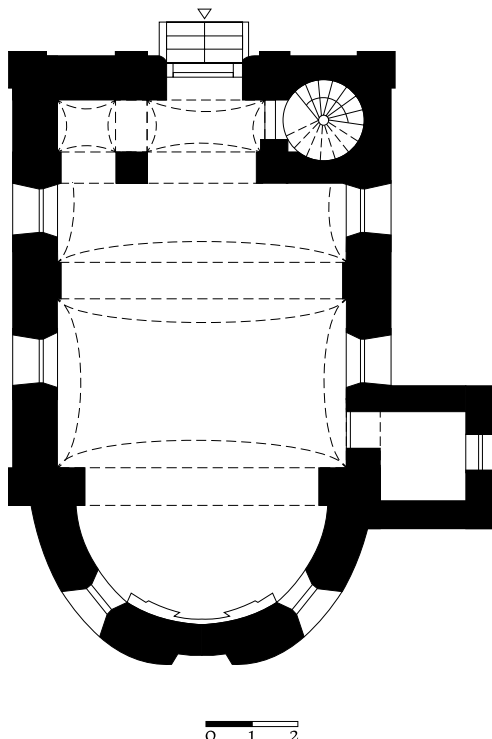
[2] NOVÁK, Alois. Milénov v minulosti a současnosti. Milénov 2008, s. 183.

[3] SOKA Přerov, Archiv obce Slavíč, i. č. 2.

[4] Inženýr, hranický stavitel. POSPĚCH, Tomáš. Hranická architektura 1815–1948. Hranice : DOST, 2000, s. 83. Ve farnosti Drahotuše pracoval také na jiných zakázkách. Mimo jiné zaměřoval hřbitov v Drahotuších v roce 1884, kdy se jednalo o jeho rozšíření. Zde razítko: Zacharias Herrmann, Beh. Aut. Civil-Ingenieur, Mähr. Weisskirchen. SOKA Přerov, ŘKFÚ (Římsko-katolický farní úřad) Drahotuše, i. č. 134, k. č. 1.

[5] Ve školní kronice (založena 1889) je uveden jako rok počátku stavby 1879. Vzhledem k zápisům v Protokolní knize obce se zdá být správnější údaj z inventáře kaple, který byl pořízen v roce 1910. SOKA Přerov, Archiv obce Slavíč, i. č. 3/II – srov. i. č. 2. Také SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 132, k. č. 1.

[6] Podobné smlouvy o údržbě kaple uzavřely pravděpodobně také ostatní obce, pouze se nedochovaly. Reversy na údržbu musely mít také kříže v jednotlivých obcích. Srov. ZAOPO, ACO, G3, k. č. 4848; SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1.

Slavíč, kaple, torzo původního oltářního retabula a nová oltářní menza, 4. 4. 1998

jen jedna mše ročně. Obyvatelé Slavíče se s touto situací nespokojili a sepsali stížnost. Náklady na výstavbu kaple se vyšplhaly téměř na 3 500 zlatých a obec přinesla k větší slávě boží nemalé oběti. Konzistoř by podle argumentů Slavíčských měla myslet na starší a nemocné lidi, stejně tak i na školní mládež, která by mohla do kaple chodit ke svatému přijímání. Slavíčští byli také pobouřeni při srovnání se stavem v ostatních obcích farnosti. Milenov měl povoleny v daleko menší kapli čtyři mše ročně a Velká se stejným počtem obyvatel a srovnatelně velkou kaplí měla právo na 10 mší ročně. Nakonec konzistoř změnila mešní indult na požadovaných 8 mší ročně.

Kaple byla vysvěcena v září 1882. Jedná se o jednolodní stavbu s půlkruhovým presbytářem. Na levé straně k lodi přiléhá obdélný útvar sakristie. Průčelí zdobí sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava, umístěné na nárožích pilastrech nad úrovní římsy [1]. Na hřebenu střechy se nachází věž se zvonem (osmiboká otevřená lucerna s jehlanem zakončeným křížkem). Loď je zaklenuta dvěma poli pruské placky na širokých pasech, kněžiště je zaklenuto konchou. Nad hlavním vchodem je umístěn kůr s harmoniem. V presbytáři se nachází přízední sloupové oltářní retabulum, dnes již bez původní zděné oltářní menzy. Obraz znázorňuje sv. Josefa s Ježíšem a anděly. V roce 1998 se po stranách retabula nacházely plastiky sv. Cyrila a Metoděje. Po pravé straně nové dřevěné oltářní menzy stál dřevěný kříž s tělem Krista. Po stranách presbytáře na zavěšených podstavcích byly umístěny modlící se andělé, v lodi pak plastiky Nejsvětější srdce Páně a Panna Marie s Ježíškem. V lodi bývala zavěšena také křížová cesta. V sakristii je strop plochý. Přibližné vnější rozměry stavby jsou 8,4 m (plus 2,5 m sakristie) × 13,7 m.

[1] Obecní zastupitelstvo schválilo zhotovení obou soch u přerovského mistra Františka Poura 19. května 1901. – Slavíč : Historie a současnost. Hranice 2003, s. 7. U Františka Poura z Přerova si v roce 1904 objednala nový kamenný kříž také rodina Vašínkova ze Slavíče. Kříž se nachází na cestě od kaple k Lipníku. SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 135, k. č. 1.

V roce 1998 měla kaple, stejně jako všechny ostatní, šedou fasádu. Při opravě v roce 2002 [1] dostala kaple žluto-okrovou fasádu. Před kaplí je umístěn kamenný kříž z roku 1834, jehož fundátorem byl výměnkář Josef Ripar [2].

KAPLE POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE VE VELKÉ

O vzniku kaple s nejdokorativnějším průčelím prameny mnoho neprozrazují. Obecní představenstvo se návrhem na výstavbu kaple v obci zabývalo. V roce 1877 pro ni hledalo vhodný pozemek [3]. Ovšem podle sdělení drahotušského faráře arcibiskupské konzistoři nepovolili představení použít obecní peníze [4]. Celá stavba byla podle žádosti o její vysvěcení financována pouze z dobrovolných příspěvků obyvatel a dobrodinců. Kaple je srovnatelná velikostí, tvaroslovím i dobou vzniku s kaplí ve Slavíči, u níž náklady dosáhly výše 3 500 zlatých. Výdaje ve Velké mohly být sníženy tím, že na stavbě pracovali místní, kteří si nenárokovali mzdu. Nade dveřmi kaple je umístěn nápis: „*Ke cti a chvále povýšení sv. * Kříže * nákladem obce a dobrodinců Léta Páně 1879.*“ Také v inventáři kaple z roku 1910 je uvedeno, že kaple byla vystavěna nákladem obce. Což může znamenat obyvatele, nikoli obecní majetek. V obecních rozpočtech pro léta 1877–1879 skutečně žádná částka určená na stavbu kaple nefiguruje. O tom, že Veličtí měli se stavbou kaple velké výdaje, svědčí zpráva kaplana Pavla Chalupy o sbírce na opravu hlavního oltáře ve farním kostele v Drahotuších v letech 1877–1878 [5]. Celkem se z Velké vybralo jen 6 zlatých (5 zlatých starosta Pop a 1 zlatý rodina Glosova), zatímco například v Milenově se vybralo téměř 28 zlatých, v Klokočí 33 zlatých, ve Slavíči 31 zlatých, ve Lhotce 8 ½ zlatých a v Radíkově 8 ½ zlatých.

Základní kámen nové kaple byl posvěcen a slavnostně uložen do země 8. května 1878 za účasti školní mládeže [6]. I přes velké rozměry kaple (asi 13,5 m × 9 m) vyrostla hrubá stavba velmi rychle. Již 19. června 1878 byla na rozestavěné kapli vztyčena bání (osmiboká otevřená lucerna s jehlanem zakončeným křížem) [7]. Při této slavnosti obdrželi místní školáci „*památní cedulku*“. Stavba byla dokončena v červnu roku 1879, kdy farář a děkan František Brossmann získal povolení arcibiskupské konzistoře kapli vysvětit a ročně se zde mohlo sloužit 10 mší. Slavnostní svěcení proběhlo 9. července 1879 opět za účasti školních dětí. Nedochovala se smlouva mezi farním úřadem a obcí jako ve Slavíči, ale o existenci obdobných povinností (dovoz a odvoz kněze, poskytnutí snídaně a odměny, zákaz nálevu alkoholických nápojů v den konání mše) svědčí postavení „*šopy pro kočár a jiné obecní věci*“ na návsi. Později byl zakoupen „*krásný žlutý kočár, na němž obyčejně vození byli kněží, když ve zdejší kapli sloužili mši a když měli ve škole náboženství.*“ [8] Děti z místní školy byly vedeny v prosinci 1879 ke svatému přijímání do místní kaple.

Tato pozdněbarokní [9] jednolodní stavba s půlkruhovým závěrem má velice dekorativní průčelí. Nad portálem zdobeným pilastry s kompozitními hlavicemi jsou umístěny dvě sdružené obdélníkové niky členěné opět pilastry s hlavicemi a zakončené rovnou římsou. Ve výklencích se nacházejí sochy Nejsvětější srdce Ježíšovo (nalevo) a Neposkvrněné srdce Mariino

[1] Slavíč : Historie a současnost. Hranice 2003, s. 14.

[2] Složil také kapitál 20 zlatých na údržbu kříže. SOkA Přerov, ŘKFÚ (Římsko-katolický farní úřad) Drahotuše, i. č. 135, k. č. 1.

[3] C. k. okresní hejtman vyzval obecní představenstvo, aby neprodlené sdělilo: „na kterém místě miní obec vystavěti kaplu“. SOkA Přerov, Archiv obce Velká, i. č. 24, akta 1877, k. č. 2.

[4] ZAOpO, ACO, G3, k. č. 4861.

[5] Sbírku prováděl Spolek Živého růžence. SOkA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 1.

[6] SOkA Přerov, Archiv obce Velká, i. č. 6/II; i. č. II/1.

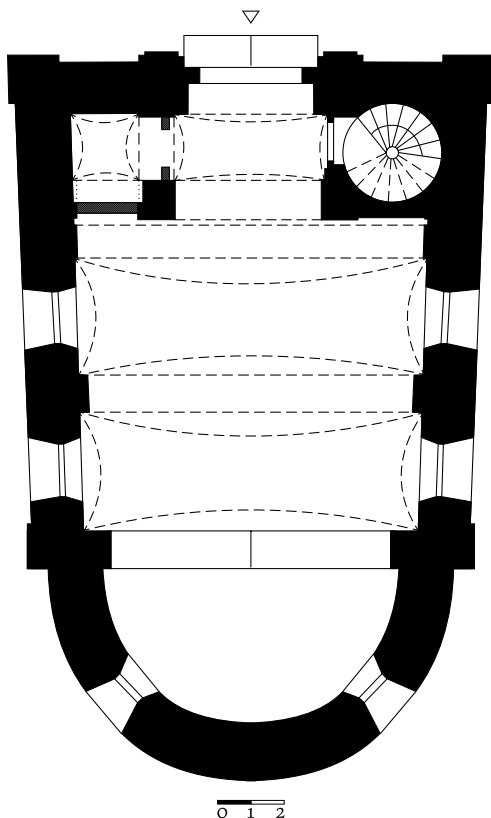
[7] V bání je zavěšen zvon s reliéfem sv. Floriana a opisem: S • FLORIANI • DORFF WELKA • A • 1733.

[8] SOkA Přerov, Archiv obce Velká, i. č. II/1, s. 61.

[9] POSPĚCH, Tomáš. Hranická architektura 19. století : Sakrální architektura. Hranický týden, 4. 2. 2000, s. 6.

Velká, detail průčelí kaple, 1. 3. 1998

(napravo), umístěné sem v roce 1928 (pořízeny z odkazu Františka Třetiny z č.p. 9) [1]. Nad sedlovou střechu vybíhá rovně zakončená atika s dekorativními vazami. Loď kaple je zaklenuta třemi poli pruské placky na širokých pasech, z nichž poslední pole nad kůrem je zkráceno o útvar schodiště. Presbytář je zaklenut konchou. Původně byl strop kněžiště pokryt nástěnnou malbou [2], která byla v 70.–80. letech 20. století překryta jednobarevnou malbou. Vstup na kruchtu s harmoniem je po točitém schodiště vlevo za vstupními dveřmi. Na přelomu 70. a 80. letech 20. století za faráře Víta Josefa Huska, kdy se o kapli staral Josef Frajs z Velké č. p. 114, byla pod kůrem vpravo od vchodu vytvořena sakristie [3]. Byl zazděn jeden oblouk, kterým se prostor pod kůrem otevíral do loď. Dnes je zde umístěna skříň na liturgické předměty, kvůli níž byly osekány sokly pilířů. Původní oltář byl odstraněn a dnes je v presbytáři zavěšen pouze obraz s motivem Povýšení sv. Kříže. Před novým dřevěným oltářem je umístěn dřevěný kříž s tělem Krista. V presbytáři byly v roce 1998 umístěny také plastiky sv. Cyrila a Metoděje, v lodi plastika Panny Marie Lurdské.

[1] Konzistoř povolila 24. 7. 1928 vysvětit spolu se sochami v nikách také sochu sv. Jana Nepomuckého před kaplí a obnovit svěcení kříže u cesty na Drahotuše u příležitosti jeho 105. výročí. Slavnost celebroidl dne 19. 8. 1928 farář František Příkryl a zúčastnili se jí také obyvatelé okolních vesnic. V době politicko-náboženských sporů římsko-katolické a československé církve na Drahotušku se akce stala určitou manifestací síly jedné ze jmenovaných náboženských obcí. SOKa Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 135, k.č. 1. Srov. KOVÁŘOVÁ, Helena. Církevní správa v Drahotuších. In Drahotuše : Historie a přítomnost. Hranice 2008, s. 189–210.

[2] Podle dobových fotografií (archív autorky) měla malba tři pole a znázorňovala eucharistii (uprostřed; kalich a hostie mezi liliemi) a dva anděly (jeden s kaditelníci, druhý s palmovými listy).

[3] Informaci sdělil autorce přímo farář V. J. Husek v roce 1998.

V poslední čtvrtině 20. století měla kaple šedou fasádu. V roce 1998 byla již silně poškozena a v průčelí se na některých místech pod oprýskanými kusy omítky objevila žlutá barva. Šambrána kolem vchodových dveří byla modrá, stejně jako zadní stěna výklenků s plastikami. Na podzim 1999 byla opravena fasáda a střecha kaple. Stará omítka byla značně zvětřalá a její zbytky musely být otlučeny. Nová fasáda byla natřena žlutou a obnovené štukatérské prvky bílou barvou. Náklady hradilo město Hranice a renovovaná kaple byla slavnostně předána občanům Velké dne 3. prosince 1999 [1].

KAPLE SV. VÁCLAVA V RADÍKOVĚ

Na stavbu kaple začali Radíkovští pomýšlet již v roce 1895, kdy byla provedena první sbírka v obci. Sběrku organizovali Josef Dreiseitl, František Myška a Jan Dreiseitl [2]. Její výtěžek, 100 zlatých, ovšem nemohl pokrýt finanční výlohy spojené se stavbou. Proto byl založen fond na stavbu kaple, který spravovala obec. Podle závěti Jana Kurce z 15. prosince 1907 měla být část jeho pozemků prodána a peníze vloženy do fondu. Jan Kurc zemřel 21. srpna 1913 a podle testamentu pozemky ještě doživotně užívala jeho žena Anna.

V roce 1914 obec usoudila, že peníze by bylo lépe využít ku zřízení sboru dobrovolných hasičů [3]. Představenstvo tedy požádalo Moravské místodržitelství o povolení použít těchto prostředků k jinému účelu, než pro který byly původně určeny. Místodržitelství potřebovalo nejprve písemný souhlas arcibiskupské konzistoře v Olomouci. Ta fond ve své evidenci neměla, a proto okamžitě kontaktovala farní úřad v Drahotuších, který však fond nespravoval a přesné znění poslední vůle mu nebylo známo. Odpověď konzistoře do Brna na místodržitelství je proto obecná. Úplnou změnu záměru by muselo povolovat znění závěti. Peníze proto na zřízení hasičského sboru použity nebyly.

Na počátku 30. let 20. století, po smrti Anny Kurcové prodala obec pozemky odkázané Janem Kurcem, a peníze vložila do fondu. Obecní rada 27. dubna 1934 definitivně rozhodla o uskutečnění stavby. Pozemek na stavbu kaple daroval bez náhrady starosta Adolf Prokeš. Obec se také zavázala zaplatit chybějící obnos a zakoupit vnitřní vybavení. Rovněž přislíbila financovat případné opravy a režii údržby. V dopise arcibiskupské konzistoři se uvádí: „*Pro stavbu kaple je v obci veliká nálada a může se očekávat pomoc občanů.*“ [4]

Římsko-katolické náboženství v obci mělo silnou pozici. Na počátku existence Československé republiky se Radíkovští dostali do sporu s místním učitelem, protože odmítli uznat celostátní zrušení náboženských svátků jako dnů volna. Konkrétně se to týkalo svátku Zvěstování Panny Marie v roce 1921 [5]. Z pěti chalup děti tehdy do školy skutečně neposlali, přestože byl běžný pracovní den ve škole i na úřadech. Geografická poloha národnostně smíšené obce Radíkov nahrávala navštěvování bohoslužeb v blízkém německém Potštátě. Později chodívala část Radíkovských místo do svého farního kostela v Drahotuších do sousedního německého Středolesí, kde byla roku 1842 zřízena samostatná kuracie a postaven nový kostel. V malé horské obci se stavba obecní kaple stala velmi aktuální záležitostí.

Plány a rozpočty vyhotovila stavební kancelář Josefa Číhala v listopadu 1933 [6]. Poté, co je schválila obecní rada, byly v dubnu 1934 zaslány arcibiskupské konzistoři do Olomouce. Ta je vrátila s doporučením snížit plánované výdaje kvůli hospodářské krizi. Závažné připomín-

[1] Kaple ve Velké opravena. Moravská brána, 1999, č. 12, s. 3.

[2] SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1.

[3] ZAOPO, ACO, G3, k. č. 4807.

[4] SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1.

[5] SOKA Přerov, ZŠ (základní škola) Radíkov, i. č. 2.

[6] SOKA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1. Originály dokumentů se doposud nepodařilo najít, takže připomínky k architektonickému řešení nemůžeme srovnat s původním návrhem.

Radíkov, původní interiér kaple, polovina 70. let 20. století

ky měla k samotnému projektu [1]. Poradce arcidiecéšní památkové rady shledal návrh nevyhovující po stránce architektonické (půdorysné řešení, umístění oltáře, oken atd.) i po stránce estetické. Opravené plány znovu konzistoř vrátila s připomínkami 11. června 1935. Z církevně-liturgického hlediska byl již návrh v pořádku, ale stále přetrvávaly některé závady v architektonickém řešení, například proporční nepoměry. Znovu arcidiecéšní poradce (stavební rada a inženýr) doporučil projekt přepracovat, aby dílo bylo dokonalé. Projektantem stavby byl Ing. Alois Jambor, autorizovaný civilní inženýr a přísedící znalec pro veškeré stavitelství, který měl v Hranicích firmu se 70 zaměstnanci [2]. Jambor se stavební kanceláři Josefa Číhala ml. úzce spolupracoval.

Ještě na podzim roku 1935 zaslal Alois Jambor náčrt kaple k prostudování ing. Josefu Kšírovi na arcibiskupskou konzistoř. Ten jej opět vrátil s několika námitkami. Týkaly se situování věže při vchodovém štítu. Bylo doporučeno umístit ji v ose nad středním oknem. Dále by se podle Kšíra měla snížit okna, dveře by měly být rovné a na zdi malý tympanon. Vítězný oblouk doporučoval provést úplně hladký v profilu samotného zdiva, což bylo i nejlacinější řešení [3].

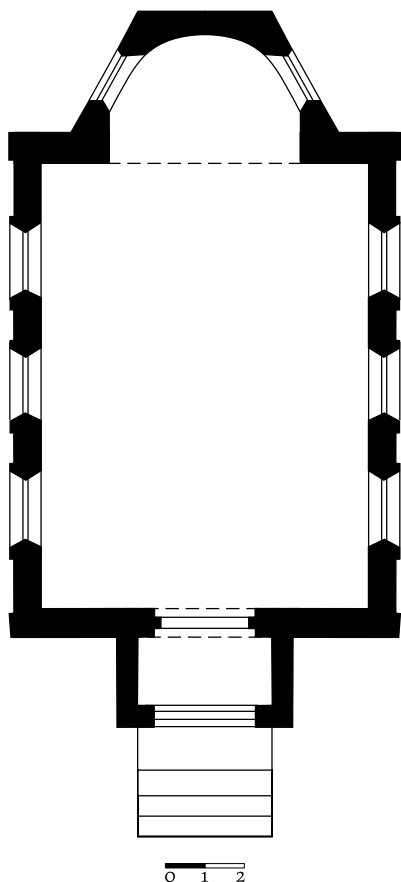
Definitivní schválení plánů a povolení stavby udělila arcibiskupská konzistoř 23. června 1936. Podle dochovaných plánů ing. Jambora z roku 1936 měla mít kaple žlutou fasádu. Okresní úřad vydal povolení ke stavbě 22. května 1939 a 13. června 1939 ještě změnil minimální vzdálenost od okresní silnice z 15 na 12,5 m. Jediná výhrada úřadu vůči projektu se týkala vítězného oblouku a vstupního otvoru. Zde měla být vynechána profilace a nahrazena jednoduchým páskem.

V roce 1939 byla zbořena stará dřevěná zvonice před č. p. 17 a firma Josefa Číhala ml. z Hranic postavila novou zděnou kapli. Alois Jambor vykonával na místě pouze pravidelný stavební

[1] SOkA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1.

[2] POSPĚCH, Tomáš. Hranická architektura 1815–1948. Hranice : DOST, 2000, s. 83. Srov. Soudní okres Hranický, vývoj v letech 1900 až 1935. Uspořádal Alfa V. Musiol. Hranice 1936, s. 49.

[3] SOkA Přerov, ŘKFÚ Drahotuše, i. č. 133, k. č. 1.

Radíkov, průčelí kaple, 27. 2. 1998

dozor. Přestože při stavbě vypomáhali i občané Radíkova, přesáhly náklady původní rozpočet a Josef Číhal musel odůvodňovat jejich navýšení. Schodek zapravila obec Radíkov. Celkové náklady dosáhly výše 18 000 Kč, obec platila 8 000 Kč [1].

Vnitřní vybavení darovali jednotliví občané Radíkova nebo bylo zakoupeno z výtěžku sbírky všech obyvatel. V interiéru kaple se nacházel oltář se sochou sv. Václava, křížová cesta, socha Božského srdce Páně, socha Panny Marie Lurdské, obraz sv. Anny a antependium.

Kaple byla vysvěcena 22. října 1939 Františkem Vinklárkem, farářem ve Stříteži nad Ludinou, který zastupoval nemocného Msgr. Dr.Th. Františka Přikryla, děkana a faráře v Drahotuších. Slavnosti se účastnilo mnoho lidí z okolních vesnic, hrála hudba z Drahotuš a účinkovala i místní školní mládež. Po svěcení následovala kázání o významu kaple pro obec a o sv. Václavovi. Tato pro obec významná náboženská událost byla ukončena svatováclavským chorálem. V době Protektorátu měla zajisté i určitý skrytý politický podtext, podpořený zvláště patrociniem svatostánku, který se ovšem v dobovém pramenech z pochopitelných důvodů projevit nemohl.

14. listopadu 1939 následovalo kolaudační řízení. Výměrem z 16. listopadu bylo povoleno kapli používat. Ovšem již dva dny po vysvěcení kaple, 24. října 1939, sdělila arcibiskupská konzistoř farnímu úřadu v Drahotuších, že podle výnosu zemského úřadu v Brně si musí, aspoň dodatečně, vyžádat souhlas od státní správy kultové. V únoru 1940 byly shromážděny a zaslány

[1] Radíkov : Historie a současnost. Sestavila Milena Foltýnková. Radíkov 2007, s. 11.

potřebné listiny. Nastala tak paradoxní situace, kdy se žádalo o souhlas ke stavbě kaple, která již byla vysvěcena a prošla kolaudačním řízením. Tento stav byl vyřešen 28. května 1940, kdy Zemský úřad v Brně dodatečně udělil svůj souhlas. V odůvodnění se mimo jiné píše, že stavba byla provedena bez dluhů.

V září 1940 povolila Arcibiskupská konzistoř v Olomouci sloužit v kapli mši svatou na svátek sv. Václava. V květnu 1941 přibyl souhlas s konáním mše také některý den v červnu. Kaple o přibližných rozměrech 11 × 6 m je jednolodní podélná stavba s polygonálním presbytářem a předsíní. Předsíní bývala původně otevřená, dnes jsou do otvoru vsazeny novodobé dveře se skleněnými výplněmi. Na hřebenu střechy kryté bobrovkou se nachází věž se zvonem (osmiboká lucerna s jehlanem ukončeným křížem s lipovými listy). Plochostropá loď mívala původně imitovaný kazetový strop. V 70. až 80. letech 20. století byly na původní strop nabitý dřevěné desky imitující klenbu. Kněžiště je zaklenuto konchou. Na dřevěném podstavci je zde umístěna socha sv. Václava. Původní oltář byl odstraněn a nahrazen novou dřevěnou oltářní menzou. V lodi se v roce 1998 nacházely také plastiky Nejsvětější srdce Ježíšovo (na dřevěném podstavci s květinami) a Panna Marie Lurdská. Na stěnách lodi byla zavěšena křížová cesta v dřevěných rámech. Po levé straně vchodu je umístěna dřevěná tribuna s harmoniemi a dalšími dvěma plastikami (sv. Antonín Paduánský a modlící se světice v hnědém řádovém oděvu s cingulem a černobílým závojem).

V roce 1999 byla kaple renovována. Opraveny byly venkovní omítky a střecha. Fasáda byla natřena bílou barvou [1].

Fotografie a plány: Helena Kovářová.

Barevné fotografie jsou otištěny v příloze, s. b–d.

[1] Radíkov : Historie a současnost. Sestavila Milena Foltýnková. Radíkov 2007, s. 11 + nestr. obr. příloha před s. 29.

„NA POČÁTKU JSEM ČLÁNKY VYSTŘIHOVAL, ALE BRZY JSEM S TÍM SKONČIL“

**ROZHOVOR S HRANICKÝCH HISTORIKEM
VÁCLAVEM BEDNÁŘEM**

vaclavbednar38@seznam.cz

Je skoro pravidlem, že hraniční historikové nebývají hranickými rodáky, a vy v tomhle ohledu nejste výjimkou. Jak vlastně začal váš zájem o historii města?

O historii se zájmově zajímám celý život. Do okupace v roce 1968 jsem byl důstojníkem a snad i proto jsem sledoval zvláště odbornou válečnou literaturu. Z Hranic nepocházím, ani jsem v nich do propuštění z armády nesloužil. Přesto jsem dlouho před přestěhováním do Hranic leccos věděl o bývalých místních vojenských školách a později i o dřívější hranické židovské komunitě. Stručně řečeno za to mohly ruština a šachy. Abych to vysvětlil.

Po tzv. XX. sjezdu KSSS začaly v ruštině vycházet západní historické práce, včetně pamětí vojevůdců a politiků 1. a 2. světové války. U nás byly na indexu, ale v tehdejších prodejnách Ruské knihy byly třeba paměti Ludendorffa, Churchilla či De Gaullea za pár korun. Protože jsem nekouřil a byl prakticky abstinent, mohl jsem si je i z nevelkého školního žoldu frekventanta Učiliště protivzdušné obrany v Košicích dovolit. Takže jsem se už někdy koncem padesátých let dozvěděl, že před 1. světovou válkou byla v Hranicích c.k. jízdní kadetní škola.

Po propuštění z armády jsem 21 let pracoval jako dělník ve VSŽ Košice. Celou tu dobu v nepřetržitém provozu a měl jsem spoustu volného času přes den. Nikdy v životě jsem nepřečetl tolik knih. Mnoho času jsem proseděl ve vědecké knihovně v Košicích. Šachový oddíl VSŽ mě požádal, abych zpracoval cosi jako dějiny šachu v Košicích. Díky tomu jsem dostal několik absurdních povolení, která byla za „normalizace“ nezbytná pro studium archivních dokumentů. K mému velkému překvapení šachisté ze Slovenska, kteří v minulosti pronikli na světové výsluní, byli židé: Kolisch, Charousek, Breyer, Réti. A Salo Flohr, jediný „Čechoslovák“ v historii, který měl přímo (v roce 1938) bojovat o titul mistra světa, vyrostl v Lipníku a do Hranic s adoptivními rodiči často zajížděl.

Do Hranic jsem se přestěhoval v roce 1993 a osobitě kouzlo města mě okamžitě „chytlo za srdce.“ Až do roku 1997 jsem ovšem ještě vedl historickou rubriku ve slovenském šachovém měsíčníku, který se jmenoval nejprve Slovenský šach a později Šach info. Potom jsem se začal zájmově věnovat historii Hranic. Zatím mám štěstí, že důchodový věk mohu prožívat v relativně dobré kondici a mám ještě chuť a sílu občas něco „probádat.“

Jak tak koukám do vaší bibliografie, zdá se, že prvním otištěným článkem v hranických novinách byla v říjnu 1994 Vzpomínka na smutné výročí o odbojové skupině, která v letech 1948–1950 bojovala proti komunistické diktatuře. V posledních letech se tzv. třetí odboj stal poměrně frekventovaným společenským tématem.

Jsem přesvědčen, že uznání třetího odboje je nezbytné. Podle mého názoru to přesvědčivě dokázalo i nedávné projednávání návrhu zákona o protikomunistickém odboji v poslanecké sněmovně. Bylo symptomatické, že zatímco demokratická opozice kritizovala věcně nedostatky předlohy zákona, zásadní odmítnutí vyjádřili komunisté. Nestyděli se užívat silná slova o údajné adoraci teroristů. Pamatuji si, že v roce 1968 vycházel v Literárních novinách na pokračování životopis vojenského vůdce bolševické revoluce L. D. Trockého z pera Isaaka Deutschera, polského komunisty, vyloučeného ze strany v roce 1932 za kritiku Stalina. Zapamatoval jsem si jednu myšlenku autora, který byl přesvědčen, že zločiny komunismu jsou jen důsledkem morbidní povahy tehdejšího sovětského diktátora: aby se komunismus rehabilitoval, potřebuje nejprve restauraci kapitalismu. Shodou historických okolností se tak stalo v roce 1989. Vůči viníkům komunistických zločinů bylo uplatněno zdánlivě humanistické heslo: nejsme jako oni. Mělo asi i kladný výsledek. Zabránilo opakování excesů, které poškodily řadu nevinných lidí české i německé národnosti a pověst československého státu po roce 1945. Jenže kolaboranti, kteří v roce 1968 posílali „zvací dopisy“ do SSSR a potom dvacet let normalizace zneužívali dobových výsad, stejně jako přeživší čelní funkcionáři komunistické justice a vysocí straničtí funkcionáři z 50. let, zodpovědní za zrušné zločiny vůči politickým oponentům, si heslo vysvětlili po svém: nic se nám nestane. Mnozí dožili ve vilách zabavených z politických příčin. Jejich děti se rychle v nových poměrech aklimatizovaly. Využily finančních prostředků nahrabaných rodiči v tehdejší údajně spravedlivé beztrždní době a bez předsudků pronikly mezi vysokou finanční a podnikatelskou vrstvu. Ačkoliv i oni výrazně přispěli k záporným rysům současného českého kapitalismu, k radosti „pravověrných“ pomáhají získávat ve volbách hlasy pro komunistickou stranu.

Ale k vašemu dotazu. Krátce po přestěhování do Hranic mě požádali členové vojenské sekce Konfederace politických vězňů, bývalí absolventi Československé vojenské akademie, abych se redaktorsky podílel na vydání jejich vzpomínkového almanachu. Almanach vyšel v roce 1995. Při jeho zpracování jsem se seznámil s několika vzácnými lidmi z redakční rady almanachu a jejich tragickými osudy v 50. letech. Nebyli to žádní teroristé. V době německé okupace se zapojili a později byli vyznamenáni za aktivní účast v protinacistickém odboji. Po roce 1945 vzorně plnili slova platné vojenské přísahy. Když po únoru 1948 viděli, jak jsou pronásledováni jejich přátelé, hledali možnosti k zabránění kruté, nespravedlivé persekuce. Pokud projednávání a přijetí zákona o protikomunistickém odboji přispěje k oživení historické paměti o dnes už zapomínané době komunismu a ocení i ty, kteří se nebáli proti krutostem doby vystoupit, bude to velice záslužné dílo. Nechci opakovat známé rčení, že národy, které zapomněly na vlastní minulost, jsou odsouzeny k jejímu opakování. Nepředpokládám, že by se k nám vrátil komunismus, ať již ve stalinsko-gottwaldovské, nebo husákovsko-jakešovské podobě. Jestli se ale nepoučíme z komunistické poroby, budeme méně imunní vůči hrozbám, které již klepou na dveře. Například hrozbám islámského fundamentalismu s jeho „mesiášovskými“ recepty na vyléčení neduhů evropské civilizace.

V roce 1948 vám bylo deset let, v roce 1968 třicet. Už jste říkal, že do roku 1968 jste byl důstojníkem. Co se stalo, že už jste jím pak nebyl? Otázka je samozřejmě naivní, ale chci se skrz ní dostat k tomu, co konkrétně se vám tehdy stalo.

V roce 1968 jsem byl učitelem ve vyšším dělostřeleckém učilišti v Martině, následovníku hranického dělostřeleckého učiliště. Začátkem srpna 1968 jsem byl vybrán, že budu průvodcem výpra-

Václav Bednář, 9. března 2011, fotografie: Jiří J. K. Nebeský

vy studentů moskevské univerzity, kteří měli absolvovat týdenní výlet po Slovensku. Předtím v rámci tzv. družby skoro 2 měsíce brigádovali v Likérce Mochov a výlet po Slovensku, který materiálně zajišťovala armáda, měl být součástí jejich odměny. Po několika dnech nás v Tatrách zastihla invaze vojsk Varšavské smlouvy. Od orgánů MNO jsem dostal rozkaz, abych výpravu (kolem 30 většinou pohledných dívek a několik nerudných vedoucích) v pořádku odevzdal na sovětském konzulátě v Bratislavě. Do hlavního města Slovenska jsme se armádním autobusem vraceli v kolonách okupačních jednotek a zažili nejednu dramatickou příhodu. Předání se v důsledku byrokratických postupů na konzulátě protáhlo na 3 dny. Neskrýval jsem před „účastníky zájezdu“ své rozhořčení nad intervencí. Část dívek se v Mochově poměrně dobře naučila česky, spolu se mnou poslouchala Československý rozhlas a mé rozhořčení sdílela. To byl můj první „malér“, který se vystupňoval mými veřejnými odsudky intervence v dalších měsících. Pro normalizační armádu jsem byl skutečně nepoužitelný, i když jsem byl před příchodem okupačních vojsk hodnocen výtečně. 21 let těžké práce v dnes už skoro neuvěřitelně zdraví škodlivém pracovním prostředí mořících linek VSŽ vůbec nelituji. Našel jsem tam přátele na celý život a mohl jsem si i v tupém období „reálného socialismu“ svobodně říkat, co si myslím.

Z hranické historie se věnujete především konci 19. a první polovině 20. století, máte touhu zpracovat tohle období souhrnně? Alespoň vaše texty o roku 1918 a 1948 z knížky Osudové osmičky 20. století v Hranicích už se mi zdá k syntéze směřují.

Touha, jak říkáte, by možná byla. Ale roky přibývají a v poslední době se začínají hlásit různá onemocnění. Asi to už není reálné.

Které téma z hranické historie vás zaujalo nejvíc a který svůj objev považujete za nejzajímavější?

Na regionální historii se mně zdá být lákavé, že obecné pravdy o určité době či události převádí do životních osudů konkrétních lidí. Snadno zjistíte, ve kterém domě žili, jak se snášeli

s manželkou a dětmi, který ze sousedů jim „ležel v žaludku“ atd. Pamatuji si, jak vášnivě jsme s panem profesorem Holešovským diskutovali o archivních dokumentech z roku 1945 o vyšetřování zločinů v hranickém internačním táboře pro Němce, které jsem našel v přerovském okresním archivu. V té době se vedly prudké polemiky o vhodnosti potvrzení platnosti tzv. dekretů prezidenta Beneše. Na jedné straně mě „pálil jazyk“, abych o událostech v Hranicích napsal. Uvědomoval jsem si však, že nejsem odborně vybaven toto výbušné téma zvládnout, a proto jsem raději mlčel. Udělal jsem dobře. Osudy hranického tábora jste později zpracoval výtečným způsobem vy. Vlastně díky tomu jsme se seznámili.

Mým dlouhodobým cílem hledání jsou pohnuté osudy našich bývalých spoluobčanů židovského osudu. Zde musím dodatečně poděkovat především panu Dr. Indrovi, se kterým jsem se sice nikdy nesetkal, ale na jehož skvělé práce jsem se snažil navazovat.

Slovíčko „objev“ je hodně přehnané. Ale za významný zdroj, ze kterého jsem čerpal, považuji knihu nazvanou „Mortuár 1904–1919“. Objevil jsem ji před několika roky náhodou v Okresním archivu Přerově. Je to kniha zemřelých vedená Obecním úřadem v Hranicích a jsou tam zapsáni všichni zemřelí na teritoriu města v uvedeném období. Kniha obsahuje malé „curriculum vitae“ většiny z nich. Pomohla mně zjistit, odkud jsou, a příčiny úmrtí téměř všech vojáků a civilistů pochovaných v rakvičkách hranického mauzolea.

Pokud to správně chápu, hlavní „půvab“ Mortuáru 1904–1919 je v tom, že narozdíl od úředních matrik z tohoto období je badatelům dostupný. Na zpřístupnění matrik z období první světové války ještě budeme muset pár let počkat. To mě přivádí k otázce, která témata vás zaujala, ale pro nedostatek pramenů jste se nedostal tak daleko, jak byste chtěl.

Stalo se mně to již nejednou. Hledal jsem třeba údaje o dětství německého spisovatele židovského původu Jakoba Julia Davida, který se narodil v Hranicích v roce 1859. Již od časného dětství byl vychováván příbuznými, protože mu zemřel otec a později i matka. Jeho osud až do vykonání maturitní zkoušky na německém gymnáziu v Kroměříži, odkud se zachovalo maturitní vysvědčení, je nejasný. Bohužel se pro dané období nezachovaly židovské matriky a lze jen spekulovat, že otec Jakoba Julia byl jednou z obětí epidemie cholery, která postihla Hranice v roce 1866. Stejně málo jsem toho našel o výcviku židovské dobrovolnické organizace Hagana na Libavě v roce 1948 a o registraci zájemců v kasárnách Jaslo. Jiní badatelé byli šikovnější.

Souvisí to i s mou malou schopností orientovat se v informacích o archivních fondech na internetu. Promiňte malou vsuvku. Termín idiot je dnes užíván buď jako odborné označení nízkého stupně lidské inteligence, nebo jako nadávka. Avšak původně označoval člověka, který neuměl latinsky. Když nyní přichází do archivů, kde nemá známosti, starší člověk a neumí se orientovat v nabídce poskytované „virtuální“ cestou, je často v postavení onoho středověkého idiota, který by si rád přečetl Ovidia.

Na mě štěstí v archivech, kam pravidelně zajíždím, to je v Okresním archivu Přerově-Henčlově, v pobočce Zemského archivu v Olomouci či Ústředním vojenském archivu v Praze, jsou již k mému „postižení věkem“ shovívaví.

Poměrně hodně článků jste otiskl v Hranickém týdnu, tedy místních novinách. Jaké máte čtenářské ohlasy? A jak vůbec vnímáte články o historii v místním tisku?

Většina mých článků čerpá z archivních „prvovýzkumů“. Objevy nových faktů se mně někdy zdají zajímavé a chci se o ně podělit. Omezují se na bádání o novodobé historii Hranic. To byl důvod, proč jsem často psal do Hranického týdne. Samozřejmě je sporné, jestli místní tisk je nejvhodnějším médiem pro články s historickou tematikou. Jeho velkou nevýhodou je složitost trvalého uchovávání zveřejněných textů, pokud se neobjeví na internetu.

Na počátku publikační činnosti jsem si jednotlivé články vystříhoval a lepil do sešitů. Brzy jsem s tím skončil. Poměrně často se na mě obraceli studenti a ptají se na nějaký dřívější článek. Obvykle se musím spojit s okresním archivem v Henčlově, kde materiály registrují a mají k dispozici i staré ročníky Hranického týdne.

Okamžitých čtenářských ohlasů na mé články je minimálně. Vím jen o několika kamarádech, kteří je pravidelně čtou a při setkáních komentují. Více je ohlasů nepřímých, především od studentů středních i vysokých škol. Mnohdy až komicky dokládají, že kolem současné záplavy informací chodíme jako slepí. Zhruba před měsícem jsem dostal od jedné místní vysokoškolačky dotaz, kde by se něco dozvěděla o hranické synagoze. Doporučil jsem jí, aby si přečetla krásnou informační tabuli hned pod schody stavby.

Občas vystupujete také jako řečník či přednášející, ať už jde o příspěvky na konferenci Židé a Morava nebo nejrůznější přednášky pro veřejnost. Díky této zkušenosti máte určité jasnější představu, jak probouzet zájem či udržovat pozornost také laického publika.

Já to mám poměrně snadné. Hovořím o prostředí, které mí posluchači důvěrně znají. Některé z osob, o kterých se zmiňuji, jsou předky části posluchačů. Především to má vystoupení oživuje. Znepokojuje mě ale, že poslední nezávislé průzkumy opakovaně dokazují pokles úrovně našeho školství. Navzdory faktu, že dnes se už i u uklízeček (naprosto nemíním tuto důležitou práci znevažovat) setkávám s nositelkami titulu Bc. Mladí lidé jsou nesporně vyspělí v ovládání počítačové techniky, řada z nich si osvojila angličtinu i další jazyky, pravidelně vyjíždějí za hranice a umí uplatnit, co jinde viděli. Ale je příliš mnoho těch, kteří neví k čemu je lakmusový papírek a pletou si Gottwalda s Masarykem.

No ono je to možná tím, že se z výuky ztrácí „kánón“, tedy nevelká skupina posvátných velikanů, o nichž by „každý měl něco vědět“, a místo toho se vyučuje o stovkách jmen, o nichž běžný žák neví vlastně vůbec nic a žádný vztah k nim nemůže získat. Tenhle kánón (třeba Havlíček, Němcová, Masaryk, Beneš ad.), který znala ještě generace narozená v 50. letech 20. století, byl sice plný nekritického obdivu, nacionalismu, různých mýtů, ale v zásadě udržoval povědomí dějinné kontinuity. Dušan Třeštík tento proces „emancipace od historie“ myslím vnímal pozitivně – že existence českého národa už je natolik samozřejmá, že nepotřebuje historické odvozování. Ale zpět: zdá se mi, že vy máte v oblibě žánr drobných biografí, v nichž dochází k nejrůznějším překvapivým spojením míst i lidí. Už několik let se z tohoto úhlu zabýváte lidmi, jejichž těla našla místo posledního odpočinku v hranickém vojenském mauzoleu. Jak se práce vyvíjí? A kdy dostanete pocit, že už jste shromáždil dost, aby to stálo za publikaci (když téma je vlastně ze své podstaty nekonečné)?

Práci o mauzoleu jsem dokončil a odevzdal do tisku už před dvěma roky. Její vydání se zadrhlo na penězích. Loni jsem, bohužel, v tomto zkoumání nepokračoval. Pracoval jsem na historii hranické vojenské akademie. Má stať je součástí knihy o historii kasáren gen. Zahálky, jejíž vydání očekávám v nejbližších dnech. Editor této publikace, pan Mgr. Tomáš Pospěch, do ní začlenil několik kapitol z nevydané knížky o mauzoleu. Zdá se mně to logické. Převážná většina nešťastníků pochovaných v mauzoleu se před úmrtím léčila v tehdejších rezervních vojenských nemocnicích nacházejících se v objektu kasáren a v dřevěných barácích v jejich blízkosti. Ostatně v tom, co jste naznačil, je problém badatele-neprofesionála, zejména tak nesystematického jako jsem já. Těkám od jednoho problému k jinému a nemám čas nic pořádně dokončit. Uvedu to na příkladu.

V ústředním vojenském archivu, kde jsem hledal podklady k historii VA, jsem v důsledku časové tísně a absurdního omezení badatelských dnů musel postupovat tak, že dokumenty,

které jsem považoval za vypovídající, jsem fotil. Během tří týdenních návštěv jsem nafotil několik set stran dokumentů. Ale potom se ukázalo, že termín odevzdání textu je už za měsíc. Samozřejmě nemohu být spokojen s textem, který jsem odevzdal.

Názor pana Dušana Třeštíka znám, ale mám o něm pochybnosti. Právě jsem dočetl knihu rozhovorů dvou velice moudrých současných myslitelů o knihách a minulosti. Spisovatele a světozně uznávaného scénaristy Jeana-Clauda Carriéra a ještě známějšího spisovatele a téměř nepře-konatelného znalce středověku Umberta Eca. Je v ní velké množství myšlenek, které stojí za zamyšlení. Často velice kontroverzních. Dovolte mně ocitovat dvě: UE: „*Neexistuje takový nesmysl, aby nemohl vyvolat nějakou interpretaci.*“ J.C.C.: „*Velká část našich znalostí minulosti je dílem kreténů, hlupáků, nebo fanatických odpůrců.*“ U novodobých českých dějin bych zdůraznil ty fanatické odpůrce.

Každá doba si vytváří svůj hodnotový systém a také systém historických fetišů. Pro české novodobé dějiny to platí dvojnásobně, 1. ČSR adorovala husitství, Havlíčka a Palackého, legie, „tatička Masaryka“. Často to dělali titíž publicisté, kteří Masaryka téměř donutili emigrovat z Prahy do Vídně pro jeho uvážlivý postoj k vraždě v Polné. Když čtete protektorátní tisk, dozvíte se, že český národ se měl dobře jedině, když věrně kopíroval politiku německých panovníků. Oslavován byl především kníže Václav. A potom přišli komunisté. Ti překrucovali a censurovali dokonce i projevy svých vůdců. Mám knihu projevů Klementa Gottwalda z roku 1946 *Deset let*. Jsou to projevy Gottwalda v letech 1936–1946. Má dokázat, že KSČ a především sám „Kléma“ řídili protinacistický odboj. Bez vysvětlení tam chybí jakýkoliv projev od léta 1939 do června 1941, ačkoliv se Gottwald pravidelně ozýval z českého vysílání moskevského rozhlasu. Pochopitelně. V té době si Hitler a Stalin k svátkům obou totalit vyměňovali blahopřejné telegramy, a aby mohlo Německo na Západě nerušeně válčit a zbrojit, posílal jim Stalin tisíce vagonů pšenice. Moskevští komunističtí emigranti se tomu museli podříditi, aby neskončili jako jejich polští a další soudruzi. A doba po roce 1989? Pokud jsem informován, mezi učiteli panuje myšlenkový zmatek. Raději novodobé dějiny nevykládají. Ani se jim nedivím.

Rozhovor s Václavem Bednářem vedl v únoru 2011 prostřednictvím e-mailu Jiří J. K. Nebeský.

LIBUŠE HRABOVÁ hrabova@cbox.cz

HRANICKÝ SPOLEK VYSOKOŠKOLÁKŮ

Zcela neočekávaně dostala se mi z pozůstalosti JUDr. Jaroslava Fuska, hranického rodáka, do rukou účetní kniha spolku, který založili v roce 1893 hraničtí vysokoškolští studenti a nazvali ho Akademický feriální klub. O tomto spolku už dnes v Hranicích nikdo neví, z jeho posledních členů už sotva je někdo naživu, a z literatury o Hranicích o něm získá jen nepatrné informace. Pouze v Bartovského publikaci Hranice je možno najít v seznamu spolků pod číslem 14. mezi českými spolky jeho název [1], ale nic víc. V publikaci Soudní okres hranický z roku 1936 [2], tedy z doby, kdy Akademický klub ještě existoval, není o něm mezi ostatními spolky ani zmínka. Přitom to byl spolek, který řádně zveřejnil své stanovy, ohlašoval své akce místním úřadům, měl své razítko a onu účetní knihu, vedenou s přesností, jaké jen mohou být studenti schopni, i když hotovost po ročním vyúčtování byla v některém roce jen 1 zlatý 82 krejcarů.

Může však účetní kniha povědět něco víc, než že spolek existoval? Může vypovědět něco o členstvu, účelu a činnosti spolku, když podává jen suché a sporadické záznamy peněžních příjmů a vydání? Titulní list kniha nemá, na první stránce je pouze otisknuto oválné razítko s textem Akademický feriální klub v Hranicích, Morava. Zápisy od července 1893 zaznamenávají zaplacení zápisného a příspěvků od čtrnácti studentů (zápisné a stanovy 10 krejcarů, měsíční příspěvek 20 krejcarů), čtyř členů přispívajících (po dvou zlatých) a dvou členů zakládajících, profesora Gregara a MUDr. Gely, po 10 zlatých. Pro vysokoškoláky bylo jistě 30 krejcarů velká suma, kterou obětovali pro řádné působení svého spolku. Koupili za ni psací potřeby (mj. 1 drážátko a 4 pera za 8 krejcarů) a onu účetní knihu za 1,85 zl.

Proč však byl klub nazván *feriální*, tj. prázdninový? Jak je známo, v Hranicích není a nikdy nebyla vysoká škola. Ke studentům vysokých škol odkazuje název *akademický*, k prázdninám *feriální*. Vysokoškolští studenti se sjížděli v dřívějších dobách do svých domovů jen o vánočních a letních prázdninách. Jezdit domů každou neděli, jak to dělají studenti dnes, na to nebyly ani dopravní prostředky, ani peníze. Když však domů dvakrát do roka přijeli, nechtěli se držet jen maminčiny kuchyně. Chtěli se sejít a dozvědět se od svých bývalých spolužáků o zkušenostech z jiných vysokých škol, ale také ukázat městu a okolí, že v daleké Praze, Vídni nebo Příbrami se nepřipravují pouze pro své budoucí povolání.

[1] Bartovský, Vojtěch: Hranice. Statisticko-topografický a kulturně-historický obraz spolu s úplným addressářem. Hranice 1906, s. 197.

[2] Soudní okres hranický, vývoj v letech 1900–1935. Soubor článků uspořádal Alfa V. Musiol. Hranice 1936.

Od pádu Bachova absolutismu, kdy byl pro ni uvolněn prostor, se stala spolková činnost nástrojem k prosazování kulturních, hospodářských, sociálních i politických cílů pospolitostí i jednotlivců. Hraničtí vysokoškoláci činností svého prázdninového spolku dokazovali, že si toho jsou vědomi a že dovedou tohoto nástroje využívat pro obecný prospěch.

Jednou z forem spolkové činnosti Akademického klubu byla vzájemná podpora studentů. Klub chudým studentům poskytoval půjčky, které pak ve splátkách vraceli. Později, kdy se už klubové jmění díky přispívajícím a zakládajícím členům dostalo přes hranici desíti zlatých, klub pravidelně zasílal část svých příjmů podpůrnému spolku studentů Radhošť v Praze. Tento spolek byl založen již 1869 pro podporu studentů z Moravy, Slezska a Slovenska studujících v Praze. Jedním z jeho protektorů byl i František Palacký. Ze sbírek a darů soukromníků i institucí opatroval chudým vysokoškolákům stravování, případnou peněžní výpomoc i stipendia. Hraničtí studenti peníze získané různým způsobem ukládali a větší sumu pak svěřovali spolehlivým kolegům, kteří ji v Praze Radhošti odevzdali. Zároveň však hleděli podpořit i své kolegy studující ve Vídni a v Příbrami – např. roku 1907 na základě usnesení valné hromady darovali 60 korun svým vídeňským kolegům Vybíralovi a Sládkovi

Jinou formou aktivity bylo zaopatřování knih pro vesnické knihovny v severních oblastech hranického okresu, v národnostně smíšených vesnicích. Knihy získávali zčásti koupí, hlavně však z darů, jako byl dar knihtiskárny Rajhrad, který studenti dovezli vesnické knihovně ve Spálově (účetní kniha zaznamenává: doprava knih do Spálova 35 krejcarů). Knihy pro Uhřínov platili z vlastních zdrojů (i 1 bednu na jejich dopravu za 25 krejcarů).

**Akademický feriální klub
v Hranicích.**

Odkud na to brali studenti peníze, kromě příjmů z příspěvků a peněžních darů svých členů? Studentský feriální klub vyvíjel o vánočních i letních prázdninách bohatou činnost, kterou získával finance, od začátku 20. století již v korunách. Pozvolna se objevoval po konečném ročním vyúčtování zůstatek v řádu stokorun. Oblíbenou činností byly taneční „věnečky“ – studenti získali peníze ze vstupného i si zatančili s děvčaty, která maminky rády vodily na věnečky, aby se seznámila s budoucími pány doktory. Ovšem „věnečky“ žádaly také investice – květiny od zahradníka Bureše, petrolej na svícení od Nitschmanna, plat a pivo hudebníkům i úhradu za úklid sálu. Takže, jak zaznamenává účetní kniha, jeden „věneček“ skončil i deficitem. Stejně tak jisté investice vyžadovala i divadelní představení – od zakoupení textu divadelní hry po poplatek za zbourání jeviště a úklid sálu. Koncerty, i když účinkující peníze nežádali, potřebovaly zase zaplatit za stěhování klavíru apod. Přesto však např. čistý výnos koncertu v Lipníku 9. září 1894 byl 82 zlaté 50 krejcarů.

O divadelních představeních v prvních dvou desetiletích existence spolku poznáváme sice z účetní knihy příjmy i výdaje, bohužel velmi málo se dovídáme o kusech, které studenti hranickému obecnstvu předvedli. V podstatě se dovídáme jen, že v roce 1909 se hrála divadelní hra s názvem „Vpád“ a v roce 1910 v rámci národní slavnosti hra „Právo k životu“ [1]. Teprve ve dvacátých letech se dovídáme o divadelních inscenacích více.

[1] Autory hry Vpád byli známí spisovatelé Karel Leger (1859–1934) a Franta Župan (1858–1929), Právo k životu napsal Edvard Lederer (1859–1944) pod pseudonymem Leda.

Rok Měsíc Den		Výdání	K H K H			
1913	září	27. účet kg. jednatelů	1.)	1	37	✓
		28. účet nápoje	2.)	6	-	
		28. účet zřízením z plynárny	3.)	2	-	✓
		28. za maskování aparatury	4.)	12	-	
		28. účet p. Tománka	5.)	40	-	
		28. účet p. vrchních z knih	6.)	9	-	
		28. P. Keprdovi	7.)	5	-	
		29. účet pí. Kostkové	8.)	6	-	
		28. Hranicím	9.)	2	-	
		30. Akad. Sborn		10	-	
		Podpora Janoštkovi	8.)	12	-	
		Drazg		4	-	
		Samostatnosti		2	-	
		30. Reál. gymn. v Hranicích	9.)	14	-	
		Matěci		11	-	
		Komenskému		10	-	
		30. Podpora Bláhovi	10.)	12	-	
		30. Radhošti	11.)	20	-	
		30. účet kg. jed. zležen	12.)	892	-	
				187	37	✓

Ukázka z účetní knihy Akademického feriálního klubu v Hranicích, s. 118, na protější straně razítka klubu

V srpnu 1903 svolal hranický feriální klub sjezd akademiků, kde se zřejmě setkali současní studenti a činní členové spolku se svými bývalými kolegy i dřívejšími absolventy vysokoškolského studia. Soudím tak z toho, že sjezd skončil příjmem 256 korun 53 haléře. Bývalí členové se ke spolku vraceli jako členové přispívající nebo dokonce zakládající, a pokud byli v dobré finanční situaci, jako byli mnozí faráři, rádi spolek podpořili.

Mezi ty, kdo se vrátili do Hranic s doktorským titulem a působili pak jako přispívající členové a podporovatelé studentského spolku, patřil dr. Bohuš Vybíral (1887–1951). Rodák z Hranic studoval v Hranicích ještě na německém gymnáziu, kde ho slovinští učitelé inspirovali k zájmu o slovinštinu a slovanskou vzájemnost vůbec [1]. Studoval pak na vídeňské univerzitě, a to,

[1] Bohuš Vybíral: Slovinští profesori na bývalém německém gymnasiu v Hranicích. In: 25 let českého státního reálného gymnasia v Hranicích 1912–1937 – 51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922. Památník. Hranice 1937, s. 114–118.

jak bylo uvedeno, i s podporou svých kolegů. Po získání doktorátu stal se pak knihovníkem olomoucké univerzitní knihovny a významným činitelem v kulturním ruchu v Olomouci. Ve svých publikacích se zabýval vztahy mezi českou a slovinskou literaturou a rukopisy olomoucké univerzitní knihovny. Později se stal ředitelem univerzitní knihovny a ke konci života po roce 1946 působil jako lektor slovinského jazyka na obnovené olomoucké univerzitě.

Jiným velmi aktivním členem spolku a později známým činitelem kulturního a politického života ve Slezsku byl JUDr. Antonín Glos (1873–1932), starší jmenovec hranického profesora náboženství ThDr. Alfonse Glose (1892–1970). Byl uznáván jako vynikající právník, ale pro své národní přesvědčení nebyl oblíben u nadřízených a neustále byl přemísťován do různých soudních úřadů na Moravě. Teprve po roce 1918 se dostal do Slezska, kde si vždy přál působit, a mohl se věnovat kulturní práci jako významný člen Matice opavské a znalec slezské historie. Zasloužil se především k obnovování vztahů Hlučínska, do té doby patřícího do pruského Slezska, k české kultuře.

Počet činných členů spolku kolísal po celou dobu jeho existence mezi dvaceti a třiceti. Možná, že by leckdo z dnešních obyvatel Hranic mezi nimi našel svého předka. Nejstarší členové z let 1893 až 1900, o nichž zaznamenává účetní kniha, že řádně zaplatili zápisné, příspěvek na rok a koupili si stanovy, byli kolegové (psáno *koll.*) Kostka, Kubáč, Krečmer, Lechovitsch, Glos Ant., Beneš, Minář, Dittrich, Hajda, Rýpar, Kadeřávek. Prvním pokladníkem byl Josef Rýpar, prvním jednatelem a zároveň přísným revizorem účtů Břetislav Brzobohatý. Jména pokladníků a revizorů, stejně tak jako jména členů spolku, se rok po roce mění. Studenti z velké části pocházeli z Hranic. V prvních dvou desetiletích existence spolku byli to absolventi hranického gymnázia, založeného v roce 1871 jako gymnázium české, ale pak postupně do roku 1876 změněného na německé (Lechovitsch, Rýpar, Ant. Glos, Krečmer, Hajda, Volný, Zerbs aj.). Podle vzpomínek této generace v almanachu reálného gymnázia v Hranicích z roku 1937 [1] byli to hoši zkušení už z gymnázia v různých půtkách s profesory a vedením školy o svá práva, která jim byla zemskými úřady zaručena, ale školou různým způsobem omezována, ať už šlo o užívání českého jazyka nebo o hodiny českého jazyka a literatury. Další členové klubu byli z Lipníka (Břetislav Brzobohatý, Antonín Glos) a z vesnic v širším okolí (Bohumil Zlámal z Velké, Josef Rýpar ze Zbrašova). Práce feriálního klubu se dokonce účastnili i studenti pocházející ze vzdálených měst, kteří přijížděli do Hranic na prázdniny ke svým dědečkům a babičkám (Oldřich Palkovský, František Kyselý). Mezi pokladníky a revizory spolku byli mladí právníci, kteří se hrdě podpisovali s titulem JUC.

V září 1911 pořádal feriální klub velkou akademii, jejíž příjem byl 154 koruny a po odečtení výdajů zbylo spolku 44 koruny, které rozdělil Radhošti a na podporu vídeňských a příbramských kolegů. Účetní kniha z let 1911–1913 ukazuje už na zkušené spolkové funkcionáře, kteří uměli organizovat akce a rozumně hospodařit se spolkovými penězi. Příjmy a výdaje už vykazovaly trojmístné sumy. Spolek zakupoval pro členy knihy a noviny (Národní listy, Samostatnost) a pokračoval v zasílání darů spolkům (Matici, Komenskému) i školám – na prvním místě nově otevřenému českému reálnému gymnáziu v Hranicích.

Na 23. stránce zápisy v účetní knize několika záznamy o příjmech a vydáních z dubna 1914 rukou tehdejšího pokladníka Ondřeje Fuska a několika chvatnými přípisy tužkou ze srpna téhož roku končí. Do dějin malé pospolitosti studentů zasáhly velké dějiny – a nebylo to naposledy. Mnozí ze starších i novějších studentů-členů klubu se už z války nevrátili (Zerbs, Palkovský, ale jistě i jiní, o nichž nevím). Ti, kteří se vrátili, vrátili se poznamenáni jinými zkušenostmi, než byly zkušenosti z prospěšné i radostné studentské spolkové práce.

[1] 25 let českého státního reálného gymnázia v Hranicích 1912–1937, s. 100–130.

Spolek se po přerývu z let 1914–1920 znovu obnovil. Jeho členové však byli už jiní, i když se snažili v činnosti i v účtech svých předchůdců pokračovat.

Účty z počátku dvacátých let jsou psány přehledně a úhledně prvním poválečným pokladníkem, kterým byl syn prvního ředitele českého gymnázia v Hranicích Emila Cigánka, Ladislav Cigánek (1901–1975). Rodina Cigánkova přišla z Čech, z Nového města nad Metují, ale stala se brzy významnou součástí hranické obce. Ladislav Cigánek studoval již na českém gymnáziu, odešel pak na techniku a působením v oblasti elektrotechniky je asi obecně nejznámějším ze všech členů hranického studentského spolku. Po praxi v plzeňské Škodovce a působení na průmyslových školách se stal již v roce 1937 doktorem technických věd, vzhledem k okupaci a zavření vysokých škol nemohl dokončit habilitaci a pokračovat ve vysokoškolské kariéře. Po skončení války se stal už v listopadu 1945 profesorem na VŠT v Bratislavě, kde přednášel teorii elektrotechnických strojů. V letech 1964–1965 přednášel na VTŠ v Káhiře. Podnikl studijní cesty do USA, Japonska a Velké Británie, publikoval monografie i učebnice z oboru elektrotechniky. Založil Elektrotechnický ústav SAV, stal se místopředsedou Slovenské a členem korespondentem Československé akademie věd.

V srpnu 1921 uspořádal klub velkou akademii, 3. září divadelní představení, které v Hranicích představilo hru *Léto Frání Šrámka*, v dubnu 1922 hudební večer, v září 1922 pořádal kabaret. Znovu byl zakoupen ve čtyřech exemplářích text divadelní hry Oskara Wilda *Ideální manžel*, kterou si už spolek opatřil v roce 1908, ale zřejmě nerealizoval. Jak se zdá, představení se neuskutečnilo ani ve dvacátých letech. V lednu 1923 uspořádali studenti sérii přednášek v okolních vesnicích Olšovci, Stržiteži, Velké, Hrabůvce a Radíkově. Z knihy je možno poznat, že na nich vybírali vstupné, ale o čem přednášky byly, se bohužel nezaznamenalo. V dubnu 1924 uspořádali studenti večer ruského emigrantského spisovatele-satirika Arkadie Averčenko, v té době žijícího v Praze, podle příjmu za vstupenky s velmi dobrou účastí. V únoru 1926 uspořádali dokonce reprezentační ples.

Kupodivu nikde se v účetní knize neodráží iniciativa Akademického feriálního klubu, který vytvořil Akční výbor pro postavení památníku Husova v Hranicích, inicioval a provedl subskripci příspěvků na tento pomník, jak dosvědčuje ohlášení akce dopisem „Slavné okresní politické správě v Hranicích“ ze dne 28. května 1923, uložené v okresním archivu v Přerově [1].

Nová doba se projevila nejen ve větší náročnosti na kulturní činnost, ale také v tom, že se mezi členy klubu objevily dívky, dokonce měly i funkce revizorů účtů. Jenže o dalších akcích Akademického feriálního klubu se už z účetní knihy nedovíme. Poslední zápis je z února 1926, kdy byl sešit naplněn. Na kontě klubu zůstala suma 3224 Kč, o jaké se předchůdcům této generace ani nesnilo. Ovšem je otázka, do jaké míry je to důsledek aktivity členů klubu a do jaké míry čtyřciferná čísla ovlivnila stále postupující inflace. Účetní kniha měla jistě pokračování v novém sešitě. Snad se ještě najde v některé hranické rodině. Možná však, že zápisy z třicátých let už nebudou dokladem tak živé činnosti, jako zápisy z dob nadšení ze svobody v počátcích Československé republiky. Třicátá léta přinášela hospodářskou krizi, nástup nacismu v Německu a válka se vynořovala na obzoru. Německá okupace podruhé přerušila činnost spolku v souvislosti se zavřením českých vysokých škol v roce 1939.

Okresní archiv nemá materiály spolku z třicátých let ani doklady o jeho zrušení za okupace. Zachovaly se až zprávy o jeho obnovení v roce 1946, ovšem pod změněným názvem Akademick-

[1] SOKA Přerov, Archiv Města Hranic, kart. 216, inv. č. 1022.

ký spolek. Přípravný výbor spolku žádal 21. srpna 1946 ONV v Hranicích o povolení ustavující schůze spolku na den 17. srpna. Na této schůzi byly schváleny stanovy a zvolen jedenáctičlenný výbor, revizoři a náhradníci. Protože velitelství SNB v Hranicích sdělilo, „že funkcionáři spolku jsou po stránce státní a národní úplně spolehliví“, byl spolek 27. prosince 1946 povolen. Měl jen předkládat jednatele a účetní zprávy ve třech vyhotoveních.

Předsedou Akademického spolku se stal IngC František Kotala, místopředsedou MUC Rostislav Říhovsky. Ostatní členové výboru neměli ono C, které tehdy ještě získávali studenti po polovině studia oboru zakončeného doktorátem. Byli tedy mladší a vysokou školu v letech 1945–1946 začínali. Jejich jména se však dnes už v Hranicích neobjevují, dokonce i jejich příjmení zmizela, tak jako vzpomínka na poslední období Akademického spolku.

Spolek uspořádal ještě dvě veřejné přednášky, v prosinci 1946 přednášku dr. Černockého: „Osobnost, společnost a stát“ a 8. května 1947 přednášku Ing. Zeninka „Hospodářské výhledy ČSR“.

A pak už jsou jen zápisy z roku 1950. 19. října žádal V. Trlifaj, referent pro vnitřní věci a bezpečnost ONV, zprávu o činnosti spolku: „Jelikož bylo zjištěno, že spolkové poměry neodpovídají dosud změněným podmínkám politickým, hospodářským a sociálním a že stále vyvíjejí nebo alespoň zápisem ve spolkovém katastru trvají spolky, jejichž účel podle stanov nezapadá do budovatelského úsilí a linie lidově-demokratického státu, ba v některých případech ji [!] dokonce odporuje, provede zdejší úřad revizi těchto spolků“. Proto má Akademický spolek předložit zprávu:

- 1) zda vyvíjejí činnost a v čem tato činnost spočívá,
- 2) zda nebyly vzneseny námitky proti činnosti spolku nebo funkcionářům,
- 3) zda spolek zřídil akční výbor a provedl očistu ve svých řadách,
- 4) zda předložil oznámení o pokračování ve své činnosti v březnu 1948,
- 5) jaký je postoj spolku a jeho funkcionářů k l.-d. zřízení, jakým způsobem přispívá k budování socialismu v naší l.-d. republice a zda jeho další trvání a činnost jsou proto odůvodněny.

Lhůta byla do 30. října 1950.

Na reverzu tohoto přípisu je zeleným inkoustem napsáno: „Akademický klub likvidován.“ razítko: Místní akční výbor v Hranicích.

Na adresu předsedy Akademického klubu pak poslal ONV výměr v poněkud méně hrozivé formě: „ONV bere na vědomí, že spolek Akademický klub v Hranicích zanikl, jelikož od roku 1947 nevyvíjí žádnou činnost. Nemá tedy t.č. žádnou hotovost ani spolkový majetek.“

Tak zasáhl osud Akademický feriální klub či Akademický spolek potřetí. Po zlých pěti letech se dvakrát vzpamatoval. Po čtyřiceti letech už naň všichni zapomněli.

JAROSLAV HLADKÝ

NAKLADATEL JOSEF HLADKÝ

Osobnost nakladatele Josefa Hladkého, který v Hranicích prožil více než tři desetiletí svého života a vydal zde většinu svých knih, zřejmě nikdy nepatřila k populárním představitelům hranické kulturní scény [1], o to významnější byla stopa, kterou zanechal v kulturní sféře celonárodní. Pro toto číslo KDYSI A NEDÁVNO jsme připravili drobný výbor ze strojopisu, který sepsal jeho o čtrnáct let mladší bratr Jaroslav Hladký (1899–1986) [2] pod názvem Nakladatel Josef Hladký (Pardubice 1969). Práce má 101 stran (plus několik dodatkových listů), nejde ovšem o souvislé vzpomínání či studii o Josefově nakladatelské činnosti, hlavní díl rukopisu tvoří přehledy publikací, které Hladký vydával, a jejich bibliografický popis, doplněno pak několika rejstříky. Ze strojopisného průklepu z fondu Vědecké knihovny v Olomouci jsme vybrali několik úryvků, které přináší Jaroslavovy osobní vzpomínky na bratra.

Josef Hladký roku 1905 absolvoval učitelský ústav v Brně, vyučoval na venkovských obecných školách na Uherskohradištsku, v Buchlovicích zahájil svou vydavatelskou činnost, v letech 1919–1927 žil v Praze, kde vydával převážně grafická alba a umělecké pohlednice. V roce 1927 se přestěhoval do Hranic, kde působil až do své smrti roku 1960. V tomto období vydal více než 200 titulů, většinou drobné bibliofilie, z nichž jsou dnes nejvíce oceňovány Jana Nerudy Zpěvy páteční (1928) a Boženy Němcové Tři citróny (1929) [3].

Narodil se 13. ledna 1885 v Uherském Brodě, rodiče Josef a Marie měli malou živnost pekařskou. Měli devět dětí, 7 synů a 2 dcery, tři z nich zemřely v dětském věku. Josef, jakož i ostatní děti vyrůstaly v prostředí, v němž se pracovalo od časných hodin ranních do pozdní noci. Měli jsme jednu velkou světnici a kuchyň. Další tři místnosti sloužily k provozu živnosti.

Když se Josef stal učitelem, dostal od rodičů výbavu, tj. nový nábytek, prádlo, peřiny, kuchyňské nádobí a jiné. Každou sobotu přijížděl domů a rád odnášel si různé potraviny. Tenkrát se nosily peleriny, které byly velmi praktické.

[1] Viz např. Hladkého slova v úvodníku k tomuto číslu KDYSI A NEDÁVNO. Zpravodaj města Hranic a lázní Teplic nad Bečvou přinesl dlouho po Hladkého smrti dva zajímavé původní (vzpomínkové) texty o jeho nakladatelské činnosti v Hranicích – Bohumír Indra: Hranický vydavatel bibliofilů a grafiky Josef Hladký, in: ZMHLT, leden 1979, s. 5–8 (oprava únor 1979, s. 9); Rudolf Hlava: Vzpomínka na pana Hladkého, in: ZMHLT, březen 1985, s. 10–11. Neúplnější nakladatelský portrét přináší Aleš Zach: Josef Hladký, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2, H–L, svazek I, H–J, Praha 1993, s. 188–190, nejnověji (s využitím zmiňovaného strojopisu) Bohuslav Smejkal: O stoleté historii hranického Družstva knihtiskárny, in: Sborník Státního okresního archivu Píseň 1999, s. 48–57.

[2] Jaroslav Hladký působil od roku 1930 na mlynářsko-pekařské škole v Břeclavi, s touto školou se roku 1939 přemístil do Pardubic. Vydal řadu publikací o pekařství. Za tyto informace děkuji PhDr. Pavlu Studničkoví.

[3] Mirjam Bohatcová a kol.: Česká kniha v proměnách staletí, Praha 1990, s. 432.

V podstatě byl tiché povahy, v osobních nárocích velmi skromný, šetrný. Nikdy nekouřil, nepil alkohol. nápoje. Pokud jsem slyšel, v mládí chtěl být knězem. Doma měl oltář se svíčkami, sloužil mši a dětem podával přijímání. Nevím, zda-li kdy ministroval v kostele.

Měl velmi rád knihy, stále se těmito zabýval. Kupoval papíry do předsádek, hedvábí, plátno a brokát na řemeslnou vazbu knih. – Úspěšně fotografoval, hrál na housle a měl vlastní harmonium.

Byl střední postavy, poměrně záhy narostlo mu menší břísko. Měl pěkný tvar hlavy, ušlechtilý výraz obličeje, velmi pěkné ruce se zašpičatělými prsty a delšími nehty. Neměl typ ruky praktika manuálně pracujícího.

Měl nadání pro přípravu pokrmů a v důsledku delšího pobytu na malých vesnicích sám si vařil, což prováděl s výjimkou kratších etap až do posledních dnů svého života. Často kupoval maso z nuceného výseku. Vařil tak, jak se u nás doma vařilo, a proto mně jím připravované pokrmy chutnaly. Sušil a konservoval ovoce, připravoval šťávy do čaje.

Šetřil na topení. V pokoji, kde pracoval, topilo se až odpoledne. Dopoledne pracoval u psacího stolu, máje na sobě různé přikrývky. Pravděpodobně šetření topivem v zimě 1959/60 v jeho 75 letech způsobilo nastydnutí, zápal plic s jinými kombinacemi, což přivodilo jeho smrt (16. února 1960) v hranické nemocnici, kam jej v předvečer přivezli [1].

Měl smysl pro krásné předměty pravého umění ve svém prostředí. Svůj byt stále doplňoval takovými předměty. V bytě měl sošky J. Vrchlického, S. Čecha, B. Němcové, M. Tyrše, T. G. Masaryka a jiných našich velikánů. Rád kupoval keramické předměty lidového umění: džbány, talíře, čutory, jakož i dřevěné předměty. Na stěnách visely různé plastiky, plakety, menší gobelíny. Měl starožitnou celoskleněnou skříň pro své drobné umělecké předměty. Jako nový kus nábytku koupil si pouze kvalitní skříň na knihy. V bytě měl tři starodávné „šuplat kostny“, v nichž velmi hospodárně ukládal své cenné předměty jako grafiku, knihy, výtisky své edice a vzácný tiskový papír.

Ve vzorném pořádku udržoval své sbírky ex libris, novoročenek. Grafické listy měl vkusně namontovány a roztříděny v deskách. Obdivuhodná, pečlivá práce v úpravě a vedení sbírek.

Spal na železné posteli. Neinvestoval další peníze do koupě nového nábytku, neměl také bytové prostory. V oblasti bytového zařízení a hodnot uměleckých předmětů nebyla harmonie.

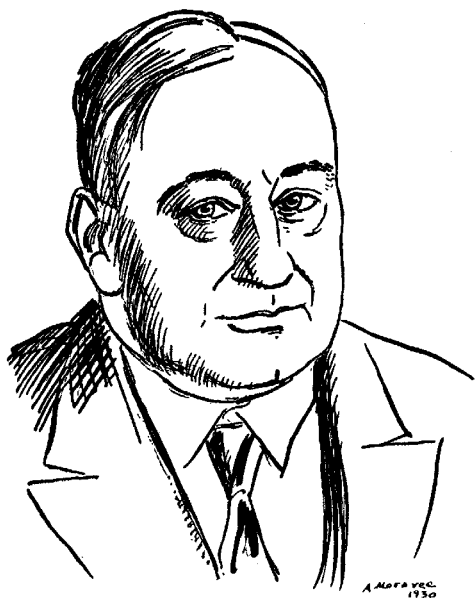
Nikdy neměl odděleny „provozní místnosti“ od svého bytu. Pravděpodobně také proto využíval každé chvíle k práci, bez odpočinku.

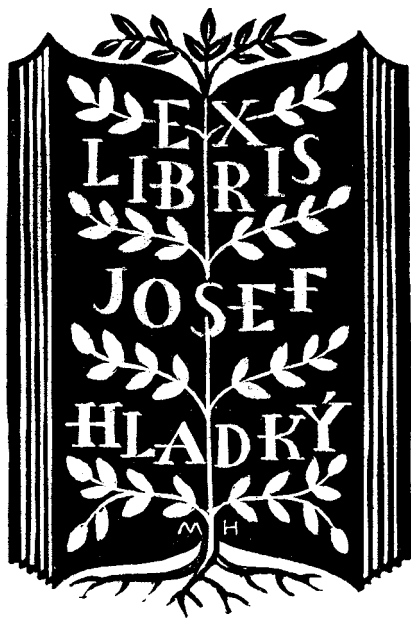
Celý život byl velmi pracovitý. Vzpomínám jeho práce ve vydavatelství, ve kterém všechny záležitosti redakční, technické, administrativní, korespondenci, expedici vykonával pouze sám. V období, kdy započal tisknouti na ručním lisu, přibyla práce sazeče, korektora, tiskaře, ruční kolorování, zhotovení papírových desek na jednoduchou vazbu. Čištění a rozmetání písma. Kasy s písmem obvykle byly uloženy pod postelí. Vše potřebné k tisku bylo nutno vyhledat a pak znovu uložit. Měl několik druhů písma v různých velikostech.

Josef Hladký neměl obchodního ducha, potřebného k dravé podnikatelské činnosti. Byl skromný, držel se v pozadí. K tomu nedostatek finančních prostředků. I z tohoto finančního hlediska nutno hodnotit vydavatelskou činnost, případně i úroveň této. Pracoval s holými dlaněmi.

[1] Josef Hladký, bytem Hranice, Trávnícká 10/197, zemřel 16. února 1960, jako příčina úmrtí je uvedeno zbytnění prostaty, pohřeb žehem se konal 19. února v Olomouci, ostatky byly pochovány v Uherském Brodě.

Josef Hladký – kresba Aloise Moravce, 1930
Oddělení knižní kultury Knihovny Národního muzea

Ex libris Josefa Hladkého – dřevoryt Marie Mrkvičkové-Hlobilové, asi 1929

Jak se dostal do Hranic? Náš bratr František v lednu 1925, tj. 4 měsíce po nástupu do nového učitelského působiště, města Šlapanice u Brna, zemřel ve škole na mozkovou mrtvici. Měl 43 roků, zanechal ženu, dcerušku čtyřletou a tříletého syna.

Vdova po bratrovi dostala vyplacenu velmi slušnou životní pojistku a dále bydlela ve Šlapanicích. Její sestra žila již delší dobu v Hranicích a doporučovala naší švagrové, aby si postavila v Hranicích, poblíž lázní Teplic nad Bečvou, vilu, což bylo velmi vhodné v začínajícím rozvoji lázní Teplic. To se také stalo. Hranice vyznačují se krásným lesnatým okolím a v tu dobu velmi čistým vzduchem, takže byly vyhledávány k letnímu pobytu.

Prostorná vila se postavila na krásném místě poblíž lázeňských budov [1]. Josef Hladký a švagrová se spolu domluvili tak, že J. Hl. se přestěhuje z Prahy do Hranic, bude nápomocen při výchově dětí a pomáhati spláceti dluh na domě. Nastala stěhování z Prahy do Hranic.

Poměrně za krátkou dobu nastalo nedorozumění. Švagrová měla los třídní loterie, sama zaplatila několik tříd bezvýsledně a pak prohlásila, že již to platit nebude, zda-li J. Hl. chce, ať si to zaplatí sám, což také udělal. Los byl tažen s výhrou 50.000 Kč, to bylo v roce 1927. J. Hl. dal dobrovolně 25.000 Kč, ale švagrová chtěla vše. Nastaly nesnáze a krátce na to se J. Hl. odstěhoval do jiného bytu v Hranicích.

Nejdříve oznámil změnu místa velmi vkusným grafickým listem – dřevorytem Rudolfa Švajdlera, na němž grafik zobrazil podobiznu J. Hl. v zamyšlení do budoucnosti. Text zní: Nakladatel Josef Hladký dovoluje si Vám oznámiti, že přesídlil z Prahy-Vinohrad do Hranic na Moravě. Červenec 1927.

[1] Bohumír Indra ve svém textu uvádí: „Bydlel nejdříve u své švagrové ve vile Jarmile na konci Teplické ulice v podkrovní světničce, na jaře roku 1929 se přestěhoval do dvoupokojového bytu na Staré střelnici, kde teprve mohl řádně uložit svou bohatou knihovnu s mnoha unikáty, sbírky grafiky ap. Později si koupil domeček Pod Bílým kamenem a poslední dobu života žil v Trávnícké ulici v domě č. 10.“

V tu dobu bylo již několik knihtiskáren v Hranicích. Převážně spolupracoval s Družstevní tiskárnou v Hranicích, doporučil nakoupit nové, moderní písmo, ruční papíry a věnovat se dokonalé typografické úpravě. Během velmi krátké doby tiskla tato tiskárna pro několik nakladatelů a také soukromé tisky pro sjezdy moravských bibliofilů.

Jako prvou publikaci ručního tisku vydal novoročenku k roku 1938 „Hrst aforismů a citátů o knihách“, sestavenou dle různých autorů. Po tomto svém pokusu s ručním tiskem vydal do konce své činnosti již jen několik titulů v tiskárnách. Snad podstatnou pohnutkou k rozhodnutí pro ruční tisky byla hospodářská krise, která v nemalém dopadu postihla kulturní činnost. Dle vlastních poznámek vydal od roku 1938 do 1959 celkem 112 ručních tisků. Knižní grafické přílohy tiskly litografické ústavy a knihtiskárny. Okresní úřad v Hranicích vydal dne 4. dubna 1939 Jos. Hladkému povolení k držení rozmnožovacího stroje. Náklad ručních tisků obvykle byl: 50, 65, 70, nejvýše 100 výtisků.

Můj bratr Josef Hladký v podvečer na přelomu denního světla a soumraku, bez rozsvícení v pokoji sedával v prostém křesle, odpočíval, dumal o denním díle, tkal vydavatelské plány, přemýšlel o vhodnosti, užitečnosti nových publikací. Snad někdy v tomto klidném rozpoložení prožíval i radost z dobře vykonané práce.

Nikdy o své práci nemluvil. Žil sám jako strom v poli vystavený pohodě i bouři.

Dovedl včas pomoci mnohým začínajícím spisovatelům, výtvarníkům, sběratelům a přátelům. Byl posledním z moravských editorů, kteří vydrželi za vichřic i bouří. Ještě v roce 1960 chtěl vydati několik nových titulů.

Sám často v teskném dojetí si vyčítám, proč vzhledem k jeho stáří, jeho předposledním úkolům, nepřišel jsem v jeho posledním roce 1959 za ním do Hranic na delší dobu, abych jemu pomohl, požádal jej, aby mi poradil, jak naložit s výsledky jeho práce, a tak mnohé zařídit za jeho součinnosti.

Po jeho úmrtí a za velikých starostí „kam s tím“ se stalo, že na doporučení pana O. F. Bablera obrátil jsem se na pana Dra Kamila Reslera v Praze, který velmi iniciativně, ochotně a naprosto nezištně projednal tuto záležitost s příslušnými pracovníky Národního muzea v Praze. Národní muzeum převzalo pro své sbírky v Muzeu knihy ve Žďáře nad Sázavou ediční dílo v Hranicích, včetně lisu a písma.

ROAR LISHAUGEN

roar.lishaugen@slav.gu.se

„SKORO UNIKUM V CELÉ SVĚTOVÉ LITERATUŘE“

PŘEDSTAVY HRANICKÉHO NAKLADATELE JOSEFA HLADKÉHO O HOMOEROTICKÉ EDICI

V prvním ročníku časopisu *Hlas sexuální menšiny* [1] z roku 1931 se postupně objevovaly tři doko-la inzerované knihy. První byl román Lídy Merlínové [2] *Vyhnaní lásky*, který podle inzerátu řeší „s vzácným taktem a hlubokým porozuměním tíživý problém ženské homosexuality“ [3]. Další byla knížka *Duše trampa* od kamarádů Klacka Muchy, pseudonym mladého Jiřího Muchy (1915–1991), a Ivana Horného, pseudonym Bohumila Jednoroviče Kosovského (1898–1987) [4]. Tato kniha prý oslavuje kamarádství, je „pěkně typograficky vypravena, vyzdobena ilustracemi a opatřena kamarádkou písní“. I když redaktoři *Hlasu* ji vřele doporučovali svým čtenářům, neopomenuli se zmínit, že „rušivým elementem je tu žena“ [5]. Poslední z trojice byl homoerotický román *Město mužů*, který údajně čerpá „výhradně z homoerotické společnosti“ [6]. Autor je prý „mladý a průbojný český spisovatel Eduard Weingart“. Asi málokdo ze čtenářů tušil, že se ve skutečnosti jmenuje Jana Mattuschová (1906–2000) a je to významná politická a organizační pracovnice v československém hnutí sexuálních menšin.

Předplatitelé časopisu měli ovšem slevu na tyto knihy a autoři těchto knih byli v oficiálním literárním světě více méně, ne-li naprosto neznámí. To nám může sloužit jako ilustrace problematického postavení takzvané homoerotické literatury v českém prostředí, a tudíž také předpokladů pro vydávání homoerotické edice.

Vraťme se ale na chvíli k časopisu *Hlas sexuální menšiny*. Od samého počátku byla v *Hlase* věnována značná pozornost literatuře, na pokračování vycházela např. Wildeovi připisovaná próza *Kněz a ministrant*. Záhy se však začaly objevovat kritické články rozebírající stav homoerotické literatury, zvláště pak české. Literární sloupky redigoval v *Hlase* Vladimír Vávra [7], který tvrdil, že „probíráte-li se různými romány, dramaty a cykly povídek, které jednájí o homoerotice, neubráníte se trapnému dojmu, jak málo je vytěženo z tohoto problému uměleckou

[1] *Hlas sexuální menšiny* (1931–1932) a *Nový hlas* (1932–1934) byly časopisy bojující za práva homosexuálů, blíže LISHAUGEN, Roar: *Nejistá sezóna jiné literatury – Osudy časopisu Hlas sexuální menšiny*, in: *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 12, s. 33–35.

[2] Pseudonym Ludmily Pecháčkové (1906–1988).

[3] *Knihy, které možno obdržeti v admin. Hlasu*, in: *Hlas sexuální menšiny* 1, 1931, č. 7–8, s. 24.

[4] Srv. SEIDL, Jan: *Mužnost jako ctost uvědomělého homosexuála ve třicátých letech*, in: *Theatrum historiae* 5, 2009, s. 281–292.

[5] *Duše trampa*, in: *Hlas sexuální menšiny* 1, 1931, č. 5–6, s. 23.

[6] *Město mužů*, in: *Hlas sexuální menšiny* 1, 1931, č. 5–6, s. 24.

[7] Pseudonym Vladimíra Kolátora (1903–1986), divadelního kritika a historika, překladatele, prozaika.

formou“ [1]. Tento trapný dojem spojil Vávra se zájmem a schopnostmi čtenářů a neostýchal se říct, že homosexuálové mají špatný literární vkus. Vávra konstatoval, že „je smutným faktem, že značnému procentu stačí číst románové hatlaniny o homosexualitě“ [2]. Nejdál však šla Jana Mattuschová pod šifrou „–sigma“, když tvrdila, že podobné bláboly se prý vyznačují „názvem, který nutí každého slušného člověka k tomu, aby ji nezařadil do své knihovny“ [3]. Byla názoru, že je „dost lidí, kterým není znám ani tak obecný fakt, že [...] každý papír pomazaný tiskařskou černí není proto ještě literatura“ [4]. A podobně si v jednom dopise z Hranic na Moravě povzdychl Josef Hladký, že je „škoda, že mezi našimi lidmi je velmi málo uvědomělých intelektuálů“ [5].

Vladimír Vávra vyslovil v říjnu 1931 tajné přání, „aby po německém vzoru vzniklo u nás nakladatelství, jež by vydávalo [...] homosexuelní romány a divadelní hry literárně cenné ...“ [6]. Už v listopadu téhož roku byl do jisté míry vyslyšen. I když situace nebyla zdaleka ideální, začal přece jen zmíněný Josef Hladký (1885–1960), nakladatel v Hranicích, uvažovat o vydávání homoerotické edice. Hladký, který byl původním povoláním učitel, zahájil v roce 1919 ve svém bytě na Vinohradech v Praze vydavatelskou činnost zaměřenou na literaturu pro mládež a překlady, vydával ale také grafická alba, exlibrisy apod. V roce 1927 se přestěhoval do Hranic, kde se pak věnoval především bibliofilským tiskům a pohyboval se v bibliofilském prostředí. Po třech letech získal nakladatelskou koncesi [7].

Jedním z Hladkého prvních kroků zřejmě bylo, že nastínil svůj plán Jiřímu Karáskovi ze Lvovic v dopise, kde mj. píše: „mně samému jako nakladateli nedá spáti, abych se nepokusil o vydání edice ze sféry homoerotické“. Protože si Hladký myslí, že taková edice musí začít Wilde, prosí Karáska, aby k plánované knize napsal předmluvu. Dále ho prosí, aby mu Karásek navrhl domácí i cizí autory, a vyslovuje dokonce přání, aby Karásek převzal vedení edice, kterou chce Hladký pojmenovat buď „Eféb“ nebo „Syrinx“ [8].

Karáskova odpověď Hladkého původní plán poněkud pozměnila. Karásek píše s uznáním, že Hladkého myšlenka „vydávati podobnou knihovnu, je velmi dobrá“. Slibuje, že napíše předmluvu k Wildeovi, ale hlavně upozorňuje Hladkého na to, že Václav Krška [9] napsal romaneto *Dionysos s růží*, které by se mohlo Hladkému hodit. Jinak dodává, že by v Hladkého edici rád viděl svého *Apollonia* z *Tyany* a *Sen o říši krásy* [10].

Necelý měsíc nato píše Hladký opět Karáskovi, že je s Václavem Krškou ve vyjednávání o vydání jeho romaneta. Nyní už Hladký nastiňuje svůj ediční program a plán pevněji. Prohlašuje, že by se v edici tiskly jenom „prvotřídní věci vysoké umělecké a literární hodnoty“. Knihy chce vydat „bez obav, [...] plně a bezprostředně“ a v „důstojné úpravě“. Nebudou to sice bibliofilská vydání, což byl jinak základ Hladkého vydavatelské činnosti, a to kvůli tomu, aby byly knihy každému cenově přístupné. Přesto však by měly být „pěkně vypravené“. Hladký si už sestavil linii knih, které by chtěl do edice zahrnout. Byly to kromě Krškova *Dionysa s růží* také *Dva přátelé*

[1] VÁVRA, Vladimír: *Na okraj slabé knížky*, in: Hlas sexuální menšiny 1, 1931, č. 12, s. 5.

[2] Tamtéž.

[3] – sigma: *Pornografie, brak, literatura*, in: Hlas sexuální menšiny 1, 1931, č. 3, s. 2–3.

[4] Tamtéž.

[5] Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Karáskova galerie, korespondence přijatá, dopis Josefa Hladkého Jiřímu Karáskovi ze Lvovic datovaný 12. prosince 1931.

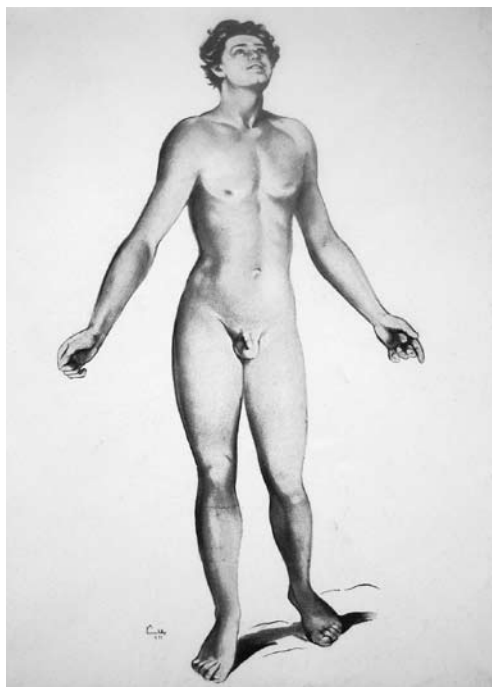
[6] VÁVRA, Vladimír: *Na okraj slabé knížky*, in: Hlas sexuální menšiny 1, 1931, č. 12, s. 6.

[7] ZACH, Aleš: *Josef Hladký*, in: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2, H–L, svazek I, H–J, Praha 1993, s. 188–190.

[8] LA PNP, fond Karáskova galerie, dopis J. Hladkého Jiřímu Karáskovi ze Lvovic datovaný 5. listopadu 1931.

[9] Václav Krška (1900–1969), prozaik, filmový scenárista, režisér.

[10] Knihovna Národního muzea, Pozůstalost Josefa Hladkého, korespondence přijatá, dopis Jiřího Karáska ze Lvovic Josefu Hladkému datovaný 5. prosince 1931.

Obálka 1. svazku edice Anakreon – kresba Frant. Pavelky

Pro další svazky edice *Anakreon* (jméno řeckého klasika opěvujícího tělesnou krásu jinošskou) je připravena řada děl významných autorů jichž práce hledají a řeší novou formu sexuálních problémů a vztahů.

Zde stručný výčet :

G. Duhamel, Dva přátelé.

Román přátelství dvou Pařížanů. Autorisovaný překlad J. Hrdinové (vyjde na podzim).

E. Ebermayer, Boj o Odilinu.

Charakteristický román z německého prostředí.

G. Eekhoud, Escal Vigor.

Nejkrásnější, dosud nepeložený román tohoto severského autora.

L. Couperus, Komedianti.

Protěpek románů téhož autora Hora světla (Heliogabal), dávno rozembráno.

Willy-Nanelose, L' Ersatz d' Amour.

Znameníť román světového významu.

O. Wilde, Obraz Doriana Graye.

Nelze zapomenouti tohoto „proskřivaného psance“ novým vydáním jeho slavného románu.

K tomu jako vhodný doplněk :

Haris Frank, Život a zpovědi O Wilda.

Vzpomínka jeho nejvěrnějšího přítele.

Také několik původních prací přislíbeno.

Přátelé a lidé dobré vůle toužící po duševním prohloubení svého já, hledající etické krásno, najdou jistě uspokojení v knihách této nové, ba jedinečné edice.

Edici *Anakreon* řídí a vydává

Josef Hladký, nakladatel v Hranicích na Moravě.

Leták edice Anakreon

od Georgese Duhamela, *Zmatení citů* od Stefana Zweiga, *Semen o větrem rozváté* od André Gida, *Escal-Vigor* od Georgese Eekhouda, *Sodoma a Gomora* od Marcela Prousta a Wildeův *Obraz Doriana Graye* [1].

V této společnosti významných evropských autorů působí Krškovo jméno poněkud cize. Jeho pozice v Hladkého edici jistě souvisela jednak s Karáskovým doporučením a také s tím, že se Hladký a Krška znali osobně. Krškovo romaneto, které vyšlo jako první svazek nové edice v červnu 1932, kritika nepřijala nijak valně [2]. Vytýkala mu špatné chápání antiky a „zastřenou neřest, jíž eufemisticky se říká kult těla“ [3]. Snad pod Krškovým vlivem zvolil Hladký jako definitivní název edice „*Anakreon*“. Jménem antického pěvce vtiskl Hladký edici emblém antiky, která hrála tak důležitou roli v sestavování homoerotického literárního kánonu.

Hladký se však nezaměřil na díla starší literatury, nešlo mu zřejmě o potvrzení již existujícího homoerotického literárního kánonu. Těžištěm jeho edičního plánu byla moderní světová literatura jednak odpovídající jeho požadavku na věci prvotřídní a vysoké literární kvality a jednak obsahující homoerotickou složku, nebo aspoň oslavující mužské přátelství. Stejně představovali vybraní autoři podivnou směsicí. Kromě Wildeova *Obrazu Doriana Graye* z roku 1890 a Eekhoudova *Escal-Vigoru* z roku 1899 pocházela všechna díla z 20. let. Homoerotická tematika byla ve vybraných dílech značně různorodá: od Eekhoudova a Gidova explicitního líčení homosexuality k Duhamelově líčení silného přátelství dvou mužů.

[1] LA PNP, fond Karáskova galerie, dopis J. Hladkého Jiřímu Karáskovi ze Lvovic datovaný 12. prosince 1931.

[2] LIPANSKÝ, Jetřich [tj. MASTÍK, František]: *Václav Krška: Dionysos s růží*, in: *Archa* 20, 1932, s. 225–226; F.S.: *Václav Krška: Dionysos s růží*, in: *Lidové noviny*, 21. prosince 1932, s. 9.

[3] LIPANSKÝ, Jetřich: *Václav Krška: Dionysos s růží*, in: *Archa* 20, 1932, s. 225.

Obálka 2. svazku edice *Anakreon* – kresba Jana Konůpka

Obálka 3. svazku ed. *Anakreon* – kresba Jaroslava Švába

V dopise Karáskovi básnil Hladký o tom, že kdyby se jeho edice ujala, bylo by to „skoro unikum v celé světové literatuře“ [1]. Řekli jsme si, že Vladimír Vávra si přál zvláštní nakladatelství „po německém vzoru“ a v tomto smyslu byla Hladkého edice skutečně jenom „skoro unikum“, protože v Německu taková nakladatelství byla. Již na začátku 20. století vydával německý nakladatel Max Spohr (1850–1905) různé knihy s homoerotickou tematikou [2] a ve 20. letech pokračoval v rozšířené vydavatelské činnosti Friedrich Radszuweit (1876–1932). S těmito nakladateli sdílel Hladký marginální pozici na knižním trhu a hlavně idealismus.

Edice zažívala ze začátku příznivé období. Hladkému se ozval kritik a překladatel Jetřich Lipanský [3] s tím, že by mu pro novou edici velice rád něco přeložil [4]. Psaly mu také Lída Merlíňová a Jana Mattuschová – tedy Eduard Weingart – a slíbily nové věci pro edici. Na jaře 1932 se Josef Hladký navíc stal majitelem a vydavatelem časopisu *Nový hlas* [5], a tak docházelo pomalu k symbióze časopisu s edicí. *Nový hlas* pečlivě sledoval novou edici, lákal čtenáře úryvky a ilustracemi z připravovaných knih, přinášel inzeráty. Objevovaly se i kampaně, aby si předplatitelé časopisu také předplatili knihy za nižší cenu.

Zdá se však, že se edice poměrně záhy dostala do finančních problémů. Snad z toho důvodu nepostupoval Hladký podle svého původního plánu. V poslední verzi, kterou známe, chyběli už Stefan Zweig, André Gide a Marcel Proust, zato přibyli Erich Ebermayer: *Boj o Odilínov*, Louis Couperus: *Komedianti*, Willy – Ménalkas: *L'Ersatz d'Amour* a Frank Harris: *Život a zvěsti*

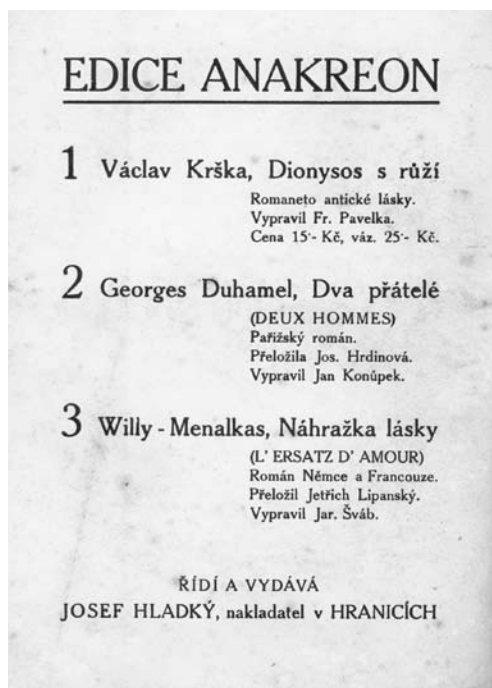
[1] LA PNP, fond Karáskova galerie, dopis J. Hladkého Jiřímu Karáskovi ze Lvovic datovaný 12. prosince 1931.

[2] WOODS, Gregory: *A History of Gay Literature. The Male Tradition*, New Haven – London 1998, s. 10.

[3] Pseudonym Františka Mastíka (1900–1972).

[4] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Františka Mastíka (Jetřicha Lipanského) Josefu Hladkému datovaný 27. prosince 1931.

[5] Měsíčník *Nový hlas* s podtitulem *List pro sexuální reformu* vydával Josef Hladký v Hranicích od května 1932 do prosince 1934.

Přehled svazků edice Anakreon na obálce 2. svazku

O. Wildea [1]. V září 1932 se v *Novém hlase* inzeruje, že po Krškově romanetu následují Duhamelovi *Dva přátelé* a *Náhražka lásky* od dvojice Willy a Ménalkas. Inzerát prohlašuje, že obě budou „sensací podzemního trhu“ a druhá že „vzbudí značný rozruch“. *Náhražka lásky*, tedy překlad *L'Ersatz d'Amour*, z literární dílny Henryho Gauthiera-Villarse, zvaného Willy, a jeho spoluautorky Suzanne de Callias, zvané Ménalkas, líčil homosexuální vztah francouzského malíře a německého důstojníka. Vzhledem k Willyho masové produkci románů nemohla být očekávána vysoká umělecká kvalita. V tomto světle se jeví vydání *Náhražky lásky* jako pokus o záchranu edice „populárnější“ knihou. Klást by se měla i otázka, jestli si Hladký pomalu uvědomoval intelektuální stav – nebo spíše odlišný literární vkus – svých čtenářů. Překlad provedl Jetřich Lipanský, který knihou nebyl nijak nadšený a chtěl po Hladkém, aby do knihy dal ještě jiný jeho pseudonym: „Kain Ezofovič“ [2]. Jeho prosba přišla však příliš pozdě na to, aby jí mohlo být vyhověno.

O finančních potížích edice svědčí i to, že když Hladký vyjednával překlad Duhamelovy knihy s překladatelkou Josefou Hrdinovou, požádal ji zřejmě, aby práci provedla za podprůměrnou cenu. Hrdinová na to přistoupila, silně však odrazovala Hladkého od toho, aby požádal o slevu u Duhamelova pařížského nakladatele [3]. Z dopisu víme, že náklad bude buď 800 nebo 1000 exemplářů. To je překvapivě vysoké číslo, neboť velká nakladatelství jako např. Aventinum měla v téže době náklady jen dvojnásobné.

Knihou *Náhražka lásky* tedy Hladký upustil od požadavku „prvotřídních věcí“. Uvedl jsem už, že Hladkého poháněl idealismus. Jiná možnost snad ani nebyla, protože v českém prostředí nebyly předpoklady pro to, aby se z tématu homosexuality těžilo komerčně. Jinak to bylo např. v Anglii, kde velké nakladatelství Fortune Press od 30. let vydávalo romány o homosexualitě z komerčních důvodů. Proto tam vycházela jak kvalitní literatura, tak extrémní brak [4]. Zdá se však, že Hladkého původní záměr vydávat výlučně víceméně současnou beletrii vysoké umělecké kvality byl poměrně jedinečný.

Hladký kladl také důraz na to, aby byly knihy „pěkně a důstojně vypravené“. Pravděpodobně díky tomu, že vydával hlavně bibliofilie, měl Hladký kontakty s různými knižními grafiky a ilustrátory, kteří mu, zřejmě ochotně, přispěli k jeho homoerotické edici. Obálku na Krškovu knihu nakreslil grafik František Pavelka. Hladký si přál perokresbu, ale Pavelka chtěl použít křídlo: „jemné půltony, přechody atd. docílím křídou – nikoliv perem“ [5]. Nakonec se ale Hladký

[1] Leták edice Anakreon (v soukromém vlastnictví).

[2] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Františka Mastíka (Jetřicha Lipanského) Josefu Hladkému datovaný 5. října (?) 1932.

[3] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Josefy Hrdinové Josefu Hladkému datovaný 12. ledna 1932.

[4] WOODS, Gregory: *A History of Gay Literature*, s. 10.

[5] KNM, Pozůstalost Jos. Hladkého, dopis Fr. Pavelky Josefu Hladkému datovaný na „Boží hod vánoční“ 1931.

přece jen rozhodl pro perokresbu. Obálka vadila kritiku Jetřichu Lipanskému, který o ní tvrdil, že představuje „podobiznu nahého eféba v póze operních pěvců“ [1].

Další obálku, tu na Duhamelovy *Dva přátele*, nakreslil grafik a ilustrátor Jan Konůpek (1883–1950). Konůpek chtěl, aby se použil barevný papír, a tvrdil, že „šťastnou kombinací se dá ta věc vyzvednout“ [2], ale papír prý nesmí být příliš tmavý ani pestrý. Nakonec se nepoužil barevný papír vůbec. Poslední obálku, na román *Náhračka lásky*, nakreslil grafik Jaroslav Šváb (1906–1999), kterému se kniha velice líbila. I když psal Hladkému poněkud zmateně: „Taky si dost nedovedu představit, co je opravdu nejdůležitější. Je-li hlavní motiv sexuální, nebo je-li tam ještě nějaká druhá niť. [...] Vy jste totiž, pane nakladateli, zdůrazňoval Francouze – Němce. Podle toho, co jsem dosud četl, nepadá snad národnost v úvahu. Představuji si spíše muže a muže milujícího muže“ [3].

Duhamelova kniha a kniha dvojice Willy a Ménalkas měly vyjít na podzim 1932. Došlo však k různým zpožděním a dalším finančním problémům a dopadlo to nakonec tak, že obě vyšly zároveň v zimě 1933 a těmito svazky edice skončila [4].

Důvodů je jistě několik. Jednak potkaly edici poměrně záhy finanční problémy, které byly na jedné straně spojené se všeobecnou krizí a na druhé straně se slabým zájmem. Také v *Novém hlase* si redakce stěžuje na to, že musí bojovat „proti lhostejnosti čtenářské obce“ [5]. Tento nezájem však nebyl nezájem v pravém slova smyslu, nýbrž mnohem spíš výrazem strachu čtenářů ve společnosti, která právně kriminalizovala homosexualitu. Navíc se edice svým spojením s *Novým hlasem* dostala velmi blízko aktivistickému kontextu časopisu, což tento strach pravděpodobně ještě posílilo, nebo naopak vedlo k čtenářskému nesouhlasu a odmítání. Hladkého idealistické motivy byly však snad trochu naivní. Sám byl velkým knihomilem a měl zřejmě přehnané představy o tom, jak se budou chtít homosexuální čtenáři vychovávat kvalitní literaturou. Hladkého plán měl v sobě jistou výchovnou funkci v tom, že homosexuální čtenáři měli opustit ony „různé hatlaniny o homosexualitě“ a nechat se duchovně obohacovat kvalitní literaturou řešící homoerotickou problematiku. Bylo to v podstatě spojení dvou záměrů: za prvé podporovat představy o čtení jako seberealizaci a sebepotvrzení, tedy důraz na identitotvornou funkci literatury, a za druhé seznamovat čtenáře se současnou evropskou literaturou.

Jana Mattuschová podotkla, že „je smutným faktem, že doposud velká většina knih čerpaných z našeho života a prostředí měla vždy pro většinu lidí příchutě sensace a kuriosnosti, nešlo-li právě o výjimečná díla, nebo o klasiky“ [6]. Právě takovými klasiky chtěl Hladký spojit kvalitní literaturu uznávanou řekněme sexuální většinou s požadavky homosexuálních čtenářů. Tento projekt se mu nepovedl.

A tak mohl po šestnácti letech Václav Krška psát Hladkému: „... dověděl jsem se, že máš snad ještě na skladě nějaké Dionysy s růží, a prosím tě proto, abys mi poslal laskavě několik výtisků, které můžeš postrádat“ [7]. Podle všeho bylo výtisků, které mohl Hladký postrádat, víc než dost.

Text je upravenou verzí přednášky proslovené na konferenci Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy v Praze 21. března 2009.

[1] LIPANSKÝ, Jetřich: *Václav Krška: Dionysos s růží*, in: *Archa* 20, 1932, s. 225.

[2] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Jana Konůpka Josefu Hladkému datovaný 14. září 1932.

[3] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Jaroslava Švába Josefu Hladkému datovaný 29. dubna 1932.

[4] Všechny tři svazky edice *Anakreon* byly vydány v Hranicích a tištěny v břeclavské tiskárně Vladimíra Chlandy (nikoli tedy u Družstva knihtiskárny v Hranicích, kde Hladký obvykle tiskl).

[5] *Závěr*, in: *Hlas sexuální menšiny* 2, 1932, s. 97.

[6] WEINGART, Eduard: *Edice Anakreon*, in: *Nový hlas* 1, 1932, č. 3, s. 14.

[7] KNM, Pozůstalost Josefa Hladkého, dopis Václava Kršky Josefu Hladkému datovaný 6. října 1948.

DVĚ SVĚDECTVÍ O LISTOPADU 89 V HRANICÍCH

Při práci na historii Listopadu 89 v Hranicích, z níž nakonec vznikla pouze drobná, spíše populárněhistorická publikace [1], jsem oslovil s prosbou o vzpomínku také několik účastníků tehdejších událostí. Výsledek byl pro mě spíše zklamáním – ze strany klíčových osobností „revoluční fáze“ Listopadu 89 (tedy prvních tří čtyř týdnů po 17. listopadu 1989), ať už stály na straně „revoluce“ nebo „státní moci“, jsem narazil víceméně na neochotu se tématem po dvaceti letech zabývat. Dvě nejzajímavější svědectví, která jsem nakonec získal, tedy paradoxně nepocházejí z pomyslného jeviště tehdejších událostí, ale spíše z druhé řady hledišť. Zaprvé jsou to deníkové zápisy [2] tehdejšího žáka základní školy Romana Helcla, jimž na významu přidává, že jako syn jednoho z klíčových mužů hranického Listopadu (Oli V. Helcla) byl blízko epicentru tehdejšího dění. Zadruhé je to retrospektivní text Vladimíra Juračky, dlouholetého starosty Hranic, jehož politická dráha Listopadem 89 začala právě v rámci tehdejšího hnutí Občanské fórum.

JJKN

ROMAN HELCL roman.helcl@mfdnes.cz

DENÍKOVÉ ZÁPISY Z LISTOPADU 1989

17. LISTOPADU 1989

Večer jsem se byl projít s taťkou do Teplic. Ještě nebyl sníh, ale bylo cítit, že brzy začne padat. Po cestě mi říkal, že mu volali známí z Prahy, že se něco děje. Prý studenti v Praze demonstrovali a některé z nich hodně zbili. Když jsme se vrátili, poslouchali jsme Svobodnou Evropu. Říkali tam, že komunisti dnes provedli zákrok na pokojně demonstrující studenty. Hodně jich zranili. Zabili tam studenta matematicko-fyzikální fakulty M. Šmída.

[1] Jiří J. K. Nebeský, Listopad 89 v Hranicích, Hranice 2009; vedle toho ještě dvě studie: Proměna Městského národního výboru v Hranicích na přelomu let 1989 a 1990, in: Kdysi a nedávno. Texty o dějinách Hranicka 1, 2009, s. 45–53 a Listopad 1989 na Přerovsku – svědectví jedné schůze, in: Sborník Státního okresního archivu Přerov, 2010, s. 248–253.

[2] Pro budoucnost dodávám, že sám jsem vlastní deníkové zápisy z té doby otiskl pod názvem Sametová revoluce, Něžná revoluce, Listopadová revoluce, in: Sborník prací absolventů a současných studentů. Hranice, vydalo vlastním nákladem feditelství Gymnázia v Hranicích ve spolupráci s Výborem pro oslavy 125. výročí 1996, s. 19–21 (první stručnější vydání: -jkn-: Listopad '89 v Hranicích. Montáž z deníků Jiřího J. K. Nebeského, in: Hranické noviny 1, 1994, č. 46, 18.–24. listopadu, s. 3).

18.–19. LISTOPADU

V Hranicích se nic nestalo. V televizních novinách ukazovali, že Martin Šmíd zabít nebyl. Ve zprávách s ním dělali rozhovor. Vypadal hodně zmláceně a do kamery říkal, že byl na Národní třídě a že tam na něj „sáhla smrt“. To bylo zvláštní, protože takhle ještě nikdo v komunistické televizi nepromluvil, že by je kritizoval. Do vazby vzali člena Charty 77 pana Uhla, prý kvůli tomu, že Svobodnou Evropu informoval o smrti M. Šmída. Demonstrace jsou již povolené. Na Svobodné Evropě říkali, že se v sále Činoherního klubu ustavuje Občanské fórum a žádá odstoupení nejzkompromitovanějších politiků a propuštění politických vězňů. A v Hranicích pořád nic...

20.–21. LISTOPADU

Demonstrace pokračují. Jsou tvořeny Stávkové výbory a Občanská fóra. Demonstruje se ve všech městech. V Praze na Václaváku se koná první manifestace Občanského fóra. Jen Hranice NIC.

Generální stávka, fotografie: Martin Trískala

22. LISTOPADU

Když jsem šel večer z tréninku karate, viděl jsem, jak mladí lidé zapalují svíčky u kříže pod kempem a jdou směrem na náměstí. Další den jsem se dozvěděl, že na hranickém náměstí byla první demonstrace. **KONEČNĚ**

23. LISTOPADU

Dnes jsem byl na demonstraci. Bylo to perfektní. K lidem mluvil můj taťka nebo Honza Koráb. Hned potom jsem volal Tomáši Hradílkovi (pozn. syn tehdejšího mluvčí Charty 77). V Galanterii jsem koupil 4 metry trikolory.

24. LISTOPADU

Do školy jsem šel s připnutou trikolórou. Někteří učitelé to nesli nelibě, hlavně komunistka, ředitelka Sumarová. Jiným se to myslím líbilo. Tělocvikář Gadas nám říkal, že když to tak půjde dál, půjdou komunisti od války a my už nebudeme muset nacvičovat spartakiádu. To by bylo super. Na večerní demonstraci přijel Tomáš Hradílek. Bylo tam mnohem víc lidí než včera. Lidé měli transparenty s nápisy: **KDO JINÝ NEŽ MY, KDY JINDY NEŽ TEĎ... PRAVDU**

25. LISTOPADU

Ladislav Adamec rezignoval na členství v ÚV KSČ na protest proti pomalému postupu přestavby. To jsou kecyyy!!! Taťka je už součástí Občanského fóra v Hranicích. Myslím, že nikdo z nich vůbec nespí. Demonstrace pokračují. Každý den je na náměstí více lidí.

26. LISTOPADU

Dnes jsem nešel do školy ani na trénink karate. Lidem z OF totiž někdo vyhrožoval, že jim pozabíjí rodiny. Jsem doma a poslouchám Svobodnou Evropu. OF chce brzké vypsání svobodných voleb. Zítra bude generální stávka. Základní školy se jí neúčastní. Musíme něco vymyslet.

Generální stávka, Gottwaldovo (dnes Masarykovo) náměstí, 27. listopadu 1989, fotografie: Martin Trískala

27. LISTOPADU

Dnes ráno jsme se domluvili s Tomášem Klvaňou, Barborou Vlasákovou a Lenkou Rušarovou, že v době stávky uděláme pro sedmáky a osmáky besedu. Někteří spolužáci vůbec nevědí, o co jde. Taky je vidět, kdo má rodiče komunisty nebo čí rodiče se bojí. To se pak bojí i jejich děti. Šel jsem proto do ředitelny oznámit, že chceme zorganizovat v sále nad jídelnou v době stávky besedu, na které chceme spolužákům vysvětlit, co se vlastně děje.

Bylo to zvláštní. Ředitelka nás přijala, pak si nás vyslechla a kategoricky odmítla. V té chvíli jsem si všiml, že mezitím přišel do ředitelny tělocvikář Gadas. Když ředitelku slyšel, zvýšeným hlasem řekl: „Myslím si, že o těchto věcech by už paní ředitelka rozhodovat neměla“.

Hned další hodinu jsme šli na výchovný koncert do JKP. Po cestě nám učitelky řekly, že naše beseda je povolena a nechaly nás, ať se na ni místo výchovného koncertu připravíme. Mně osobně se zdálo, že spoustu spolužáků vlastně pořádně neví, co znamenají pojmy, které se v poslední době často skloňují, jako třeba Občanské fórum, demokracie, pluralita názorů atd... Tak jsem si je vypsál a snažil jsem se je na pár řádcích vysvětlit. Měl jsem od tatky nějaké materiály OF, které Barbora, Tomáš a Lenka zpracovávali.

Sál nad jídelnou byl plný. My čtyři jsme seděli v čele, naproti žákům a učitelky byly po stranách. Naše příspěvky jsme měli připravené, takže jsme se plynule střídali. Kupodivu z učitelů do našeho povídání nikdo nezasáhl. Jen jednou se zvedla Sumarová a řekla nahlas, že v komunistické straně nejsou jen špatní lidé, a snažila se všechny roztleskat. Spolužáci tleskali, ale já ne. Poprvé v životě jsem viděl, že si není jistá.

Po skončení besedy, kolem jedné hodiny, jsme se šli podívat na náměstí. Stávka před chvílí skončila, takže jsme jen potkávali spousty lidí, kteří šli proti nám. Bylo to jak na prvního máje, jenže tentokrát jsem měl pocit, že tam byli všichni dobrovolně.

VZPOMÍNKY NA HRANICKÝ LISTOPAD 89 A NA TO, CO NÁSLEDOVALO

17. LISTOPADU 1989 MI BYLO 40 LET

Celý dosavadní život jsem prožil v hnusném bolševickém režimu a nevěřil jsem, že se dožiju nějaké změny k lepšímu. Domníval jsem se, stejně jako mí kamarádi, že když se jednou bolševik dostane k moci, už se od ní nenechá odstavit. V tom byl komunistický systém mistr nad mistry. Měl k dispozici veškerý represivní mocenský aparát: policii, armádu, ozbrojené bojůvky v podobě lidových milicí, všudypřítomnou síť udavačů, své buňky v každé organizaci, továrně i ulici. A také naprosto nevybíravé metody a prostředky, s nimiž dokázal v zárodku likvidovat jakýkoliv pokus o odpor. Dokonale dokázal vymývat mozky svých poddaných. Noviny, rozhlas, televize nedělaly nic jiného, než že vtloukaly lidem do hlav, že tak to musí být. Že žijeme v komunistickém ráji a to, co je na západ od našich hranic, je kapitalistické peklo. Nicméně z tohoto ráje na zemi pořád někdo utíkal do toho kapitalistického pekla. A to přesto, že hranice byly obehnané ostnatým drátem, ve kterém bylo vysoké napětí. Cestovat svobodně jste nemohli. Nebylo možné, abyste si sami udělali názor na to, jak to v tom podle komunistů prohnílé, kapitalistickém světě chodí. Stejně tak byla ve službách bolševického režimu socialistická škola. Už v mateřské škole byly děti masírovány masivní komunistickou propagandou, například se nazpaměť učily básničky oslavující bolševického vraha a diktátora Lenina.

Téměř každý večer jsem ladil na rádiu rozhlasovou stanici Svobodná Evropa. Vysílala na krátkých vlnách v českém jazyce z Mnichova a přinášela pravdivé a nezkrácené informace. Proto byl její poslech trestným činem a bolševik vybudoval nesmírně nákladnou síť rušiček, aby jejímu poslechu zabránil. Vynalézavý český člověk však objevil na trhu několik málo tranzistorových přijímačů, paradoxně dovážенých ze Sovětského svazu, na které byly bolševické rušičky krátké. Myslím si, že činnost Svobodné Evropy pro obyvatele tehdejšího socialistického tábora není dodnes dostatečně doceněna. Umožňovala nám, abychom docela nezblbli a zachovali si zdravý rozum. Jedině díky ní jsme věděli, co se u nás i ve světě děje.

ÚŘEDNÍKEM JEDNOTY

V roce 1989 jsem působil druhým rokem v ústředí Spotřebního družstva Jednota Hranice. Družstvo spravovalo něco kolem 300 prodejen a stejné množství hospod v přerovském okrese. Většinou se jednalo o malé prodejny typu smíšené zboží. Jednoty byly nejenom obchodními společnostmi, ale i takzvané společenskými organizacemi. Některé jejich útvary byly docela zajímavé. Například jistý MASPOL se nezabýval masem, ale tzv. masově politickou prací. Do jeho náplně patřilo třeba uzavírání socialistických závazků k různým komunistickým výročím a sjezdům. Dále MASPOL řešil problematiku brigád socialistické práce a spolupráci s dohlížecími výbory, které fungovaly ve všech obcích přerovského okresu.

V Jednotě jsem vedl oddělení obchodní politiky. Dělal jsem třeba každý měsíc výzkum spotřebitelské poptávky. Psal jsem o tom, které zboží nikdo nekupuje a které naopak v prodejnách Jednoty chybí. Bylo to k ničemu. O tom, co se bude vyrábět, a tedy i prodávat, rozhodovaly stejně komunistické orgány. A rozhodovaly vždy neomylně špatně. Vše se v ústředních orgánech státu plánovalo na pět let dopředu. Tento systém však byl nesmírně těžkopádný a nedokázal reagovat na skutečnou poptávku. Čas od času jsem z moci mi svěřené reguloval prodej zboží. To když nastal například nedostatek toaletního papíru a třeba hygienických vložek. Pak jsem nařizoval, kolik která prodejna může tohoto artiklu prodat jednomu spotřebiteli. Psal jsem výkazy pro náš nadřízený orgán, Krajský svaz spotřebních družstev v Ostravě. Ten je zase sumarizoval

81 pro Ústřední svaz spotřebních družstev v Praze, ten zase pro Ústřední výbor komunistické strany. Podobná slohová cvičení jsem zpracovával pro odbor obchodu Okresního národního výboru v Přerově.

Pod můj úsek patřila rovněž propagace, a tak jsem musel řešit například Galerii cti nejlepších pracovníků Jednoty a vyhodnocovat nejlepší výlohy aranžované k výročí založení pionýrské organizace či ke Dni horníků. Byl jsem osobně zodpovědný za to, že mezi domy v Zámecké ulici bude viset na 1. máje plachta s heslem „Komunismus – mládí světa“. Vyšetřoval mne kontrolní útvar Jednoty za to, že můj podřízený dodal pro okresní konferenci KSČ panely se špatným rozměrem. Také jsem musel absolvovat několikadenní výjezdní školení civilní obrany, na kterém jsme nacvičovali zásobování obyvatelstva přerovského okresu šatstvem a teplou stravou po shoení atomové bomby na Ostravu.

Po dvou letech jsem toho všeho měl plné zuby a začal jsem hledat méně absurdní zaměstnání. Naštěstí to za mě vyřešily události listopadu roku 1989, kterým se později začalo říkat Sametová, nebo také Něžná revoluce.

POPRVÉ V KAPITALISTICKÉ CIZINĚ

Ještě předtím jsem se poprvé v životě dostal do kapitalistické ciziny. Tedy na ten prohnitý západ, kterým nás bolševik celou dobu strašil. Musel jsem si to ovšem zasloužit, jako člen tzv. Vědecko-technické společnosti jsem byl nucen odpracovat bezplatně několik desítek brigádnických hodin. To spočívalo v tom, že jsem prodával občerstvení ve stánku u příležitosti vojenské přísahy vojáků základní služby hranické posádky. K výjezdu do západního Německa, lůna prohnitého kapitalismu, jsem potřeboval pas, platné vízum a výjezdní doložku. Byl to organizovaný zájezd, orientovaný tématicky na fungování obchodní sítě v Mnichově a v Norimberku. Viděli jsme tam to, o co dnes i u nás zakopáváme na každém kroku: supermarkety, velké prodejny určené pro kutily – to vše s pro nás nepředstavitelnou nabídkou zboží všeho druhu. My, pracovníci hranické Jednoty, jsme si tam připadali jako Alenka v říši divů. A nedokázali jsme pochopit, jak to může pár kilometrů od nás takto fungovat, zatímco my v rozvinutém socialismu řešíme problémy, kde sehnat toaletní papír.

V té době se začali bouřit proti režimu naši socialističtí bratři v Německé demokratické republice a dospěli až k bourání berlínské zdi. A my jsme jim jenom mohli závidět. U nás žádné změně nic nenasvědčovalo, komunisté byli pevně zakopáni ve svých pozicích a na každou snahu po změně odpovídali represemi.

VYPUKNUTÍ SAMETOVÉ REVOLUCE

Ze zvyku jsem si večer 17. listopadu naladil stanici Svobodná Evropa. A za chvíli jsem se dozvěděl, že brutální rozeznání pokojné a povolené studentské manifestace mělo za následek smrt jednoho ze studentů. Pak už se události nezadržitelně valily a na jejich konci bylo totální zhroucení komunistického režimu.

Počátek Sametové revoluce v Hranicích jsem zažíval zprostředkovaně. Byl jsem totiž ve stavu nemocných, s nohou v dlaze. Po několika dnech mě spolupracovníci z Jednoty přesvědčili, že se nemohu válet doma, když venku zuří revoluce a oni mě navíc zvolili do tříčlenného výboru Občanského fóra, které se mezitím v našem podniku ustanovilo. Po bleskovém ukončení nemocenské jsem se zcela pohroužil do víru událostí.

Tiskli jsme informace pro pracovníky, vyjednávali s vedením, iniciovali volby do výboru odborové organizace. V Jednotě v rychlém sledu zanikly dosavadní opory režimu, především všemocná Základní organizace Komunistické strany Československa, dále pak Svaz Československo-sovětského přátelství a brigády socialistické práce na jednotlivých pracovištích. Byl zrušen útvar pro civilní obranu a zvláštní úkoly, který dosud, mimo jiné, řešil nasazení našeho

podniku při vypuknutí třetí světové války v podmínkách užití zbraní hromadného ničení. Kdy si mocný a obávaný úsek kádrové práce se rozpustil a musel vydat zaměstnancům spisy, které na ně dlouhá léta vedl. Je však faktem, že všechny tyto události by se staly i bez přičinění našeho občanského fóra, byly prostě důsledkem celostátního vývoje.

OMYLEM UVOLNĚNÝM FUNKCIONÁŘEM

Někdy v únoru roku 1990 jsem se dozvěděl, že Městský národní výbor v Hranicích potřebuje posilu na úseku kultury a školství. Když jsem šel nabídnout své služby, zjistil jsem, že se nejedná o funkci vedoucího odboru, ale o funkci druhého místopředsedy, pod kterého tato oblast spadá. Nikdy jsem neměl ambice být uvolněným funkcionářem místní samosprávy. Uvědomil jsem si však, že bych v této funkci mohl ovlivnit to, kam se bude město v oblastech mně svěřených ubírat. To byla určitá výzva, a tak jsem na tu nabídku, učiněnou mi předsedou a tajemníkem, kývl. Plenárním zasedáním národního výboru jsem byl zvolen do funkce místopředsedy a 1. března jsem nastoupil.

Večer po svém zvolení v místní sokolovně jsem si obešel město, abych si je prohlédl, již očima člověka spoludopovědného za jeho rozvoj.

Nejvíce času jsem věnoval historickému jádru. Centrum připomínalo místo, kde právě skončila druhá světová válka. Šedé a oprýskané fasády, některé výklady zatlučené prkny, dva domy u zámku měly propadlou střechu a zřícené krovy. Jinde zase na nově opravených památkových objektech šokovaly dveře a výklady z šedého hliníku. Všechny chodníky a silnice zalité silnou vrstvou mnohokrát vyspravovaného asfaltu. Jiráskovu ulici u zámku odsoudil národní výbor k plošné asanaci. Padající hradby, synagoga na spadnutí, zámek v naprosto neutěšeném stavu. A to jsem nevěděl, že v havarijním stavu je v centru i to, co je lidským očím skryto: kanalizace, rozvody plynu a vody. V řadě domů bydlely početné romské rodiny. Na chvíli jsem propadl beznaději.

O několik dnů později, poté, co jsem se vyvázal ze svých povinností v Jednotě, jsem nastoupil a začal úřadovat na národním výboru.

MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR

Tehdejší národní výbor měl kolem pětáctiřiceti zaměstnanců a výměna proběhla pouze na postech předsedy, tajemníka a druhého místopředsedy.

Užší vedení města, respektive národního výboru, bylo čtyřčlenné. Skládalo se z předsedy (Ing. Jiří Jašek), tajemníka (Mgr. Vladimír Hudec), prvního místopředsedy (Ing. Zdeněk Mayer) a druhého místopředsedy (moje osoba). Každý z nás měl pod sebou několik odborů – organizačních článků národního výboru. V čele odborů stáli vedoucí a ti nám byli podřízeni. Mně podléhal odbor školství, kultury, sociálního zabezpečení a zdravotnictví a odbor obchodu, služeb, odbor místního hospodářství, dopravy a cestovního ruchu. K tomu jsem nafasoval předsednictví v několika komisích: lázeňské, kulturní a sboru pro občanské záležitosti.

My, „nové tváře“ ve vedení národního výboru, jsme o poslání této instituce měli jenom mlhavé povědomí a nulové praktické zkušenosti. Mě do problematiky zasvěcovala paní Jiřina Kameníčková, moje předchůdkyně ve funkci. Byla to dlouholetá funkcionářka hranického národního výboru a k funkci místopředsedkyně se postupně vypracovala z řadového zaměstnance. Po listopadových událostech se sama rozhodla, že odejde do důchodu. I když na mé zapracování nebylo mnoho času, zodpovědně se mně snažila předávat vědomosti potřebné pro výkon této funkce. Po jejím odchodu zůstal z původních funkcionářů národního výboru už jenom Zdeněk Mayer, na jehož zkušenosti jsme my nováčci byli v mnoha případech odkázáni.

Náš mandát byl časově velmi omezený – do prvních svobodných komunálních voleb, které pak proběhly v říjnu téhož roku.

Vladimír Juračka, 1990

Práce národního výboru běžela jakýmsi samospádem, mnoho prostoru pro iniciativu nás, uvolněných funkcionářů, nebylo. Jednou za týden jsme si udělali poradu, kde jsme si vyměnili informace o tom, co jsme řešili v uplynulém týdnu, a řekli si, co plánujeme pro následující dny. Jednou za měsíc jsme absolvovali schůzi patnáctičlenné rady národního výboru a přibližně co dva měsíce pak plenární zasedání národního výboru. Tuším, že dvakrát proběhly schůze tehdejších občanských výborů, kde jsme pak řešili připomínky občanů, třeba že ptáci kálejí na lavičky v parku a že se školní mládež chová neurvale.

Z těch podstatnějších záležitostí si vzpomínám na diskuse, zda zastavit započatou a nesmírně zahuštěnou výstavbu nového sídliště na Hromůvce. Podobný problém představovala plánovaná výstavba paneláků na Komenského a Hřbitovní ulici. Pro ty, kteří socialismus nezažili, připomínám, že bývalý režim byl posedlý bouráním starých domů a stavěním paneláků i na těch nejneuvěřitelnějších místech. Diskutovalo se rovněž o dalším osudu židovského hřbitova, z kteréžto památky učil

nil národní výbor těsně před revolucí několik hromad kamení a ty hodlal odvézt na skládku odpadu.

Před koncem našeho mandátu ještě proběhla akce za odvolání všech dosavadních vedoucích odborů národního výboru, což bylo v pravomoci plenárního zasedání. Byl to výraz snahy učinit nějakou významnější změnu, výsledek však byl poněkud rozpačitý, v podobě odvolání dvou vedoucích odborů.

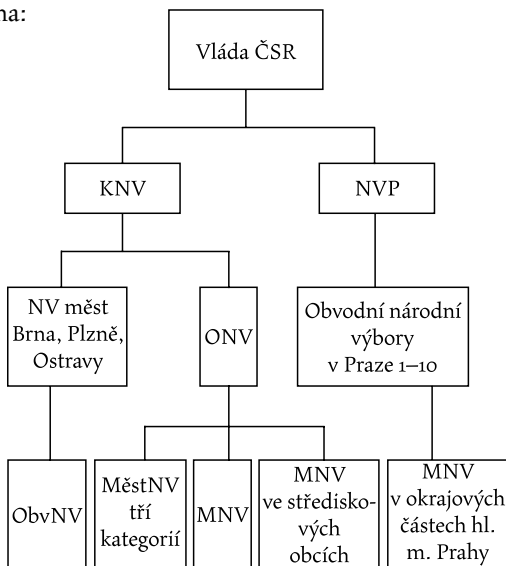
ZVLÁŠTNOSTI PŘECHODNÉHO OBDOBÍ

K ilustraci tohoto mezidobí mohu uvést následující příhodu. Vedení národního výboru se rozhodlo po pádu železné opony navázat spolupráci s nějakým městem v západní Evropě. Vybrán byl holandský Voorburg. Když se náš předseda vrátil z návštěvy Holandska, byl upozorněn jistou vedoucí odboru na to, že by měl podat písemnou zprávu o návštěvě kapitalistické ciziny s uvedením toho, s kým se stýkal, o čem spolu mluvili a podobně. Na jeho odpověď, že už nežijeme v socialismu, mu bylo sděleno, že dotyčný právní předpis, který tuto povinnost ukládá, stále ještě platí.

NÁRODNÍ VÝBOR COBY PRODLOUŽENÁ RUKA STÁTU

Postupně jsem získával představu o tom, co je to ten národní výbor zač. Byla to taková zvláštní instituce a k demokratické obecní samosprávě měla hodně daleko. Zatímco již v druhé polovině 19. století existovala v Rakousku-Uhersku samospráva svobodných obcí, po roce 1945 se místo obcí ustavily v Československu místní, okresní a krajské národní výbory. Ty místní nahradily dosavadní obecní zřízení, staly se však prodlouženou rukou státu bez jakékoliv významnější samosprávy. Tak například o tom, že se postaví v Hranicích nějaké sídliště, se rozhodovalo v Os-

travě a Přerově, tedy na krajském a okresním národním výboru. Navíc až do listopadu 1989 byly národní výbory všech stupňů ve faktické podřízenosti komunistické straně. Výmluvné je koneckonců toto schéma:

BLÍŽÍCÍ SE KOMUNÁLNÍ VOLBY

Nicméně navzdory všem těmto omezením měla naše práce smysl a já jsem si začal uvědomovat, jaký význam získá, až se po komunálních volbách obnoví obecní samospráva. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl kandidovat do Městského zastupitelstva v Hranicích. Kandidoval jsem za koalici Občanského fóra a sociální demokracie, na druhém místě kandidátky. Spojení se sociální demokracií bylo víceméně náhodné, tenkrát ještě nikdo nerozlišoval pravici a levici v politickém spektru. Ing. Jašek kandidoval za volební stranu Městský blok, což byla koalice strany socialistické, lidovců, zelených, strany zemědělské a HZSD–SMS (Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko). Posledně zmíněná strana zaznamenala v prvních svobodných parlamentních volbách docela slušný úspěch, neboť přesvědčila voliče, že nás, Moravany, Praha vykořisťuje a že je třeba s tím něco udělat. Z volebních plakátů Československé strany socialistické zase na voliče jukali jásaající šohajové a dcerky v národních krojích. Patrně tato tiskovina chtěla u voličů vyvolat dojem, že v případě vítězství socialistů bude budoucnost jednou velkou národopisnou slavností.

PRIMÁRNÍ VOLBY V HRANICKÉM OBČANSKÉM FÓRU

Naše kandidátka pro komunální volby byla sestavena na základě primárních voleb, které proběhly v rámci setkání zaregistrovaných příznivců Občanského fóra v Hranicích. Nicméně lídr kandidátky byl předem daný, což autokraticky rozhodl tehdejší šéf Občanského fóra Vlastimil Helcl. Vybral tehdejšího předsedu Zemědělského družstva Skalička, inženýra Josefa Hrubého. Ing. Hrubý byl kolem roku 1968 tajemníkem Městského výboru KSČ v Hranicích. Po sovětské okupaci byl vyloučen ze strany a byl politicky pronásledován. Zajímavé bylo, že v případě svého zvolení se nehodlal stát uvolněným funkcionářem města, přesto byl postaven do čela naší kandidátky. Byli jsme dohodnuti, že kandidátem na starostu města budu já, byť budu uveden až na druhém místě kandidátky.

VOLEBNÍ KAMPAŇ ANEB KOMUNÁLNÍ POLITICI V PONOŽKÁCH

S volební kampaní tehdy nikdo neměl žádné zkušenosti, poslední svobodné volby do zastupitelstev obcí se konaly za první republiky. Kampaň spočívala ve vylepování plakátů a pořádá-

85 ní předvolebních mítinků. Zajímavá byla schůzka s občany sídliště Nová ulice, která proběhla v budově tehdejší základní školy. Tam se naše volební strana setkala s kandidáty Městského bloku. Nejvíce mi utkvěla v paměti nekompromisní paní uklízečka, která nás donutila k tomu, abychom se všichni zuli, a tak jsme se potupně ucházeli o přízeň tamních voličů v ponožkách. Proč se tento mítink konal společně s konkurenční stranou, si už nevzpomínám, ale díky skvělé moderátorce, slečně Barboře Pánkové z Městského bloku, proběhl v naprosté pohodě.

Nejvíce práce jsem v rámci kampaně odvedl při tvorbě volebního programu. Ve vsí skromnosti si myslím, že na svou dobu nebyl špatný a představoval realistický a seriózní pokus dát vizi nadcházejícímu volebnímu období.

Těch volebních programů jsem pak dalších letech ještě zpracoval pět, z toho jeden pro volby do Zastupitelstva Olomouckého kraje.

V závěru volební kampaně se začala drolit dosavadní jednota Městského bloku. Někteří kandidáti začali hlasitě vyslovovat nespokojenost s počínáním svého lídra Ing. Jaška.

VÝSLEDKY KOMUNÁLNÍCH VOLEB

Komunální volby vyhrál Městský blok se 14 mandáty, naše koalice OF a ČSSD s devíti mandáty skončila na druhém místě, komunisté získali šest křesel a jedno místo v zastupitelstvu připadlo Politickému hnutí členů zemědělských družstev.

Povolební jednání ze začátku vypadala tak, že Městský blok obsadí místo starosty a nám připadne místo místostarosty. Těsně před ustavujícím zasedáním zastupitelstva však bylo zřejmé, že někteří zvolení členové Městského bloku pro svého lídra hlasovat nebudou. Tím padly dosavadní dohody a zvolení starosty a místostarosty se mělo rozhodnout až hlasováním v zastupitelstvu.

ZVOLEN STAROSTOU MĚSTA

Zastupitelstvem jsem byl v prvním kole hlasování zvolen do funkce starosty. Před dalším hlasováním byl Jiří Jašek navržen na funkci místostarosty. Svými spolustraníky jsem byl dotázán, zda chci s ním na radnici spolupracovat. Domníval jsem se tehdy, že by z nás mohl být, přes rozdílnost našich povah, docela dobrý tandem, a tak jsem svým kolegům doporučil, aby pro Jiřího Jaška hlasovali. Díky tomu byl zvolen do funkce místostarosty. Záhy po volbách jsem svého rozhodnutí začal litovat. Spolupráce s ním nebyla přes veškerou mou snahu možná. Místo toho, aby plnil svěřené úkoly, intrikoval. Ke stejnému závěru dospěla i městská rada, která po dramatické diskusi navrhla zastupitelstvu jeho odvolání. V říjnu 1990 pak zastupitelstvo města odvolalo Jiřího Jaška z funkce místostarosty a na uvolněné místo zvolilo Ing. Josefa Ježíka.

Zvolením starostou města se v mém životě otevřela nová kapitola. Velmi jsem si vážil toho, že jsem byl do této funkce zvolen a mohl jsem pro město Hranice dvanáct let pracovat.

Psáno na podzim 2009.

NĚKOLIK DESÍTEK ZAVRAŽDĚNÝCH V HRANICKÉM LÁGRU

V roce 2003 jsem vydal knížku *Příběh lágru – Internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích (1945–1946)* postavenou zejména na zápisech z výslechů, které proběhly v roce 1945 a 1946 v souvislosti s vyšetřováním zločinů v hranickém internačním táboře. Podle těchto záznamů bylo v táboře umučeno nejméně sedm osob, další tři případy byly zmíněny pouze okrajově a vyšetřování se jim nevěnovalo.

Teprve díky knize se mi podařilo setkat se se ženou, kterou jsem znal z výslechových protokolů jako Jiřinu K. Na jejím vyprávění mě nejvíce zaujalo tvrzení, že podle jejích zkušeností bylo v motošinském táboře ubíjeno v prvních týdnech 4 až 5 lidí denně. Celkově odhadovala počet zavražděných na cca 250 v průběhu května a června 1945. Její (již zemřelý, tehdy čtrnáctiletý) bratr tyto mrtvé osobně odvážel na hranický městský hřbitov [1]. To stavělo do nového světla už známé svědectví Franze Schneidera z roku 1947, v němž již po vysídlení do Německa uvedl: „Musel jsem pohrřbávat všechny mrtvolky zabitých Němců, z části ubité, zastrželené, nebo pověšené na šibenici postavené na dvoře. Krvavé stopy byly dobře viditelné od tábora až ke hřbitovu, protože mrtvolky byly převáženy na malém vozíku. Musel jsem tyto krvavé skvrny zahlazovat lopatou a koštětem. Mrtvolky byly nahé házeny v počtu až šest těl do jednoho hrobu, při tom česká stráž mrtvolky kopala a fackovala s poznámkami: „tak teď můžou německé svině shnit!“ Myslím, že nejméně 300 mrtvol bylo takto zahrabáno.“ Zatím jsem nenašel způsob, jak tato hrůzná čísla ověřit.

Ještě jiná čísla uvedl jeden z internovaných, dříve vedoucí továrny Kunz – Adalbert Schattauer – když v říjnu 1946 vypovídal v Novém Jičíně, tedy mimo dosah hranické SNB: „podle vyprávění si strážných a podle toho, co jsem sám viděl, ubito mělo být v tomto táboře asi 37 Němců a Čechů, Srbů, Slováků atd.“ Počet obětí 40 udává pro Hranice také soupis s názvem *Místa, kde byly vykonány popravy a vraždy Němců v období V.–VII./45 (1947)* [2].

Příčiněním Václava Bednáře, který mě kdysi upozornil na ony výslechové protokoly, a tak mě vlastně k celé problematice přivedl, jsem v Pamětní knize farnosti hranické našel další zajímavé svědectví o hranickém internačním táboře [3]: „Jen škoda, že si národ sám zkazil krásné chvíle osvobození, kdy u některých lidí radost ze svobody se změnila v nevázanost, krádeže německého majetku, který patřil nyní našemu státu, odporné průvody městem s některými neoblíbenými Němci a kolaboranty za účasti dětí, opilství, úpadek pracovní morálky, chamtivost, osočování, udavačství, pomluvy, závist atd., koncentrační tábor ve staré nemocnici aj.“ A dále: „Ostudou Hranic zůstane internační tábor, který zde byl zřízen hned po osvobození města r. 1945 a v němž umístění všichni Němci z Hranic i okolí. Vedení v táboře svěřeno některým „osvobozeným politickým vězňům“ českým, kteří sem přinesli mravy obvyklé u německého gestapa, odtud se mluví u nás o „českém gestapismu“. Zde hrubým jednáním a nedostatkem potravy a ošetření zemřelo mnoho starších lidí, a clona z této záležitosti odhalena částečně při vyšetřování p. Boudy. Číslo zde uvedené – zemřelí v internačním táboře – není úplné, jiná úmrtí jsou utajena v ohledacích listech fingovanými nemocemi. Odsunem Němců do říše r. 1946 zrušen byl tábor internační, na něhož s bolestí budou vzpomínat mnozí Češi, z nenávisti sem přivedení.“ Následující tabulka přitom obsahuje údaj, že v internačním táboře v roce 1945 zemřelo 21 lidí, v roce 1946 pak 3 lidé [4]. Autorem zápisu je Josef Troup (1897–1984), gymnaziální profesor a krátce též hranický starosta. Zápis pochází ze srpna 1948, kdy už byl po únorovém převratu z učitelského místa vyhozen. Jím uváděná čísla se blíží informacím A. Schattauera.

[1] Na její svědectví jsem upozornil v dodatku zařazeném do dotisku *Příběhu lágru* (červen 2004).

[2] Archiv Ministerstva vnitra (Brno-Kanice) A 2/1, 1765, mikrofiše 21/54, cituje Franz Chocholatý Gröger, Kde že ti mrtví jsou... (<http://www.cs-magazin.com/2010-11/view.php?article=articles/cs101183.htm>, 14. února 2011).

[3] Roman Helcl: Hranice už ví, jak prožily konec války, in: *Mladá fronta Dnes*, Střední Morava, 13. 5. 2006, s. 3.

[4] Mimo to je tu rubrika *Němci*, udávající pro rok 1945 počet 36 zemřelých.

Netuším, zda se někdy podaří prokázat stovky zavražděných, ale už dnes lze bezpečně tvrdit, že následkem špatného zacházení či přímo rukama strážných bylo v hranickém lágru v létě 1945 zavražděno přinejmenším několik desítek lidí.

Jiří J. K. NEBESKÝ

FRIEDRICH KULNIGG – – MALÍŘ HRANICKÉ KRAJINY

Výzdobu obřadní síně v hranickém zámku tvoří mj. také čtyři olejomalby z 80. let 19. století. Jen jedna je signována »F. Kulnigg«, ale zjevně jsou všechny čtyři obrazy dílem téhož autora. O něm nebylo v literatuře známo prakticky nic, až před několika lety publikovaný článek [1] Dr. Elisabeth Schlögg-Ernst, zaměstnankyně Štýrského zemského archivu, naše vědomosti rozšířil.

Friedrich Kulnigg se narodil 15. dubna 1838 ve štýrském hlavním městě Graz jako páté dítě Josefa a Marie Amalie Kulniggových. V letech 1853–1855 byl studentem tamní výtvarné akademie, 1858–1859 navštěvoval kurz krajinomalby u prof. Franze Steinfelda na vídeňské akademii výtvarných umění, souběžně absolvoval tři semestry na právnické fakultě, nakonec se ale rozhodl pro vojenskou dráhu, při níž své výtvarné nadání využil jako pedagog předmětů týkajících se kartografie. Roku 1866 se stal kadetem u 20. pěšího pluku a téhož roku byl povýšen na poručíka. Kartografické vzdělání získal v letech 1873–1874 na vídeňské výtvarné škole Institutu vojenské geografie, následně pracoval v Haliči jako vojenský mapovač, 1875 povýšen na nadporučíka. Pak se věnoval výuce předmětů s názvy Terrainlehre a Terraindarstellung – od října 1877 do září 1879 na kadetní škole v Liebenau u Grazu, následovala vojenská vyšší reálka a jezdecká kadetní škola v Hranicích, kde v roce 1882 dosáhl hodnosti kapitána. V září 1883 nastoupil na vojenskou nižší reálku v St. Pölten, 1885–1886 působil na obdobné škole v Košicích. Poté nastoupil do vojenského archivu ve Vídni, kde se stal vedoucím kartografického oddělení, 1896 povýšen na majora. V dubnu roku 1900 měl být penzionován, ale krátce předtím zemřel. Přesné datum úmrtí není zatím známo.

Nikdy se neoženil, ale z jeho testamentu vyplývá, že 38 let žil s Marií Dežmannovou, roz. Petroci, která se také stala jeho dědičkou. V poslední vůli také vyslovil přání mít vojenský pohřeb bez účasti duchovního.

Štýrský zemský archiv vlastní 18 Kulniggových výtvarných děl – akvarely, perokresby a litografie zachycují budovy a zákoutí tehdejšího Grazu, všechny byly vytvořeny v l. 1861–1879.

Z údajů, které shromáždila Elisabeth Schlögg-Ernst vyplývá, že Friedrich Kulnigg působil v Hranicích v letech 1879–1883 (čtyři školní roky), z roku 1882 je dokonce zachováno několik fotografií učitelského sboru (viz s. 88).

Z doby jeho hranického působení se zachovala zmíněná čtveřice pláten:

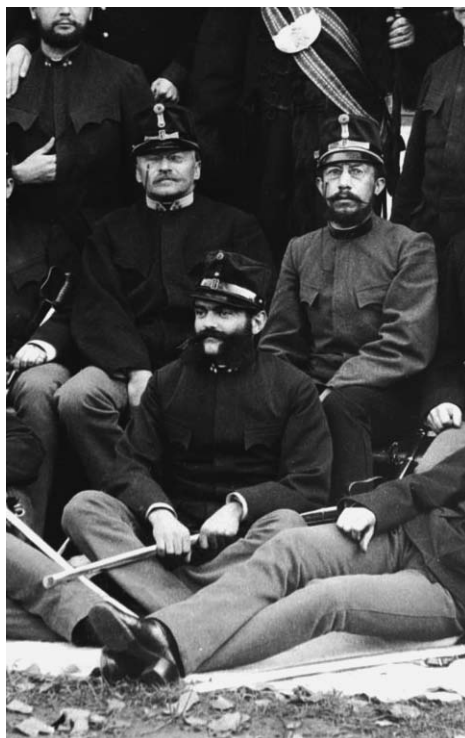
- Helfštýn – zřícenina hradu, nesignováno
- Klichovská ulice – hranické předměstí, signováno »F. Kulnigg 882«
- Teplické údolí – pohled na lázně, nesignováno
- Kostelíček – pohled na Hranice, signováno »FK«

Všechna plátna jsou olejomalby o rozměru 900 × 680 mm, shodné rámy mají rozměr 1040 × 815 mm. Jedná se o poměrně zručné, ještě biedermeierovské olejomalby, jež by stejně dobře mohly být vytvořeny o třicet let dříve. Narodil od grazských obrázků soudobých zákoutí převládá u hranických prací idylická krajina okolí města. Přesto mají vedle uměleckého významu tyto práce nezanedbatelný rozměr dokumentární.

[1] Elisabeth Schlögg-Ernst: Friedrich Kulnigg (1838–1900). Künstler und Archivar. In: Josef Riegler (Hg.), Bauern, Bürger, hohe Herren. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv 2005, s.73–84.

Všechny čtyři obrazy jsou dnes součástí sbírek Městského muzea a galerie v Hranicích, jejich osudy jsou poměrně zajímavé. Citujme svědectví Jaromíra Zahálky, syna Otakara Zahálky (1891–1942), který byl v letech 1934–1939 velitelem Československé vojenské akademie, tedy instituce, která navázala na tradici hranických vojenských ústavů: „K někdejšímu bytu v hranické akademii nám byl přidělen velký půdní prostor ve čtvrtém patře rizalitu střední budovy s krásným výhledem na Pašovické vrchy s Helfštýnem a tok Bečvy. Na této půdě za podkrovním trámem jsem našel také svitky obrazů, které jsem donesl domů. Překvapenému otci se malby líbily, a tak požádal vojenskou správu o jejich odkoupení. Obrazy, které otec nechal restaurovat a zarámovat, zdobily největší místnost našeho hranického bytu, která sloužila převážně jen příjmu oficiálních a polooficiálních návštěv, jež chtěl velitel VA pohostit v soukromí. Při stěhování z Hranic do Zlína [1] musela naše rodina, s ohledem na menší byt, přestěhovat část zařízení do nově zakoupeného rodinného domku ve Zborovicích u Kroměříže. Dva z obrazů (lázně Teplice a Kostelíček) putovaly s námi do Zlína a tvořily nadále výzdobu našich všech zlínských bytů. Ostatní dva obrazy (Helfštýn a hranický zámek) byly uloženy na půdě zborovického domku. Po jeho prodeji a likvidaci v něm uloženého majetku byly obrazy odvezeny a uloženy na půdě jednoho domku v Pašovicích u Uherského Brodu prostřednictvím rodinného přítele řídícího učitele Rychetníka. Po přestěhování maminky Jeleny do České Lípy ze Zlína v roce 1966 nebylo v bytě místo pro prvně jmenované dva obrazy. Rodina se tudíž rozhodla nabídnout malby městu Hranicím k odkoupení. S využitím sestřiny spolužačky, pracovnice muzea v Opavě, jsme našli cestu k řešení.“ [2] – Vlastivědný ústav v Olomouci v létě 1966 obrazy koupil od rodiny Zahálků prostřednictvím olomoucké prodejny starožitností a předal je Vlastivědnému ústavu (muzeu) v Přerově, kde byly zařazeny do fondu hranického muzea, jež se součástí přerovské instituce stalo v roce 1963. Do přírůstkové knihy hranického muzea byly obrazy zapsány 12. prosince 1966. Poté byla plátna (v rámech, které dostala ve 30. letech 20. století) vystavena v rámci expozice o hranické historii v prostorách synagogy a po rekonstrukci zámku v roce 1998 v tamní obřadní místnosti.

Jiří J. K. NEBESKÝ

Friedrich Kulnigg (sedící na zemi), 1882

EMANUEL PENDL – AUTOR HRANICKÉ SOCHY CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA I.

Když jsem před časem listoval archiváliemi Státního okresního archivu Přerov, objevil jsem listiny týkající se odhalení sochy Františka Josefa I. v Hranicích, zejm. návrh na vyznamenání

[1] Rodina se v dubnu 1939 přestěhovala z budovy akademie do nedalekého domu čp. 261 (Drahotuše) a odtud v březnu 1940 do Zlína.

[2] Citace je složena z vět obsažených dílem v nedatovaném (asi ze 60. let 20. století) strojopisu Jaromíra Zahálky o původu obrazů (archiv JZ) a dílem v dopisu JZ autorovi článku z 27. ledna 2011.

Pendlův socha císaře Františka Josefa I., Hranice, Třída generála Svobody (Stará střelnice)

autora sochy spolu s jeho vlastnoručním životopisem [1] a zprávu o jeho vyznamenání. Byl jsem tímto nálezem potěšen zvláště proto, že o sochaři E. Pendlvi není v našem prostředí mnoho známo [2].

Po slavnostním odhalení pomníku na Školním náměstí dne 26. června 1898 se v září téhož roku městská rada usnesla podat návrh na vyznamenání autora sochy císařem. K návrhu byl přiložen také životopis E. Pendla. Zde je jeho český překlad:

„Johann Baptist Pendl, můj dědeček, narozený v Zillerthalu v Tyrolsku roku 1791, vytvořil mnoho sochařských děl v ušlechtilém smyslu umění, byl nejvýznamnějším sochařem ve své době v Tyrolsku a zemřel v roce 1859 v Meranu.

Franz Xaver Pendl, můj otec, narozený v Meranu 1817, působil ve stejném oboru jako Johann Baptist jako sochař až do svých 80 let, zemřel v Meranu 1896. Studoval již r. 1841 na vídeňské akademii výtvarného umění a obdržel v roce 1842 cenu svob. pána Gundela a Reichela věnovanou Nejvyšším dvorem, vrátil se pak do rodné země Tyrolska, kde vytvořil mnoho mistrovských děl církevního umění.

Vzal jsem si proto za úkol pokračovat dále ve stopách těchto zmíněných umělců na cestě umění, která mne přivedla po základní výuce v otcovském domě v roce 1864 na akademii do Benátek, kde jsem pod vedením profesorů Luigiho šlechtice Ferrariho a Karla Blaase studoval s tak dobrými výsledky, že jsem v srpnu 1865 obdržel dvě ceny. Když byla akademie v Benátkách předčasně v roce 1866 uzavřena a po válce se stala italskou, odešel jsem do Vídně a brzy, v roce 1872, jsem dostal za svoji soutěžní práci Reichelovu cenu, za velkou zakázku na vytvoření sochy Spravedlnosti pro vídeňský justiční palác a po dokončení

[1] SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, Presidiální spisy, I. část, 1876–1918, r. 1898, kart. č. 8, č. pres. 158.

[2] Tomáš Pospěch, Jeho veličenstvu císaři k výročí – hranická socha Františka Josefa I. In: Hranický týden, 13. srpna 1999, s. 6.

tohoto paláce v roce 1881 jsem byl představen Jeho Veličenstvu našemu císaři a dobrotivý monarcha moji práci vřele pochválil. Dva lvi před zmíněným palácem, alegorická postava Lex imperat (zákon panuje) ve funkčním sále a mnohá jiná díla v téže budově jsou mými výtvoři.

V roce 1874 jsem obdržel od rakouského muzea diplom vydaný Jeho Císařskou Výsostí arcivévodou Rainerem za vystavenou dřevěnou sochu. Totéž muzeum zakoupilo jistý počet mých výtvořů jako vzory pro obor sochařství soch ze dřeva, rovněž tak ministerstvo kultu a vyučování.

V roce 1878 jsem byl vyslán vídeňskou obchodní a živnostenskou komorou jako zpravodaj pro úsek sochařství na světovou výstavu do Paříže.

Roku 1896 se Jeho Veličenstvo náš císař zúčastnil svou Nejvyšší přítomností slavnostního aktu položení posledního kamene při stavbě nové radnice v Korneuburgu a já jsem byl císaři představen a pochválen Jeho Veličenstvem za svoje díla vytvořená pro tuto radnici. Jsou to: 2 postavy v nadživotní velikosti – císař František Josef I. a císař Albrecht I. Pro téměř všechna monumentální díla nedávné doby ve Vídni jako budovu parlamentu, radnici, univerzitu, c. k. dvorní divadlo, jsem byl povolán, abych vytvořil sochařská díla. Rovněž pro takové stavby v Praze, Innsbrucku, Meranu atd. atd. V roce 1882 v soutěži na pomník osvobození Vídně od Turků pro kostel sv. Štěpána jsem obdržel 3. cenu. Pro čestné náhrobky polního maršálka svob. pána Hesse a polního zbrojmistra svob. pána Johna na ústředním hřbitově ve Vídni vytvořil jsem na zakázku c. k. ministerstva války portrétní busty obou velkých válečníků a byl jsem příležitostně při odhalení Hessova pomníku pochválen nadšenými slovy Jeho Císařskou Výsostí arcivévodou Albrechtem.

Po dokončení čestného daru pro prezidenta nejvyššího soudního dvora Schmerlinga k jeho jubileu v c. státní službě mne vyznamenal Jeho Císařská Výsost arcivévoda Rainer návštěvou v mém ateliéru.

Patrně asi nejkrásnějším úkolem v mém životě bylo nedávno vytvoření 1. pomníku na volném prostranství Jeho Výsosti císaře Františka Josefa I. pro město Hranice [1]. Při příležitosti dokončení tohoto díla obšťastnilo mne Jeho Veličenstvo svoji návštěvou v ateliéru, rovněž tak opět Jeho Císařská Výsost arcivévoda Rainer.

Nedávné představení před Jeho Veličenstvem císařem bylo mi rovněž příležitostně umožněno při slavnostním vysvěcení nového farního kostela na Breitenfeldu ve Vídni, pro kterýž kostel jsem vytvořil veškerou figurální výzdobu oltáře.

Wien, II. okres
Wehlstrasse 226

Emanuel Pendl
akademický sochař,
narozený v Meranu 1845“ [2]

Návrh na vyznamenání sochaře byl doporučen okresním hejtmánem Maxmiliánem Juliem hrabětem Coudenhove [3] ke kladnému vyřízení. K němu skutečně došlo, o čemž svědčí přípis, z něhož se dozvídáme, že 1. dubna 1899 byl ve Vídni Emanuelu Pendlovi udělen rytířský kříž Řádu Františka Josefa I. [4]

JAN HAVLÍK

[1] Tvzení, že hranický pomník je první sochou Františka Josefa I. na volném prostranství, je zajímavé a zasloužilo by si podrobnější výzkum.

[2] Z biogramu E. Pendla otištěného v Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Bd. 7 (Lfg. 35, 1978), s. 404–405 můžeme doplnit, že zemřel ve Vídni 28. září 1927.

[3] Maxmilian hrabě Coudenhove (1865–1928), 1891–1900 hranický okresní hejtmán, 1915–1918 český místodržící.

[4] SOKA Přerov, Okresní úřad Hranice, Presidiální spisy, I. část, 1876–1918, r. 1899, kart. č. 9, č. pres. 112. Řád Františka Josefa I. byl založen roku 1849, v roce 1899 měl čtyři stupně, z nichž rytířský kříž byl stupněm nejnižším.

91 HISTORIE A SOUČASNOST PODNIKÁNÍ NA PŘEROVSKU A HRANICKU

(Jiří Lapáček: *Z historie podnikání*, s. 7–183)

Žehušice, Městské knihy s.r.o. 2009, 319 stran

V roce 2009 vydalo nakladatelství Městské knihy v rámci edice „Historie a současnost podnikání v regionech ČR“ publikaci, která se věnuje podnikatelské činnosti v obcích Přerovska a Hranicka. Jedná se v pořadí již o 58. svazek této na území českých zemí unikátní ediční řady, vycházející již od roku 1998. Podobně jako její předchůdci je i tato kniha rozdělena dvě hlavní části: oddíl věnovaný vzniku a rozvoji podnikání v regionech Přerovska a Hranicka (autorem ředitel SOkA Přerov Jiří Lapáček) a část, v níž jsou představeny vybrané firmy současnosti. Naše pozornost bude upřena pouze na text zabývající se historií podnikatelské činnosti (s. 7–183).

Výkladu o historii podnikání předchází úvod, v němž autor pojednává o obecných problémech podnikání, následovaný popisem přírodních poměrů a nástinem správního vývoje obou regionů. Úvodní strany navíc doplňuje vhodně zařazená mapa vymezující hranice sledovaného území. Místo zevrubného popisu správního vývoje, jenž je čtenáři k dispozici v jiných publikacích (např. Lapáček, J. – Passinger, B.: *Pobečví v proměnách času*. Přerov 2005), by byl ale zřejmě přínosnější historický nástin rozvoje obou regionů.

Text o historii podnikání je rozdělen do několika kapitol, z nichž některé jsou dále členěny podle vybraných lokalit. O kritériích volby zařazení jednotlivých míst se však nikde nedozvídáme. Nejprve je čtenář knihy seznámen s rozvojem cechovně organizované výroby, následuje výklad o manufakturním období, živnostenských společenstvech, dopravě, elektřině a obchodu. Historickou část díla uzavírá rozsáhlá kapitola o podnikání ve vybraných místech Přerovska a Hranicka do roku 1945. Autor, přední znalec dějin obou regionů, opírá se o dostupnou regionální literaturu a prameny, obohatil v mnoha ohledech naše znalosti o jejich hospodářském vývoji. Na publikaci populárněvědeckého charakteru podal faktograficky vyčerpávající pohled na tento segment historie.

Necháme-li stranou ne úplně přesné objasnění některých užitých pojmů (cechy, manufaktura nebo továrna), proti čemuž by zřejmě vznesl kritický hlas jen znalec hospodářských dějin, představuje historická část publikace vskutku cenný a bohatý zdroj poznatků. Snad by přehlednosti práce prospělo spíše chronologické rozdělení textu, popř. precizněji provedené tematické členění. Předělo by se tak zpřetrhání kontinuity výkladu a jeho rozmělnění do více kapitol, k jakému došlo například v případě pojednání o ceších, manufakturní výrobě či obchodě. Ostatně právě kapitola o obchodní činnosti, provázející odedávna lidskou společnost, by si zasloužila jistě podrobnější zpracování než započít ji až vznikem přerovského obchodního grémia v roce 1886 a zabývat se v ní na malém místě pouze Přerovem. Více by se dalo čekat rovněž od podkapitoly, která byla věnována podnikání v Hranicích do roku 1945. V porovnání s Lipníkem nad Bečvou rozsahem přibližně poloviční text totiž plně nereflektuje hospodářskou realitu sledovaného období. Snad s výjimkou Hellerova podniku a Kunzovy společnosti je výklad o dalších podnikatelských aktivitách v Hranicích až příliš stručný.

Dílo Jiřího Lapáčka si oprávněně zaslouží v mnoha ohledech ocenění. Shromáždit, utřídit a zpracovat velké množství materiálů vyžadovalo vynaložení jistě značného úsilí, byť byl autor takřkajíc přímo u zdroje. Kladem je rovněž bohatá, dobře zvolená a vhodně zařazená obrazová příloha. Vedle několika výše uvedených připomínek lze mít drobné výtky k výběru použité literatury, jejíž seznam je předložen v závěru textu (s. 182–183), ale vzhledem k charakteru práce a účelu vydání by se jednalo o výtky marginální. Význam a skutečný rozměr Lapáčkova díla ocenění určitě každý, kdo se bude chtít seznámit se základním rysy vývoje podnikatelské (přesněji hospodářské) činnosti Přerovska a Hranicka.

PETR KADLEC

OSUDOVÉ OSMIČKY 20. STOLETÍ V HRANICÍCH

Hranice, Město Hranice 2008, 233 s.

Ani Hranice neunikly módní vlně posledních několika let reprodukovat dění na jejich území v klíčových časových bodech 20. století, koncentrovaných v tomto případě do čtyř let zakončených osmičkou – 1918, 1938, 1948 a 1968. Osudových okamžiků v hranických dějinách bychom v uplynulém století zřejmě našli daleko více (1914, 1939, 1945, 1989 či 1997), ale vážně by se tím narušila „osmičková logika“ vzniku recenzované práce. Vedle atraktivního názvu nalákala řadu čtenářů jistě také autorská trojice složená z Hraničanům dobře známých osobností, které se hranickými dějinami dlouhodobě zabývají.

Publikace je strukturována do čtyř kapitol podle zvolených časových mezníků. Vzhledem k tomu, že se jednotlivé kapitoly věnují vždy specifickému problému, nenavazují na sebe a jsou uzavřeným celkem, bude o každé z nich pojednáno zvlášť. Dílo otevírá snad až příliš krátký úvod. Propracovanější uvedení do „hranického“ 20. století v podobě historického nástinu by přitom bylo žádoucí z prostého důvodu: Hranice dodnes postrádají syntetické zpracování svých dějin nejen 20. století, ale vlastně i předchozích období až do poloviny 17. století. Absence práce, která by kontinuálně pojednávala o hranických dějinách, je pak příčinou toho, že čtenář „Osudových osmiček“ si jen stěží zasadí ony klíčové okamžiky do kontextu celkového vývoje města, náležitě neocení jejich význam a sotva pochopí jejich místo. Stručný úvod umožňuje nahlédnout i do zákulisí vzniku knihy. Potěšitelný je jistě zájem vedení města o podobnou publikaci, zarážející je na druhou stranu tradiční snaha připravit ji v co nejkratší době, zřejmě proto, aby se její vydání vměstnalo do roku zakončeného osmičkou. Ve výsledku se pak kratší přípravná fáze musí logicky nežádoucím způsobem projevit ve všech fázích historikovy práce: heuristice, kritice, interpretaci i syntetickém uchopení a zpracování poznatků. To se následně odrazí na kvalitě díla a jeho vypovídací hodnotě, na což upozornil rovněž autor úvodní části Jiří J. K. Nebeský.

První kapitola „Říjen 1918“ (s. 9–52) překonává zdaleka to, co by od jejího názvu čtenář očekával. Její autor (Václav Bednář) se v ní neomezil pouze na osvětlení říjnových událostí roku 1918, ale pokusil se ukázat cestu, která k nim v Hranicích vedla a nastínit i „poříjnovou“ situaci. Oceňování si zaslouží, že se svým výkladem vrátil až do přelomu 19. a 20. století a představil složitou situaci na místní komunální scéně. Značnou pozornost věnoval rovněž válečnému období let 1914–1918, kterým se badatelsky zabýval již dříve. Jen na několika stranách se však soustředil na události stěžejního časového úseku, tedy října (případně i listopadu) 1918. Velmi čtivý a umně koncipovaný text této kapitoly jednoho ze současných předních znalců hranických dějin a osobností 19. a 20. století devaluje poněkud omezená pramenná základna (zejména regionální tisk a kroniky). Evidentně schází zejména využití poměrně často opomíjeného, přesto důležitého pramene pro poznání dějin města – zápisů ze zasedání obecního výboru (k dispozici ve SOKA Přerov, fond Archiv města Hranice, č. i. 145). Snad až příliš často se autor opírá o Kramolišovy vzpomínky na válečná léta, publikované v z roce 1927. Stinnou stránkou kapitoly je výskyt některých neobratných, nejasných a ne zcela přesných formulací či tvrzení, zejména v obecnějším výkladu kapitoly. Příkladem nad jiné budiž konstatování, že „habsburské úřady zabezpečily po roce 1848 Židům rovná občanská práva a svobody...“, nebo výraz „nacionální demonstrace“ (s. 21) apod. Závažnějším nedostatkem je absence jednoznačného zdůraznění a objasnění úlohy hranického národního výboru, který se ustanovil již 29. 10. 1918 a v prvních prvorepublikových týdnech byl nepochybně rozhodujícím činitelem místní politické scény, neboť její vrcholové orgány – obecní výbor a městská rada se až do počátku roku 1919 scházely jen velmi sporadicky. Tato negativa ale nemohou zastínit jinak dobrý dojem z obsahově přínosné kapitoly.

Název následující kapitoly je „Říjen 1938“ (s. 53–146). Vyjadřovat se k jejímu obsahu je obtížné, neboť autorem je až na úvodní část (Hana Svobodová) dobový pozorovatel, penzionovaný ředitel místního gymnázia a hranický kronikář Emil Cigánek. Úvod této kapitoly obsahuje vedle nástinu situace roku 1938 také odkazy na některé práce k tématice Hranic v období Mnichova. Obojí podle recenzenta čtenář jistě uvítá, stejně jako vysvětlení, proč se staly Cigánkovy kronikářské zápisy v mírně jazykově korigované podobě jejím textem. Není na místě hodnotit Cigánkuv výklad převzatý z jeho kronikářských záznamů o roce 1938. Pozice přímého pozorovatele dějinných událostí má své klady i zápory, které se pak nevyhnutelně záměrně nebo nezáměrně projeví v autorově zápisu, přestože byl Cigánek erudovanou osobností velkého rozhledu, zdatným systematikem a člověkem schopným zaujmout ke svému okolí maximálně možné objektivní a kritické stanovisko. Je ale možné vyjádřit se alespoň ve stručnosti k zařazení Cigánkových zápisků do knihy. Přestože je to zdůvodněno jejich nezpochybňovanou autenticitou, obsažností a kvalitou, představují s ohledem na způsob vypracování zbývajících tří kapitol výrazný zásah do koncepce celého díla. Snad to byly vedle výše uvedených důvodů i na začátku zmiňované důvody časové, které způsobily, že se využily sedmdesát let staré kronikářské zápisy (přes všechny jejich klady) místo toho, aby vznikl nový výklad hranických událostí roku 1938. Vytknout lze i záležitost formálního a morálního charakteru. Pokud již bylo použito takřka beze změn textu Emila Cigánka, měl by jako autor kapitoly a spoluautor knihy figurovat právě on, byť s patřičnou ediční poznámkou.

Autorem obsáhlé třetí kapitoly o únoru 1948 (s. 147–200) je opět Václav Bednář. Podařilo se mu vytvořit poměrně plastický obraz situace v Hranicích a na Hranicku přibližně ročního období (léto 1947 – léto 1948), přičemž na několika místech jej překračuje (viz podkapitola „Slavíčský monstrproces“ nebo biogramy vybraných osobností). Pro znalce Bednářových statí není překvapivé konstatování, že její tvůrce podal klíčové události čtivou formou a bez zjevnějších stylistických přehmatů. Tuto kapitolu lze považovat bezesporu za vůbec nejzdařilejší a nejpřínosnější z celé knihy. Zasloužilo se o to potřebné a výstižné uvedení čtenáře do problematiky, výběr a množství sledovaných problémů a způsob jejich zpracování, ale i rozmanitá pramenná základna (s oporou ve fondech SOkA Přerov), která je jejím východiskem. V závěru si autor neodpustil politování nad tím, že se nemohl nevěnovat některým jiným problémům. Důvodem byl nedostatek času na zpracování, faktor, o němž bylo dostatečně pojednáno již výše. Doplatili na to samozřejmě čtenáři knihy, kteří přišli o další jistě neméně poutavým způsobem vyličené události sledovaného období.

Bednářův text představuje do značné míry protipól závěrečné čtvrté kapitoly Milana Goldy o srpnu 1968 (s. 201–232). Tuto uvozuje vzhledem k celkovému rozsahu výkladu přespříliš dlouhý vhléd do obecných dějinných souvislostí. Nutno podotknout, že právě úvodní část budí patrně nejlepší dojem. Zhostit se úkolu napsat o událostech roku 1968 nebyl z více důvodů jistě snadný úkol. Jeho zvládnutí se odvíjí od přístupu k literatuře, tištěným a archivním pramenům a práce s excerpovanými zdroji. V nelehkém úkolu Golda úplně neobstál. Celé části jeho textu jsou totiž pouze převzatým či přepracovaným zněním článků otištěných v hranickém „Kulturním kalendáři“ nebo zapsaných v místní kronice pro léta 1967 a 1968. Náročnější čtenář by očekával více – ať již větší zapojení denního tisku či využití metod dnes moderní oral history. Kapitola, jejíž jádro leží v klíčových srpnových dnech roku 1968, trpí někdy až přílišnou popisností a stylem zápisu připomíná na mnoha místech spíše staré kronikářské zápisy než původní autorový text z počátku 21. století. Vítanou a ocenění hodnou je naopak vypovídající fotografická příloha.

Recenzované dílo považujeme přes všechny výše naznačené výhrady bezesporu za přínosné, ať už pro běžnou laickou čtenářskou obec nebo více zainteresované zájemce o historii Hranic. Snad s výjimkou prací Václava Bednáře a Jiřího J. K. Nebeského se hranickým dějinám

20. století (nebo alespoň jejich vybraným aspektům) nevěnovala nikdy tak velká pozornost jako v „Osudových osmičkách“. Monografii lze tedy hodnotit jako důležitý článek složité mozaiky poznání dějin města, v němž žijeme. Převážná část výkladu nebyla doposud nikde publikována a množství informací zůstalo až do vydání knihy veřejnosti zcela neznámým. Ocenění si zaslouží také grafické zpracování díla, včetně náležitého opatření obrazovou přílohou. Snad jsou poslední řádky této recenze správnou příležitostí vyslovit provokativní myšlenku na závěr: nedozrál už konečně čas na to zamyslet se, zda by nebylo vhodné upustit od realizace podobných projektů (byť mohou být sebevíc prospěšné) a začít systematicky pracovat na dokončení syntetického výkladu o hranických dějinách!

PETR KADLEC

VÝTVARNÍ UMĚLCI MĚSTA HRANIC

Hranice, Město Hranice 2009, 160 s.

Reprezentativní vázaná barevná kniha formátu A4, všechny texty v češtině, němčině i angličtině. To jsou první dojmy a naladí čtenáře a diváky příznivě. Grafické řešení je vkusné, byť ne skvělé, několik fotografií kazí nízké rozlišení, ale většinou i fotografie vyšly dobře. Při listování se však objevují otazníky po žánrovém vymezení knihy. Pokud jde primárně o katalog současných hranických výtvarníků, který má sloužit k jejich propagaci, pak jsou velkorysá výprava knihy a její náklad (1000 ks) vlastně nenáležité, protože prodejnost takového katalogu je nízká a možnost efektivně rozdávat rozměrnou knihu také není nejvyšší. Jiná věc by byla, kdyby se jednalo o pojednání o hranických výtvarnících v průběhu posledních staletí, byť by to bylo pojednání jen formou biogramů s ukázkami děl. V historickém přehledu Renaty Skřebské (Hraničtí malíři od konce 18. století do počátku 20. století) jsou zmíněni pouze malíři (ne tedy sochaři a další výtvarné profese), pro 16.–18. století jsou to pouze tři jména, ačkoliv především Bohumír Indra otiskl medailony celé řady výtvarníků spjatých s Hranicemi v té době. Období 19. století je v knize popsáno vydatněji, ale Josefa H. A. Gallaše (jehož obraz Čtrnácti svatých pomocníků byl v interiéru Kostelíčka identifikován už v roce 2002), Friedricha Kulnigga (autora několika olejů s hranickou tematikou) a další zde nenajdeme. Stať Radovana Langer a Hany Svobodové (Výtvarná scéna po roce 1945 do současnosti) už se zdaleka neomezuje jen na malíře, podrobněji zmiňuje několik jmen, jimž se nedostalo samostatných portrétů, reflektuje zejména situaci 70.–90. let 20. století, zatímco o předcházejících desetiletích toho mnoho neobsahuje (první polovina 20. století vlastně není tématem ani tohoto ani předchozího textu). Další dvě třetiny knihy tvoří katalog čtrnácti současných a dvou relativně nedávno zemřelých (Zdeněk Smejkal r. 2006, Ladislav Vlodek r. 1996) hranických tvůrců – biogram, kunsthistorický portrét a ukázky z díla. Jsou zde výtvarníci, kteří obrazně řečeno hrají první ligu, jsou zde kvalitní regionální umělci i ukázky slabší úrovně (ale nic vysloveně slabého). Otázku, zda tento pelmel nakonec nedělá špatnou službu jedněm, druhým i třetím, nechme bez odpovědi. Můžeme to vnímat i pozitivně – jde o přehled stavu bez hodnotících kritérií.

Celkově se zdá, že kniha byla vydána v ne zcela vykrystalizované podobě, jak je dnes ostatně běžné. Vždy se najde dost objektivních či aspoň pochopitelných důvodů. Což nemyslím ironicky. Ale je to škoda.

Kdybych si směl dovolit uvažovat, jaké by to bylo ideálním světe, pak by v Hranicích existovalo občanské sdružení Kruh hranických výtvarníků (1989–1998 to bylo Volné sdružení hranických výtvarníků, jak uvádí kniha), které by jednou za dva roky pořádalo společnou prodejní výstavu, a recenzovaný tisk by byl jejich propagačním katalogem, záslužně financovaný z větší části městem. A kromě toho by se našel (kunst)historik, který by z vlastního zájmu zpracoval přehled hranických výtvarníků v širokém spektru od malířů přes sochaře až po fotografie. (Vlastně jediným výtvarníkem-fotografem v knize je Tomáš Pospěch, přičemž hranických umě-

95 leckých fotografií byla a je samozřejmě celá řada, byť třeba Pospěchovy úrovně většina z nich nedosáhla.) Schválně zdůrazňuji, že by tento muž, či žena pracoval/a z vlastního zájmu, a ne jen reagoval na nějakou poptávku, většinou ještě limitovanou časem v řádu měsíců. No a knihu by pak krásně vypravenu vydal někdo s podporou města či rovnou město samo. Byla by to pečlivě připravená kniha, výsledek několikaletého, když už ne celoživotního úsilí. A lidé by rádi a pozorně četli. Jak by to bylo krásné!

JARO JÁROŠÍK

Martin Vévoda

FARÁŘI V DRAHOTUŠÍCH

Drahotuše 2010, 70 s.

Martin Vévoda (*1979) působil jako drahotušský kaplan v letech 2008–2010 a přesto, že to byla doba poměrně krátká, pojal úmysl shromáždit údaje o kněžích drahotušské farnosti a svůj projekt dotáhl do šťastného konce.

Autor měl z čeho vycházet, protože drahotušská farnost je mimořádně dobře pokryta kronikářskými zápisy už od 18. století (mimochodem: rozsáhlá monografie o Drahotuších z roku 2008 využila tyto bohaté zápisy mnohem méně než by si zasloužily). Ty byly hlavním zdrojem informací pro první část knihy obsahující přehled drahotušských farářů a kooperátorů (kaplanů), druhá část s přehledem kněží pocházejících z drahotušské farnosti se zase mohla opířít o přehled P. Jana Baďury Duchovenstvo narozené v děkanství lipenském (Záhorská kronika XIV). Tyto údaje pak byly doplňovány z dalších zdrojů. Vzhledem k rychlosti, s níž text vznikl, samozřejmě nemůžeme čekat „nová“ data vzešlá z archivního výzkumu nebo vyčerpávající excerpci existující literatury. Jinak bychom např. v knížce našli, že drahotušský kooperátor a pozdější hranický farář Ignác (Hynek) Schumbera se narodil v Hranicích 26. února 1798, a ne jen že „přišel ze Stříteže“. Možnost prakticky neomezeně doplňovat a poopravovat ovšem patří k tomuto žánru biografických slovníků, nikdo není schopen obsáhnout vše, co „je známo“, či dokonce vše, co by se dalo zjistit.

Musíme ovšem ocenit, že text je zpracován svědomitě a vzhledem k tomu, že autor je knězem, orientuje se bez problémů v kanonickém právu i liturgii. Díky tomu je pak např. na správnou míru uveden tradovaný omyl, že drahotušský kostel, přestavěný v letech 1784–1788, byl vysvěcen až v roce 1810. Díky Vévodovi zjišťujeme, že kostel byl 19. října 1788 benedikován lipenským děkanem Janem Hauschildem a 19. července 1810 konsekrován Aloisem hr. Krakovským z Kolovrat, světicím biskupem olomouckým.

Pro zájemce o místní historii, v níž hrála církevní správa roli významnou, je to důležitá příručka, a pokud se podaří zajistit její širší dostupnost v knihovnách, na internetu a podobně, bude jistě i využívána (poznámka: text byl díky pochopení autora brzy po vydání volně zpřístupněn také na stránce www.historie.hranet.cz).

Rád bych si ještě neodpustil jednu poznámku, která mě napadla při pohledu na kalendář Děkanát Hranice 2011, vydaný opět drahotušskou farností, což je v nejbližším regionu, pokud vím, unikum. Stolní kalendář je běžný reklamní produkt a je vlastně s podivem, že místní církev se k němu dopracovala až nyní. Vnímat farnost jako na svého druhu firmu – nebo, aby to nebylo moc „provokativní“, jako instituci typu město, nezisková organizace atd. – může být nakonec pozitivní změnou. Všechny tyto firmy, ať už usilují o ziskovost či neziskovost, vědí, že „musí být vidět“. Možná je to trapný svět, v němž žijeme, ale jsme postaveni právě do něj, a ne jinak, takže i církev „musí být vidět“, aby mohla plnit své úkoly. A při srovnání s firmou pak dokonce člověka napadne, zda by nebylo osvěžující si jasně definovat produkt, který církev chce nabízet, jaké jsou její cílové skupiny, jaké marketingové nástroje může použít atd.

JN

Zaměstnanci podniku Sigma Hranice míří Janáčkovou ulicí na náměstí, 27. listopadu 1989, fotografie: Martin Třískala

Jan Zohorna

SIGMA HRANICE 1950–1989

[2010], 52 s.

Název i obálka brožury navozují dojem, že obsahem je historie největšího hranického podniku socialistické éry. Bohužel to tak není. Bohužel proto, že zpracování podnikové historie by bylo záslužné a z vlastivědného hlediska potřebné. „Tato knížka vychází ze vzpomínek autora [Jana Zohorny] a pana Jana Lysáka na dobu zhruba od r. 1950 do konce r. 1989. A jak už to u sepisování vzpomínek bývá, nemusí časové a jmenovité údaje odpovídat přesně skutečnosti a necht' laskavý čtenář omluví z jeho pozice nepřesně uvedené nebo neúplné události té doby.“ Kdo by však čekal líčení doby a prostředí po vzoru realistických románů – což by bylo také záslužné a možná i krásné – bude brzy vyveden z omylu. Text knihy je tvořen stručnými vzpomínkami (možná spíše připomínkami) na události týkající se výroby podniku a zásluh jednotlivých zaměstnanců na jeho úspěších. Je to jakási zpětně psaná oficiální kronika, která má „uchovat památku“. Kvůli své „zpětnosti“ však události nejsou většinou časově ukotveny, což může hezky vyjadřovat onu tolikrát reflektovanou atmosféru bezčasí tehdejší doby, ale bojím se, že pro nějakého budoucího historika Sigmý to značně sníží využitelnost těchto vzpomínek. (Osobně předpokládám, že v archivu podniku bude oficiální kronika z předmětných let.) V zásadě všechny popisované události se odehrávají uvnitř podniku a chybí tu spojení s nějakou mimopodnikovou realitou, přičemž ovšem ani podnik není nahlížen „ve svém celku“ – nedozvídáme se, odkud vlastně ony neustále přicházející úkoly pocházely (ani s jakými pocity je zaměstnanci přijímali); dočteme se např., že cílem jedné modernizace bylo zvýšení produktivity v montáži a lakovně minimálně o dnes těžko představitelných 30 %, ale nezjistíme, zda dosavadní produktivita (alespoň podle zdání vzpomínajících) byla nízká. Vlastně se dá říct, že tu chybí zobecnění, které by činilo z textu něco zajímavého i pro ty, kteří v podniku nepracovali a o strojírenské výrobě toho mnoho nevědí, což je i případ recenzenta. Ten ovšem zároveň nemůže neocenit, že Jan Zohorna se do tohoto psaní pustil i přes svůj pokročilý věk a že se mu podařilo projekt dovést až na knihupecké pulty.

JAROPIL STICHLÝCH